Overgang COB: van LISS naar CBS

Rapport I&O Research

i&o research

www.ioresearch.nl

Colofon

Uitgave
I&O Research
Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam

Rapportnummer
2022/172

Datum
augustus 2022

Opdrachtgever
SCP

Auteurs
Laurens Klein Kranenburg
Robbert Zandvliet

Copyright
Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Inhoudsopgave

1 Inleiding 4

1.1 Achtergrond 4
1.2 Doel en vraagstelling 4
1.3 Rolverdeling SCP-I&O Research 5
1.4 Leeswijzer 5

2 Methode 6

2.1 Veldwerk 6
2.2 Steekproef 7
2.3 Respons 7
2.4 Weging 8
2.5 Vergelijking LISS-NIB 17

3 Resultaten 20

3.1 Beschrijvende statistiek achtergrondkenmerken 20
3.2 Beschrijvende statistiek uitkomstvariabelen 26
3.3 Multivariate toetsen 57

4 Conclusies 70

4.1 Overeenkomsten en verschillen tussen LISS en CBS 70
4.2 Verklaring van verschillen tussen LISS en CBS 72
4.3 Implicaties voor toekomstige COB-rapportages 74

Literatuur 79

Bijlagen 81

A.1 Lijst met variabelen en coderingen 81
A.2 Regressiemodellen zonder partijvoorkeur 85
A.3 Regressiemodellen met interactie-effecten achtergrondkenmerken 93

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft als doel een beeld te geven van de veranderingen en constanten in de opvattingen van Nederlanders over politieke en maatschappelijke kwesties. Voor dat onderzoek bevraagt het SCP in een vaste frequentie en met steeds dezelfde kernvragenlijst een groep mensen die representatief is voor de Nederlandse (volwassen) bevolking. Door deze werkwijze is het mogelijk om ontwikkelingen in de stemming in Nederland in kaart te brengen. Het volgen van die ontwikkelingen is een van de kerndoelen van het onderzoek.

Van 2008 tot en met 2020 is de dataverzameling van het COB elk kwartaal uitgevoerd via het internetpanel van onderzoeksbureau MarketResponse. In 2020 en 2021 zijn de data elk half jaar verzameld in het LISS panel van Centerdata. Vanaf 2021 wordt het onderzoek doorlopend uitgevoerd en driemaal per jaar opgeleverd door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) op basis van een kanssteekproef uit de Basisregistratie Personen (BRP).

Uit eerder onderzoek is bekend dat een wijziging van veldwerkbureau en methode kan zorgen voor verschillen in uitkomsten.[1] Door veranderingen in de steekproefbron en wijze van steekproeftrekken, de lay-out van de vragenlijst, de opbouw van de vragenlijst en deels een andere onderzoeksmethode, is het de vraag in hoeverre de uitkomsten van het LISS-onderzoek zijn te vergelijken met de uitkomsten van het CBS-onderzoek – ook al worden in beide onderzoeken identieke vragen gesteld.

Om inzicht te krijgen in de eventuele verschillen tussen de onderzoeken via LISS en CBS en de implicaties daarvan voor trendrapportages is besloten om vier dubbelmetingen uit te voeren in de maanden juli, augustus, september en oktober 2021. De kernset van de COB-vragen is zowel in LISS als door het CBS afgenomen.

1.2 Doel en vraagstelling

De centrale vraagstelling van deze methodologische verkenning luidt als volgt:

(Of, hoe en wanneer) kan het SCP rapporteren over ontwikkelingen in de publieke opinie door de tijd (in totalen, naar subgroepen) door de overgang van de COB-dataverzameling via het LISS panel naar dataverzameling door het CBS?

De centrale vraagstelling is uitgewerkt in drie deelvragen:

1 In hoeverre komen de uitkomsten van de onderzoeken in LISS en CBS met elkaar overeen voor de bevolking als geheel en voor relevante subgroepen?
2 Hoe kunnen eventuele verschillen tussen LISS en CBS worden verklaard?

[1] *Zie onder meer Miltenburg & den Ridder (2020).*

3 In hoeverre is het met de overgang van LISS naar CBS mogelijk om te blijven rapporteren over ontwikkelingen in de publieke opinie sinds 2008 met het COB?

1.3 Rolverdeling SCP-I&O Research

Deze methodologische verkenning is tot stand gekomen in nauwe samenwerking tussen het SCP en onderzoeksbureau I&O Research. Laurens Klein Kranenburg en Robbert Zandvliet zijn respectievelijk als senior onderzoeker en senior onderzoeksadviseur verbonden aan I&O Research. Het onderzoek is uitgevoerd in de periode januari-juli 2022. Voor het onderzoek is een begeleidingscommissie geformeerd die bestond uit Josje den Ridder, Emily Miltenburg, Jan Dirk Vlasblom, Paulette Flore en Joost Kappelhof (allen werkzaam bij het SCP). Zij hebben op regelmatige basis meegelezen met conceptstukken en suggesties voor aanvullende analyses gegeven. I&O Research voerde de eindredactie over het rapport.

1.4 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 beschrijft de uitvoering van de COB-parallelmetingen door Centerdata en het CBS en sluit af met een systematische vergelijking van alle relevante methodologische aspecten.
In hoofdstuk 3 worden de onderzoeken van LISS en CBS vergeleken wat betreft achtergrondkenmerken en uitkomstvariabelen. Met behulp van multivariate modellen is getoetst in hoeverre de eventuele invloed van de steekproefbron op de uitkomstvariabelen in stand blijft na correctie voor het effect van maand van afname en diverse achtergrondkenmerken.
In hoofdstuk 4 wordt de centrale vraagstelling beantwoord en worden de implicaties voor toekomstige COB-rapportages geschetst.

2 Methode

In dit hoofdstuk wordt achtereenvolgens ingegaan op het veldwerk (paragraaf 2.1), de steekproef (paragraaf 2.2), de respons (paragraaf 2.3) en weging (paragraaf 2.4). Het hoofdstuk sluit af met een systematische vergelijking van alle methodologische aspecten van LISS en CBS (paragraaf 2.5).

2.1 Veldwerk

LISS

Het LISS panel bestaat uit ongeveer 5.000 huishoudens, verspreid over heel Nederland. Huishoudens die kunnen meedoen aan het LISS panel worden geworven via een aselecte CBS-steekproef. Zelfaanmelding is niet mogelijk. Panelleden vullen vragenlijsten via internet in. Panelleden die geen computer hebben, krijgen deze van Centerdata in bruikleen. Ook wordt indien nodig gezorgd voor een gratis internetverbinding.[2]

In juli, augustus en september 2021 is in het LISS panel de vragenlijst "Wat vindt u van de situatie in Nederland?" afgenomen. Deze metingen zijn in deze periode uitgevoerd om een vergelijking met de CBS-dataverzameling (NIB) mogelijk te maken. In totaal zijn bij deze drie metingen 1.490 panelleden benaderd, waarvan 1.074 respondenten de vragenlijst volledig invulden. Dit komt neer op een responspercentage van 72,1%. Negen panelleden (0,6%) vulden de vragenlijst deels in.[3] In oktober 2021 vond een reguliere meting van het COB plaats. De vragenlijst is voorgelegd aan 1.683 panelleden, waarvan 1.184 respondenten de vragenlijst volledig invulden (responspercentage van 70%). Zeventien respondenten hebben de vragenlijst gedeeltelijk ingevuld. Alle incomplete vragenlijsten zijn ook meegenomen in de analyse.[4]

NIB

De vragen uit het COB waren onderdeel van een grotere studie getiteld 'Nederland in Beeld' (NIB). Het NIB-veldwerk is uitgevoerd door het CBS en zag er op hoofdlijnen als volgt uit:

1 Steekproefpersonen ontvingen een schriftelijke uitnodigingsbrief met het verzoek om de vragenlijst online in te vullen. Bij de aanschrijfbrief was een standaardfolder gevoegd. Daarnaast zat er een VVV-cadeaukaart ter waarde van 5 euro bij.
2 Na twee weken is een eerste rappelbrief verstuurd met daarin opnieuw het verzoek om via internet te reageren.
3 Twee weken na de eerste rappelbrief is een tweede rappelbrief verstuurd met opnieuw het verzoek om via internet te reageren.
4 Ongeveer 1,5 week na verzending van de tweede rappelbrief is het online veldwerk afgerond. Degenen die nog niet hadden gereageerd (de non-respons) zijn aan-huis (CAPI) herbenaderd. Daarvoor zijn geen aanschrijfbrieven verstuurd. Het was voor respondenten niet mogelijk om gelijktijdig via internet en via een persoonlijk interview aan huis deel te nemen.

---

[2] *Zie Centerdata. (2022). LISS panel. Geraadpleegd 19 april 2022, via https://www.website.lisspanel.nl/*
[3] *Kieruj, N. (2021a). Aanvullend onderzoek COB - Vragenlijst afgenomen in het LISS panel. Tilburg: Centerdata.*
[4] *Kieruj, N. (2021b). Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) Oktober wave 2021 - Vragenlijst afgenomen in het LISS panel. Tilburg: Centerdata.*

Het CAPI-deel is vanwege de coronabeperkingen in oktober gestart. Tevens heeft de coronasituatie ervoor gezorgd dat er minder face-to-face interviews zijn gehouden.

2.2 Steekproef

Zowel bij LISS als NIB bestaat de doelpopulatie uit personen van 18 jaar en ouder in particuliere huishoudens. Centerdata heeft bij elke meting een aselecte steekproef uit het LISS panel getrokken, waarbij één persoon per huishouden is geselecteerd. Het CBS heeft een zelfwegende tweetrapssteekproef getrokken uit de Basisregistratie Personen (BRP). In de eerste trap is een naar Corop gestratificeerde steekproef van gemeenten getrokken met kansen evenredig aan het aantal personen van 18 jaar of ouder (in particuliere huishoudens). Binnen iedere gemeente is vervolgens een enkelvoudig aselecte steekproef van personen getrokken, waarbij de steekproefomvang voor iedere gemeente gelijk is.[5]

2.3 Respons

In tabel 2.1 is de respons naar steekproefbron en maand weergegeven. De LISS-respons schommelt in de maanden juli, augustus en september rond de 360. In oktober is de reguliere meting van het COB uitgevoerd, waardoor de netto-respons hoger uitviel (n=1.201).[6]

In NIB is in de eerste drie maanden de dataverzameling volledig online uitgevoerd. Zoals in paragraaf 2.1 is aangegeven, is de CAPI-respons achtergebleven bij de verwachtingen vanwege de corona-beperkingen.

Tabel 2.1 Respons naar steekproefbron en maand

Bron	Juli	Augustus	September	Oktober	Totaal
LISS	361	366	356	1.201	2.284
NIB	311	188	237	532	1.268
Totaal	**672**	**554**	**593**	**1.733**	**3.552**

NIB oktober: 190 CAPI (35,7%), 12 CATI (2,3%) en 330 CAWI (62,0%). In de overige maanden is de respons volledig CAWI.

[5] *Er zijn gemeenten die met kans 1 in de steekproef terechtkomen. Dit zijn de zogenoemde 'zelfselecterende gemeenten'. Binnen iedere zelfselecterende gemeente is het aantal te trekken personen gelijkgesteld aan het product van de landelijk steekproeffractie en het aantal inwoners (van 18 jaar of ouder in particuliere huishoudens) in de betreffende gemeenten. Op deze manier is ervoor gezorgd dat de steekproef zelfwegend is, wat betekent dat iedere persoon uit de doelpopulatie dezelfde kans heeft om in de steekproef te komen (Janssen, 2021).*

[6] *Dit betreft dus 1.184 volledig ingevulde vragenlijsten en 17 incomplete vragenlijsten (zie paragraaf 2.1).*

2.4 Weging

Omdat de samenstelling van de respons afwijkt van de populatie, is er zowel in LISS als NIB een weging uitgevoerd. Daarbij zijn er verschillen in het weegmodel:

- In LISS is op celniveau gewogen op leeftijd, geslacht en opleidingsniveau.
- NIB hanteert een additief weegmodel op inkomen, herkomst, type huishouden, provincieplus[7] en geslacht x leeftijd.

Bij LISS komen enkele hoge weegfactoren voor (>4), met een uitschieter naar ruim 11 (tabel 2.2). Dit zijn laagopgeleide jongeren die sterk ondervertegenwoordigd zijn (tabel 2.5 en tabel 2.6). In NIB zijn de weegfactoren (afgerond) maximaal 3. De respondenten met een lage weegfactor zijn over het algemeen hoogopgeleide 55-plussers (tabel 2.3 en 2.4).

Doordat de weegmodellen van LISS en NIB zo sterk verschillen, is een vergelijking op basis van de weegefficiëntie niet goed mogelijk.[8] Met deze kanttekening in gedachten hebben we niettemin een indicatieve berekening gemaakt van de weegefficiëntie van beide steekproefbronnen.

Bij LISS is de weegefficiëntie gemiddeld 62% en fluctueert deze sterker over de maanden (range: 53-74%). Hierbij moet wel worden benadrukt dat de steekproef voor drie maanden gezamenlijk is getrokken en de weging ook voor de drie maanden samen is berekend. Hoewel het geen onderzoek op maandbasis betreft, zijn grote schommelingen in de weegefficiëntie niettemin minder wenselijk. BIJ NIB is de weegefficiëntie stabiel rond de 84% (range: 83-85%). Dat betekent dat respons in LISS minder representatief is en sterker moet worden teruggewogen naar de juiste populatieverhoudingen in vergelijking met NIB.

Tabel 2.2 Vergelijking weegfactoren LISS-NIB

	LISS	**NIB**	**5 laagste weegfactoren**				**5 hoogste weegfactoren**			
			LISS	n	NIB	n	LISS	n	NIB	n
Gemiddelde	1	1	0,307	15	0,176	1	4,706	3	2,559	1
SD	0,79	0,43	0,326	48	0,202	1	6,024	5	2,568	1
N	2284	1268	0,334	52	0,219	1	6,412	6	2,901	1
Range	11,24	2,84	0,344	66	0,245	2	6,689	5	2,941	1
Minimum	0,31	0,18	0,357	34	0,246	1	11,550	3	3,011	1
Maximum	11,55	3,01	Tot.	215		6	Tot.	22		5
1e percentiel	0,33	0,35								
5e percentiel	0,33	0,50								
95e percentiel	1,93	1,88								
99e percentiel	3,92	2,35								

[7] *Alle provincies plus de vier grootste gemeenten (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht).*
[8] *De weegefficiëntie geeft aan hoe 'effectief' de weging is, dat wil zeggen in hoeverre de weging van invloed is op de spreiding (standaarddeviatie) (Peck, 2015). In het algemeen wordt gestreefd naar een weegefficiëntie van minimaal 70% (Hoevenagel, 2016).*

Tabel 2.3 Beschrijvende statistiek van respondenten met weegfactoren <0,33

	Aantal LISS (n=63)	% LISS	Aantal NIB (n=11)	% NIB
Geslacht				
Man	0	0,0	6	54,6
Vrouw	63	100,0	5	45,5
Leeftijd				
18-24	0	0,0	0	0,0
25-34	0	0,0	0	0,0
35-44	0	0,0	0	0,0
45-54	0	0,0	0	0,0
55-64	0	0,0	4	36,4
65+	63	100,0	7	63,6
Opleiding				
Basisonderwijs	0	0,0	0	0,0
Vmbo	0	0,0	6	54,6
Havo/vwo	0	0,0	0	0,0
Mbo	0	0,0	3	27,3
Hbo	48	76,2	0	0,0
Wo	15	23,8	2	18,2
Stemintentie				
Ja	57	90,5	11	100,0
Misschien	3	4,8	0	0,0
Nee	3	4,8	0	0,0
N.v.t.	0	0,0	0	0,0
Stemvoorkeur[9]				
VVD	6	10,3	3	27,3
D66	10	17,2	0	0,0
PVV	1	1,7	1	9,1
CDA	2	3,5	0	0,0
SP	0	0,0	0	0,0
PvdA	6	10,3	0	0,0
GL	7	12,1	2	18,2
FvD	0	0,0	0	0,0
PvdD	4	6,9	0	0,0
CU	4	6,9	1	9,1
SGP	0	0,0	2	18,2
DENK	0	0,0	1	9,1
JA21	2	3,5	0	0,0
Volt	5	8,6	0	0,0

[9] *System missings bij LISS (door routing) buiten beschouwing gelaten (n=5).*

	Aantal LISS (n=63)	% LISS	Aantal NIB (n=11)	% NIB
50Plus	0	0,0	0	0,0
Bij1	0	0,0	0	0,0
BBB	0	0,0	0	0,0
Andere partij	1	1,7	0	0,0
Blanco	0	0,0	0	0,0
Weet nog niet	10	17,2	1	9,1
Partijblok[10]				
Radicaal-rechts	3	5,2	2	18,2
Centrumrechts	8	13,8	3	27,3
Links	17	29,3	2	18,2
Overig	30	51,7	4	36,4
Stedelijkheid gemeente				
Zeer sterk	19	30,2	2	18,2
Sterk	15	23,8	1	9,1
Matig	7	11,1	0	0,0
Weinig	13	20,6	4	36,4
Niet	9	14,3	4	36,4

[10] *System missings bij LISS (door routing) buiten beschouwing gelaten (n=5).*

Tabel 2.4 Beschrijvende statistiek van respondenten met weegfactoren <0,5

	Aantal LISS (n=296)	% LISS	Aantal (n=64)	% NIB
Geslacht				
Man	181	61,2	42	65,6
Vrouw	115	38,9	22	34,4
Leeftijd				
18-24	0	0,0	0	0,0
25-34	0	0,0	0	0,0
35-44	0	0,0	0	0,0
45-54	0	0,0	6	9,4
55-64	0	0,0	12	18,8
65+	296	100,0	46	71,9
Opleiding				
Basisonderwijs	0	0,0	4	6,3
Vmbo	0	0,0	24	37,5
Havo/vwo	0	0,0	4	6,3
Mbo	0	0,0	16	25,0
Hbo	216	73,0	11	17,2
Wo	80	27,0	5	7,8
Stemintentie				
Ja	266	89,9	57	89,1
Misschien	20	6,8	5	7,8
Nee	7	2,4	2	3,1
N.v.t.	3	1,0	0	0,0
Stemvoorkeur[11]				
VVD	38	13,3	11	19,3
D66	35	12,2	3	5,3
PVV	6	2,1	4	7,0
CDA	19	6,6	4	7,0
SP	18	6,3	2	3,5
PvdA	35	12,2	6	10,5
GL	26	9,1	4	7,0
FvD	1	0,4	0	0,0
PvdD	15	5,2	0	0,0
CU	12	4,2	2	3,5
SGP	1	0,4	4	7,0
DENK	0	0,0	0	0,0
JA21	5	1,8	3	5,3
Volt	19	6,6	0	0,0

[11] *System missings bij LISS (n=10) en NIB (n=7) (door routing) buiten beschouwing gelaten.*

	Aantal LISS (n=296)	% LISS	Aantal (n=64)	% NIB
50Plus	2	0,7	0	0,0
Bij1	0	0,0	0	0,0
BBB	0	0,0	0	0,0
Andere partij	4	1,4	0	0,0
Blanco	1	0,4	0	0,0
Weet nog niet	49	17,1	14	24,6
Partijblok[12]				
Radicaal-rechts	12	4,2	7	12,3
Centrumrechts	57	19,9	15	26,3
Links	94	32,9	12	21,1
Overig	123	43,0	23	40,4
Stedelijkheid gemeente				
Zeer sterk	62	21,0	5	7,8
Sterk	64	21,6	15	23,4
Matig	56	18,9	6	9,4
Weinig	55	18,6	19	29,7
Niet	59	20,0	19	29,7

[12] *System missings bij LISS (n=10) en NIB (n=7) (door routing) buiten beschouwing gelaten.*

Tabel 2.5 Beschrijvende statistiek van respondenten met weegfactoren >2

	Aantal LISS (n=113)	% LISS	Aantal NIB (n=49)	% NIB
Geslacht				
Man	93	82,3	26	53,1
Vrouw	20	17,7	23	46,9
Leeftijd				
18-24	39	34,5	10	20,4
25-34	61	54,0	16	32,7
35-44	6	5,3	10	20,4
45-54	7	6,2	4	8,2
55-64	0	0,0	4	8,2
65+	0	0,0	5	10,2
Opleiding[13]				
Basisonderwijs	17	15,0	7	14,9
Vmbo	29	25,7	6	12,8
Havo/vwo	21	18,6	6	12,8
Mbo	31	27,4	8	17,0
Hbo	15	13,3	9	19,2
Wo	0	0,0	11	23,4
Stemintentie[14]				
Ja	76	71,7	29	64,4
Misschien	11	10,4	6	13,3
Nee	15	14,2	2	4,4
N.v.t.	4	3,8	8	17,8
Stemvoorkeur[15]				
VVD	8	9,2	3	8,8
D66	5	5,8	3	8,8
PVV	11	12,6	0	0,0
CDA	0	0,0	0	0,0
SP	4	4,6	0	0,0
PvdA	1	1,2	4	11,8
GL	4	4,6	3	8,8
FvD	3	3,5	0	0,0
PvdD	0	0,0	4	11,8
CU	4	4,6	0	0,0
SGP	1	1,2	0	0,0
DENK	1	1,2	2	5,9

[13] *Geen antwoord bij NIB buiten beschouwing gelaten (n=2).*
[14] *Geen antwoord bij NIB buiten beschouwing gelaten (n=2).*
[15] *System missings bij LISS (n=26) en NIB (n=15), mede door routing, buiten beschouwing gelaten.*

	Aantal LISS (n=113)	% LISS	Aantal NIB (n=49)	% NIB
JA21	4	4,6	1	2,9
Volt	7	8,1	1	2,9
50Plus	0	0,0	0	0,0
Bij1	0	0,0	0	0,0
BBB	2	2,3	1	2,9
Andere partij	2	2,3	0	0,0
Blanco	2	2,3	0	0,0
Weet nog niet	28	32,2	12	35,3
Partijblok				
Radicaal-rechts	18	20,7	1	2,9
Centrumrechts	8	9,2	3	8,8
Links	9	10,3	11	32,4
Overig	52	59,8	19	55,9
Stedelijkheid gemeente[16]				
Zeer sterk	22	19,8	32	65,3
Sterk	24	21,6	10	20,4
Matig	12	10,8	1	2,0
Weinig	28	25,2	4	8,2
Niet	25	22,5	2	4,1

[16] *System missings bij LISS buiten beschouwing gelaten (n=2).*

Tabel 2.6 Beschrijvende statistiek van respondenten met weegfactoren >3

	Aantal LISS (n=33)	% LISS	Aantal NIB (n=1)	% NIB
Geslacht				
Man	16	48,5	1	100,0
Vrouw	17	51,5	0	0,0
Leeftijd				
18-24	25	75,8	0	0,0
25-34	8	24,2	1	100,0
35-44	0	0,0	0	0,0
45-54	0	0,0	0	0,0
55-64	0	0,0	0	0,0
65+	0	0,0	0	0,0
Opleiding				
Basisonderwijs	14	42,4	0	0,0
Vmbo	19	57,6	0	0,0
Havo/vwo	0	0,0	0	0,0
Mbo	0	0,0	0	0,0
Hbo	0	0,0	1	100,0
Wo	0	0,0	0	0,0
Stemintentie[17]				
Ja	19	61,3	1	100,0
Misschien	4	12,9	0	0,0
Nee	6	19,4	0	0,0
N.v.t.	2	6,5	0	0,0
Stemvoorkeur[18]				
VVD	0	0,0	1	100,0
D66	2	8,7	0	0,0
PVV	4	17,4	0	0,0
CDA	0	0,0	0	0,0
SP	1	4,4	0	0,0
PvdA	0	0,0	0	0,0
GL	2	8,7	0	0,0
FvD	1	4,4	0	0,0
PvdD	0	0,0	0	0,0
CU	1	4,4	0	0,0
SGP	0	0,0	0	0,0
DENK	0	0,0	0	0,0
JA21	1	4,4	0	0,0

[17] *System missings bij LISS buiten beschouwing gelaten (n=2).*
[18] *System missings bij LISS (n=10), mede door routing, buiten beschouwing gelaten.*

	Aantal LISS (n=33)	% LISS	Aantal NIB (n=1)	% NIB
Volt	1	4,4	0	0,0
50Plus	0	0,0	0	0,0
Bij1	0	0,0	0	0,0
BBB	1	4,4	0	0,0
Andere partij	0	0,0	0	0,0
Blanco	1	4,4	0	0,0
Weet nog niet	8	34,8	0	0,0
Partijblok				
Radicaal-rechts	6	26,1	0	0,0
Centrumrechts	0	0,0	1	100,0
Links	3	13,0	0	0,0
Overig	14	60,9	0	0,0
Stedelijkheid gemeente				
Zeer sterk	7	21,2	1	100,0
Sterk	5	15,2	0	0,0
Matig	2	6,1	0	0,0
Weinig	10	30,3	0	0,0
Niet	9	27,3	0	0,0

2.5 Vergelijking LISS-NIB

Tabel 2.7 geeft een overzicht van de verschillen en overeenkomsten tussen de uitvoering van het COB in LISS en Nederland in Beeld (NIB). Hierin springt een aantal belangrijke verschillen in het oog. In de eerste plaats verschilt de uitvoerder. Het LISS panel wordt beheerd door Centerdata. De studie 'Nederland in Beeld' is uitgevoerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).
In de tweede plaats is LISS een internetpanel, terwijl het CBS werkt met een 'verse' steekproef uit de Basisregistratie Personen (BRP), waarbij een deel van de interviews (16%) aan huis of telefonisch is afgenomen. In de derde plaats was het COB in LISS een standalone onderzoek. Bij het CBS liepen de COB-vragen mee in een groter onderzoek, namelijk Nederland in Beeld (NIB). Een vierde verschil betreft de uitvoering en efficiëntie van de weging die is gebruikt om te corrigeren voor verschillen ten opzichte van de Nederlandse bevolking. Ten slotte zijn er op itemniveau verschillen in vraag- en antwoordformulering, alsook in de volgorde van vragen en antwoorden.

Gelet op het relatief grote aantal verschillen is het in algemene zin te verwachten dat er systematische verschillen in de uitkomsten tussen LISS en NIB optreden. Het is door de combinatie van factoren echter lastig om op voorhand precies aan te wijzen waar de verschillen zullen optreden. Dit onderschrijft de noodzaak van een stapsgewijze aanpak, waarbij de verschillen eerst in kaart worden gebracht en vervolgens worden 'verklaard' aan de hand van verschillende factoren, zoals in hoofdstuk 3 wordt gedaan.

Tabel 2.7 Vergelijking onderzoekskenmerken LISS-NIB

Aspect	LISS	NIB
Uitvoerder	Centerdata	Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)
Doelpopulatie	Personen van 18 jaar en ouder in particuliere huishoudens	Personen van 18 jaar en ouder in particuliere huishoudens
Steekproefkader	LISS panel	Basisregistratie Personen (BRP)
Type steekproef	Enkelvoudige aselecte steekproef, maximaal één persoon per huishouden	Aselecte, zelfwegende tweetrapssteekproef
Veldwerkmodus	CAWI (100%)	CAWI (84%), CAPI (15%), CATI (1%)
Veldwerkperiode	Juli-oktober 2021	Juli-oktober 2021
Standalone onderzoek?	Ja	Nee (COB-vragen onderdeel van breder onderzoek)
Responspercentage (range)	71%-73% van benaderde panelleden	36% van de uitgezette steekproef heeft d.m.v. CAWI (web) deelgenomen, 24% van de non-respons van CAWI heeft alsnog d.m.v. CAPI deelgenomen. De totale respons is dus ca. 51%.
Netto-respons (n)	2.284	1.268
Weging	Celniveau, leeftijd x geslacht x opleidingsniveau	Deels randtotalen en deels celniveau: inkomen + herkomst + type huishouden + provincieplus + geslacht x leeftijd
Weegefficiëntie (range)	53-74%	83-85%
Vraagformulering	In een aantal gevallen afwijkende formulering (zie bijlage A.1)	In een aantal gevallen afwijkende formulering (zie bijlage A.1)
Vraagvolgorde	1. Uw persoonlijke situatie 2. De Nederlandse samenleving 3. De Nederlandse politiek 4. Overige kwesties 5. Mediagebruik 6. Algemene situatie in Nederland	1. Achtergrond 2. Tevredenheid algemeen (*COB) 3. Buurt 4. Vrijwilligerswerk 5. Persoonlijkheid 6. Rol in samenleving 7. Vertrouwen (*COB) 8. Tevredenheid samenleving (*COB) 9. Politiek (*COB) 10. COB Wissel 1 (omgang mensen; normen en waarden) 11. COB Wissel 2 (vrijheid van meningsuiting, Europese politiek) 12. COB Wissel 3 (perceptie conflicten) 13. Invloed uitoefenen 14. Onderwijs 15. Zorg

Aspect	LISS	NIB
		16. Duurzaamheid 17. Toekomst (*COB, incl. stemvoorkeur)
Lay-out	Huisstijl LISS	Huisstijl NIB/CBS
Antwoordformulering	‘zeer eens’ ‘neutraal’	‘helemaal eens’ ‘niet eens, niet oneens’
Antwoord verplicht?	Ja	Ja
Escape-categorie	Weet niet	Geen antwoord (bij drie vragen: weet niet)
Antwoordvolgorde	Van negatief naar positief	Van positief naar negatief

3 Resultaten

Dit hoofdstuk beschrijft de uitkomsten van de analyses waarbij LISS en NIB op een groot aantal indicatoren zijn vergeleken. In paragraaf 3.1 worden LISS en NIB vergeleken op een aantal sociaaldemografische achtergrondkenmerken (geslacht, leeftijd, opleiding, stedelijkheidsgraad en partijvoorkeur). Vervolgens wordt in paragraaf 3.2 de beschrijvende statistiek van 38 uitkomstvariabelen gepresenteerd. Naast een vergelijking van de percentages en gemiddelden wordt aandacht besteed aan de overeenkomsten en verschillen ten aanzien van de spreiding van variabelen, de vorm van de verdeling, item non-respons en antwoordpatronen (het selecteren van de middencategorie). In paragraaf 3.3 staat de multivariate toetsing centraal, waarbij de eventuele invloed van de steekproefbron (LISS vs. NIB) op de uitkomstvariabelen wordt gecorrigeerd voor het effect van een aantal (achtergrond)kenmerken.

Enkele opmerkingen vooraf met betrekking tot de analyse en presentatie van de uitkomsten:

- Bij elke analyse is aangegeven of deze is uitgevoerd op ongewogen of gewogen data.
- Variabelen zijn indien nodig gehercodeerd, zodat een hogere score een hogere mate van instemming met de stelling aanduidt.[19]
- Tenzij anders aangegeven, zijn de percentages berekend exclusief ‘weet niet’ en ‘geen antwoord’.
- Indien percentages niet optellen tot 100 procent is dit het gevolg van afrondingsverschillen.

3.1 Beschrijvende statistiek achtergrondkenmerken

De samenstelling van de ongewogen respons verschilt tussen LISS en NIB als het gaat om leeftijd en stedelijkheidsgraad. LISS-deelnemers zijn gemiddeld vier jaar ouder dan NIB-deelnemers. Met name 65-plussers zijn sterk oververtegenwoordigd in het LISS panel. Daarnaast wonen LISS-deelnemers relatief vaak in niet stedelijke plaatsen[20] (tabel 3.1). Voor beide steekproefbronnen geldt dat ouderen en hoogopgeleiden oververtegenwoordigd zijn in de respons.

[19] *De LISS-variabelen zijn zo veel mogelijk ondergebracht in het NIB-format. De vijfpunts NIB-variabelen hadden de volgende codering 1=helemaal eens, 2=eens, 3=niet eens, niet oneens, 4=oneens en 5=helemaal oneens. Om de interpretatie te vergemakkelijken zijn de scores omgepoold (1=5, 2=4, 3=3, 4=2, 5=1).*

[20] *Bij LISS is de stedelijkheid op het niveau van de woonplaats berekend. Er zijn geen referentiecijfers vanuit de Gouden Standaard of het CBS bekend op dit niveau. De vergelijking met de Gouden Standaard (waar de stedelijkheidsgraad van de gemeente is weergegeven) is daardoor niet helemaal zuiver.*

Tabel 3.1 Vergelijking van ongewogen demografische kenmerken LISS, NIB en Gouden Standaard (GS)[21]

	GS[a]	LISS	Δ LISS-GS	NIB	Δ NIB-GS	LISS-NIB[b]	Δ LISS-NIB
Geslacht							
Man	49,3	47,3	-2,0	49,2	-0,1	n.s.	-1,9
Vrouw	50,7	52,7	2,0	50,8	0,1		1,9
Leeftijd							
18-24 jaar	10,9	4,4	-6,5	8,7	-2,2	***	-4,3
25-34 jaar	16,0	11,3	-4,7	12,5	-3,5		-1,2
35-44 jaar	14,8	12,0	-2,8	11,8	-3,0		0,2
45-54 jaar	17,7	13,3	-4,4	17,7	0,0		-4,4
55-64 jaar	17,0	19,4	2,4	19,9	2,9		-0,5
65 jaar of ouder	23,6	39,7	16,1	29,4	5,8		10,3
Leeftijd							
Gemiddeld		56,4		52,4		***	4,0
Opleiding[c] (3 cat.)							
Laag	27,1	24,4	-2,7	25,6	-1,5	n.s.	-1,2
Midden	42,3	33,9	-8,4	33,5	-8,8		0,4
Hoog	30,6	41,8	11,2	40,9	10,3		0,9
Opleiding (6 cat.)							
Basis	8,4	6,2	-2,2	6,4	-2,0	n.s.	-0,2
Vmbo	18,7	19,5	0,8	21,3	2,6		-1,8
Havo/vwo	9,2	9,8	0,6	9,2	0,0		0,6
Mbo	33,1	23,5	-9,6	23,4	-9,7		0,1
Hbo	19,7	26,9	7,2	25,7	6,0		1,2
Wo	10,9	14,1	3,2	14,1	3,2		0,0
Stedelijkheid[d]							
Zeer sterk	26,1	17,9	-8,2	20,7	-5,4	***	-2,8
Sterk	30,3	22,6	-7,7	31,2	0,9		-8,6
Matig	14,7	18,7	4,0	14,4	-0,3		4,3
Weinig	21,7	19,6	-2,1	24,6	2,9		-5,0
Niet	7,3	21,2	13,9	9,2	1,9		12,0

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a Gouden Standaard (2021). De Gouden Standaard is een ijkingsinstrument voor nationale en regionale steekproeven en is ontwikkeld door de Marktonderzoek Associatie (MOA) in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Als basis is uitgegaan van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder, behalve bij stedelijkheid, waar als referentie is gekozen voor de bevolking van 13 jaar en ouder. Voor stedelijkheid waren geen referentiecijfers beschikbaar voor de bevolking van 18 jaar en ouder. Overigens zal dit verschil zeer beperkt zijn, omdat de 13 t/m 17-jarigen een klein deel zijn van de bevolking.

b Bij de toetsing van percentages is de chi-kwadraattoets gebruikt en bij leeftijd als continue variabele de t-toets.

c Opleiding is het hoogst voltooide opleiding (met diploma afgerond).

d Bij LISS is de stedelijkheid op het niveau van de woonplaats berekend. Bij NIB betreft het de stedelijkheid van de gemeente. De vergelijking is daardoor niet helemaal zuiver.

[21] *Voor LISS en NIB is de som van de ongewogen aantallen per maand genomen.*

In tabel 3.2 is de respons van LISS en NIB gestratificeerd naar geslacht, leeftijd en opleiding. Deze uitsplitsing bevestigt het beeld dat de ongewogen respons van LISS minder representatief is voor de volwassen Nederlandse bevolking in vergelijking met NIB. Als maatstaf is hier gekozen voor de som van de absolute afwijkingen ten opzichte van de populatie. Voor LISS is deze som 37,2 procentpunt, voor NIB 27,2 procentpunt. Hierbij geldt: hoe lager de som van de afwijkingen, hoe beter. Zoals in paragraaf 2.4 reeds is geconstateerd bij de inspectie van de weegfactoren, valt op dat hoger opgeleide ouderen (zowel mannen als vrouwen) sterk oververtegenwoordigd zijn in het LISS-panel. Dit geldt in mindere mate ook voor het NIB. Aan de andere kant zijn met name lager en middelbaar opgeleide jongeren (18-34 jaar) sterk ondervertegenwoordigd.

Tabel 3.2 Vergelijking geslacht x leeftijd x opleiding LISS, NIB en Gouden Standaard (GS), ongewogen

	% GS	% LISS	% NIB	Δ LISS-GS	Δ NIB-GS	Δ LISS-NIB
missing		2,06	3,39			-1,33
man 18-34 - lager opgeleid	2,60	0,79	1,03	-1,81	-1,57	-0,24
man 18-34 - middelbaar opgeleid	7,20	2,23	4,02	-4,97	-3,18	-1,79
man 18-34 - hoger opgeleid	3,81	3,42	4,97	-0,39	1,16	-1,55
man 35-54 - lager opgeleid	3,48	1,53	2,37	-1,95	-1,11	-0,84
man 35-54 - middelbaar opgeleid	6,83	4,12	5,05	-2,71	-1,78	-0,93
man 35-54 - hoger opgeleid	5,90	5,34	6,55	-0,56	0,65	-1,21
man 55+ - lager opgeleid	6,04	7,44	8,20	1,40	2,16	-0,76
man 55+ - middelbaar opgeleid	7,67	9,76	6,78	2,09	-0,89	2,98
man 55+ - hoger opgeleid	5,81	11,78	8,52	5,97	2,71	3,26
vrouw 18-34 - lager opgeleid	1,98	0,70	0,71	-1,28	-1,27	-0,01
vrouw 18-34 - middelbaar opgeleid	6,59	3,11	4,73	-3,48	-1,86	-1,62
vrouw 18-34 - hoger opgeleid	4,75	5,39	5,52	0,64	0,77	-0,13
vrouw 35-54 - lager opgeleid	3,35	2,06	1,97	-1,29	-1,38	0,09
vrouw 35-54 middelbaar opgeleid	6,82	5,82	5,76	-1,00	-1,06	0,06
vrouw 35-54 - hoger opgeleid	6,11	5,95	7,33	-0,16	1,22	-1,38
vrouw 55+ - lager opgeleid	9,61	11,38	10,49	1,77	0,88	0,89
vrouw 55+ - middelbaar opgeleid	7,19	8,14	5,99	0,95	-1,20	2,15
vrouw 55+ - hoger opgeleid	4,25	8,98	6,62	4,73	2,37	2,36
Totaal	**100**	**100**	**100**	Som abs.[22]	Som abs.[23]	
	n	2.284	1.268	37,15	27,22	

Verschillen tussen LISS en NIB zijn significant (chi-kwadraattoets), $p < 0,001$.

[22] *Dit betreft de som van de absolute afwijkingen van LISS ten opzichte van de Gouden Standaard.*
[23] *Dit betreft de som van de absolute afwijkingen van NIB ten opzichte van de Gouden Standaard.*

Partijvoorkeur

Ten slotte is een vergelijking gemaakt naar partijvoorkeur. Hieruit komt naar voren dat er geen significante verschillen zijn in de ongewogen partijvoorkeur tussen LISS- en NIB-deelnemers, ook niet op het niveau van partijblokken (tabel 3.3).[24] Bij de gewogen partijvoorkeur is er geen verschil tussen LISS- en NIB-deelnemers, maar wel op het niveau van partijblokken (tabel 3.4). Kiezers van radicaal-rechtse en centrumrechtse partijen zijn in beide steekproeven ondervertegenwoordigd, maar per saldo in NIB (in de gewogen data) iets sterker dan in LISS.

De weging heeft tot gevolg dat de verschillen van LISS ten opzichte van de uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen kleiner worden. Bij NIB is juist het omgekeerde effect waarneembaar: daar worden de verschillen door de weging iets groter. Per saldo blijven er ook in de gewogen data verschillen zichtbaar ten opzichte van de verkiezingsuitslag. Hierbij moet wel worden aangetekend dat we de partijvoorkeur in de maanden juli tot en met oktober 2021 vergelijken met het stemgedrag in maart 2021: het is waarschijnlijk dat de voorkeuren van kiezers reeds in deze periode zijn veranderd, hoewel er nog geen nieuw kabinet was.[25] Niettemin kunnen we door deze vergelijking wel een globaal beeld krijgen van de representativiteit van beide steekproeven als het gaat om partijvoorkeur.

[24] *De indeling is drie partijblokken is gebaseerd op het Nationaal Kiezersonderzoek 2021 (Sipma et al., 2021). Radiaal-rechts bestaat uit PVV, Forum voor Democratie en JA21. Centrumrechts: VVD en CDA. Links: Partij van de Arbeid, GroenLinks, SP en Partij voor de Dieren.*
[25] *Het kabinet-Rutte IV trad op 10 januari 2022 aan.*

Tabel 3.3 Vergelijking ongewogen partijvoorkeur, TK21, LISS en NIB

	TK21[a]	LISS	Δ LISS-TK	NIB	Δ NIB-TK	LISS-NIB[b]	Δ LISS-NIB
Partijvoorkeur							
VVD	21,9	17,8	-4,1	20,6	-1,3	n.s.	-2,8
D66	15,0	10,7	-4,4	12,5	-2,5		-1,9
PVV	10,8	10,0	-0,8	7,5	-3,3		2,5
CDA	9,5	6,1	-3,4	5,9	-3,6		0,2
SP	6,0	7,4	1,5	5,3	-0,7		2,1
PvdA	5,7	9,2	3,5	9,0	3,3		0,1
GL	5,2	7,6	2,4	9,8	4,6		-2,2
FvD	5,0	1,7	-3,3	1,7	-3,3		0,0
PvdD	3,8	5,1	1,3	4,9	1,1		0,2
CU	3,4	5,0	1,6	5,2	1,8		-0,2
SGP	2,1	1,7	-0,4	2,9	0,8		-1,2
DENK	2,0	0,7	-1,4	0,4	-1,7		0,3
JA21	2,4	3,8	1,5	3,1	0,8		0,7
Volt	2,4	5,8	3,3	5,2	2,8		0,6
50PLUS	1,0	1,1	0,1	1,0	-0,1		0,2
BIJ1	0,8	1,0	0,2	0,8	0,0		0,2
BBB	1,0	2,9	1,9	2,5	1,5		0,4
Andere partij	2,0	2,5	0,6	1,7	-0,3		0,9
			Som abs.[26]		Som abs.[27]		
			35,5		33,4		
Partijblok							
Radicaal-rechts	18,2	15,5	-2,7	12,3	-5,9	n.s.	3,2
Centrumrechts	31,4	23,9	-7,5	26,5	-4,9		-2,6
Links	20,7	29,3	8,6	29,0	8,3		0,3
Overig	29,8	31,4	1,6	32,2	2,4		-0,8
			Som abs.		Som abs.		
			20,4		21,5		

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a Exclusief blanco (en voor LISS/NIB: weet ik niet).

b Toetsing aan de hand van chi-kwadraattoets.

[26] *Som van de absolute afwijkingen van LISS ten opzichte van de uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen 2021.*
[27] *Som van de absolute afwijkingen van NIB ten opzichte van de uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen 2021.*

Tabel 3.4 Vergelijking gewogen partijvoorkeur, TK21, LISS en NIB

	TK21[a]	LISS	Δ LISS-TK	NIB	Δ NIB-TK	LISS-NIB[b]	Δ LISS-NIB
Partijvoorkeur							
VVD	21,9	17,3	-4,5	19,8	-2,0	n.s.	-2,5
D66	15,0	10,9	-4,2	12,5	-2,6		-1,6
PVV	10,8	11,3	0,5	7,3	-3,4		3,9
CDA	9,5	4,7	-4,8	5,1	-4,4		-0,4
SP	6,0	6,7	0,8	5,4	-0,6		1,3
PvdA	5,7	7,3	1,6	8,9	3,2		-1,6
GL	5,2	7,9	2,8	10,1	5,0		-2,2
FvD	5,0	2,5	-2,5	2,0	-3,0		0,5
PvdD	3,8	4,8	1,0	5,6	1,8		-0,8
CU	3,4	4,6	1,3	4,8	1,4		-0,2
SGP	2,1	1,9	-0,2	2,4	0,3		-0,5
DENK	2,0	1,0	-1,0	0,8	-1,2		0,2
JA21	2,4	4,6	2,2	2,8	0,4		1,8
Volt	2,4	5,8	3,4	5,9	3,4		0,0
50PLUS	1,0	0,9	-0,2	0,8	-0,2		0,0
BIJ1	0,8	1,3	0,5	1,2	0,4		0,1
BBB	1,0	3,6	2,6	2,6	1,6		0,9
Andere partij	2,0	2,6	0,6	1,9	-0,1		0,8
			Som abs.[28]		Som abs.[29]		
			34,5		35,1		
Partijblok							
Radicaal-rechts	18,2	18,4	0,2	12,2	-6,0	**	6,3
Centrumrechts	31,4	22,1	-9,3	25,0	-6,4		-2,9
Links	20,7	26,9	6,2	30,0	9,3		-3,2
Overig	29,8	32,6	2,9	32,8	3,1		-0,2
			Som abs.		Som abs.		
			18,6		24,9		

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a Exclusief blanco (en voor LISS/NIB: weet ik niet).

b Toetsing aan de hand van chi-kwadraattoets, met correctie van Rao en Scott (1984).

[28] *Som van de absolute afwijkingen van LISS ten opzichte van de uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen 2021.*
[29] *Som van de absolute afwijkingen van NIB ten opzichte van de uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen 2021.*

3.2 Beschrijvende statistiek uitkomstvariabelen

Er zijn 38 COB-kernindicatoren waarvoor een vergelijking is uitgevoerd tussen LISS en NIB.

3.2.1 Vergelijking van percentages en gemiddelden

Bij de vergelijking van percentages en gemiddelden is nog geen rekening gehouden met de veldwerkmodus of maand van afname (behalve in de multivariate analyse in tabel 3.6).

Uitleg tabel 3.6, tabel 3.7 en tabel 3.9

- Tabel 3.6: vergelijking kernindicatoren LISS vs. NIB, op basis van gewogen data, zonder correctie voor verschillen in steekproefomvang per maand (percentages en gemiddelden).
- Tabel 3.7: vergelijking kernindicatoren LISS vs. NIB, ongewogen en gewogen data, zonder correctie voor verschillen in steekproefomvang per maand (gemiddelden).
- Tabel 3.9: idem, maar nu mét correctie voor verschillen in steekproefomvang per maand.

In totaal zijn er bij 31 van de 38 variabelen significante verschillen in gemiddelden gevonden tussen LISS en NIB (tabel 3.6). In het algemeen zijn LISS-deelnemers negatiever over de samenleving en politiek dan NIB-deelnemers. In absolute zin gaat het om verschillen van maximaal een 0,5-punt op een schaal van 1 tot 10. Als we gebruikmaken van Cohen's als statistische maatstaf voor de effectgrootte gaat het bij vijftien van de 31 variabelen om heel klein verschil (Cohen's d<0,2). Bij veertien variabelen betreft het een klein verschil (Cohen's d<0,5) en bij twee variabelen gaat het om een middelgroot verschil (Cohen's d<0,8).

Bij de percentages springen de absolute verschillen meer in het oog. De grootte van de verschillen varieert, maar er zijn acht items met een absoluut verschil van 10 procentpunt of meer. Bij twee van deze items is het verschil terug te voeren op een verandering van de vraagstelling (zie kopje Effectgrootte hierna).

De vraag is in hoeverre deze verschillen tussen LISS en NIB in stand blijven, als er wordt gecorrigeerd voor verschillen in achtergrondkenmerken en de maand van afname. Van de 31 verschillen worden 23 verschillen op deze wijze verklaard. Bij één variabele is er geen (bivariaat) verschil in gemiddelden, maar wel in het multivariate model (toekomstige financiële situatie). Per saldo resteert er bij negen variabelen een significant verschil tussen LISS en NIB. Dat betekent dat de gevonden verschillen tussen LISS en NIB op de uitkomstvariabelen voor een belangrijk deel zijn toe te schrijven aan verschillen in de samenstelling van beide groepen (ondanks de weging). De verschillen in uitkomsten zijn dus voor een groot deel te verklaren door verschillen in de samenstelling van de respons. De impact van de verschillende achtergrondvariabelen op de uitkomstvariabelen komt aan de orde in paragraaf 3.3.

Als we kijken naar het verschil in percentages, is het beeld gunstiger. Van de 27 variabelen met een significant verschil in percentages (% (helemaal) eens of voldoende), blijven er twee significante verschillen over in het multivariate model. In tabel 3.5 zijn de uitkomstvariabelen ingedeeld aan de hand van drie criteria:

1 Is er een significant bivariaat verschil in gemiddelden tussen LISS en NIB?
2 Wat is de effectgrootte in termen van Cohen's d?
3 Is er een significant verschil in de uitkomstmaat tussen LISS en NIB in een multivariaat model?

Als we verder inzoomen op de negen variabelen met een significant verschil in gemiddelden is er geen duidelijk patroon te zien in het type vragen. De variabelen waarbij significante verschillen resteren, zijn nogal divers van aard, variërend van de tevredenheid over de eigen financiële situatie, tevredenheid over de gemeente en Europese politiek (maar bijvoorbeeld niet over de politiek in Den Haag) en politiek cynisme (mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet).

Bij één vraag, de bereidheid tot helpen, is het verschil duidelijk toe te schrijven aan een gewijzigde vraagformulering.[30] Er zijn drie blokken waar alle significante verschillen worden 'wegverklaard', namelijk 'Eerlijke en gelijke behandeling', 'Lidmaatschap EU en inkomensverschillen' en 'Institutioneel vertrouwen'.

[30] *In LISS was de stelling: "Er zijn nog altijd veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen" (onderstreping door auteur), terwijl de stelling in NIB was: "Er zijn veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen". Per saldo zijn LISS-deelnemers positiever over de sociale hulpvaardigheid van mensen.*

Tabel 3.5 Taxonomie van de uitkomstvariabelen aan de hand van drie criteria (o.b.v. tabel 3.6)

A. Significant verschil in gemiddelden?	B. Cohen's d	C. Significant multivariaat?	Aantal	Variabelen
Ja	Heel klein <0,2	Nee	11	Tevredenheid gezondheid, tevredenheid Nederlandse samenleving, vertrouwen in mensen, vertrouwen in rechtspraak, vertrouwen in Tweede Kamer, burgers meer meebeslissen, te veel macht overgedragen aan EU, eerlijke behandeling, groepen bevoordeeld, inkomensverschillen te groot, goede of verkeerde kant met Nederland
Ja	Heel klein <0,2	Ja	4	Tevredenheid financiële situatie, tevredenheid Europese politiek, geen invloed op regering, behoefte aan krachtige leiders
Ja	Klein <0,5	Nee	12	Tevredenheid Nederlandse economie, tevredenheid politiek Den Haag, voorzichtig in omgang mensen, aanwezigheid culturen winst, EU-lidmaatschap goede zaak, vooral nadelen open grenzen, vertrouwen in vakbond, vertrouwen in kranten, vertrouwen in nieuws tv, vertrouwen regering, overheid doet onvoldoende, Nederland verliest te veel eigenheid
Ja	Klein <0,5	Ja	2	Tevredenheid gemeente, Nederland prettiger met minder immigranten
Ja	Middelgroot <0,8	Nee	1	Toekomstige generaties slechter
Ja	Middelgroot <0,8	Ja	1	Bereidheid helpen
Nee	Heel klein <0,2	Nee	6	Gelukkig mens, toekomst Nederlandse economie, omgang minder respectvol, vertrouwen in ondernemingen, bekwame politici, Kamerleden en ministers geven niet veel om ons
Nee	Heel klein <0,2	Ja	1	Toekomstige financiële situatie
Totaal			38	

Tabel 3.6 Vergelijking kernindicatoren LISS vs. NIB, gewogen data (percentages en gemiddelden)

(zonder correctie voor verschillen in steekproefomvang per maand; bij percentages gaat het om % voldoende [bij rapportcijfers] of % (helemaal) eens)

Variabele	% LISS	% NIB	Δ NIB-LISS[a]	Gem. LISS	Gem. NIB	Δ NIB-LISS[b]	Coh. d	Multivariaat (%)[c]	Multivariaat (gem.)[c]
Eigen situatie									
Gelukkig mens (1-5), % gelukkig	75,9	79,0	3,1	3,85	3,89	0,04	0,05		
Uw gezondheid (1-10), % voldoende	84,4	88,3	3,9**	7,12	7,43	0,31***	0,18		
Financiële situatie van uw huishouden (1-10), % voldoende	84,5	89,2	4,7**	7,06	7,38	0,32***	0,18		-0,961 (0,621) 0,142* (0,068)
Verwachting financiële situatie (1-5), % beter	24,4	25,9	1,5	3,11	3,10	-0,01	-0,02		-0,471* (0,220) 0,052* (0,024)
Eerlijke en gelijke behandeling									
In het algemeen word ik eerlijk behandeld (1-5)	76,5	75,9	-0,6	3,84	3,76	-0,09***	-0,12		
Ik heb het gevoel dat sommige groepen bevoordeeld worden ten koste van mensen zoals ik (1-5)	27,0	36,0	9,0***	2,81	2,98	0,17***	0,16		
Nederlandse samenleving									
Tevr. Nederlandse samenleving (1-10), % voldoende	74,9	78,6	3,7*	6,22	6,48	0,25***	0,16		
Tevr. Nederlandse economie (1-10), % voldoende	75,3	83,7	8,4***	6,38	6,78	0,40***	0,25		
Tevr. bestuur gemeente (1-10), % voldoende	69,6	77,8	8,2***	6,01	6,37	0,36***	0,21		-0,892 (0,620) 0,137* (0,068)
Tevr. politiek Den Haag (1-10), % voldoende	40,9	52,5	11,6***	4,70	5,20	0,49***	0,24		
Tevr. Europese politiek (1-10), % voldoende	43,7	51,0	7,3***	4,77	5,10	0,33***	0,16	-1,456* (0,740) 0,189* (0,082)	-1,523* (0,680) 0,194** (0,074)
Verwachting toekomst Nederlandse economie (1-5), % beter	36,1	40,6	4,5*	3,09	3,15	0,06	0,07		

Variabele	% LISS	% NIB	Δ NIB-LISS[a]	Gem. LISS	Gem. NIB	Δ NIB-LISS[b]	Coh. d	Multi-variaat (%)[c]	Multi-variaat (gem.)[c]
Cultuur en omgangsvormen									
Over het algemeen zijn de meeste mensen wel te vertrouwen (1-5)	59,1	64,9	5,8**	3,49	3,58	0,09*	0,10		
Je kunt niet voorzichtig genoeg zijn in de omgang met mensen (1-5)	40,8	35,4	-5,4**	3,23	3,02	-0,21***	-0,22		
Er zijn {nog altijd} veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen (1-5)[d]	83,5	60,2	23,3***	3,97	3,52	-0,46***	-0,63	-2,667** (0,839) 0,149 (0,094)	-0,713** (0,258) 0,025 (0,029)
In Nederland gaan de mensen met steeds minder respect met elkaar om (1-5)	64,6	66,7	2,1	3,75	3,69	-0,06	-0,07		
Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen (1-5)	35,4	29,6	-5,8**	3,04	2,79	-0,25***	-0,21		0,546 (0,347) -0,077* (0,038)
De aanwezigheid van verschillende culturen is winst voor onze samenleving (1-5)	45,0	57,2	12,2***	3,24	3,53	0,29***	0,27		
Lidmaatschap EU en inkomensverschillen									
Het is een goede zaak dat Nederland lid is van de EU (1-5)	53,4	71,6	18,2***	3,46	3,85	0,39***	0,37		
Mensen zoals ik ondervinden vooral nadelen van het verdwijnen van de grenzen (1-5)	17,6	15,7	-1,9	2,63	2,40	-0,22***	-0,22		
De inkomensverschillen in Nederland zijn te groot (1-5)	58,4	68,8	10,4***	3,63	3,81	0,18***	0,19		
Institutioneel vertrouwen									
Grote ondernemingen (1-10)	52,7	52,9	0,2	5,32	5,34	0,03	0,02		
Vakbonden (1-10)	63,6	72,0	8,4***	5,78	6,17	0,39***	0,22		
Kranten (1-10)	59,9	72,2	12,3***	5,70	6,18	0,48***	0,26		
Nieuws op tv (1-10)	65,6	75,8	10,2***	5,89	6,36	0,46***	0,25		
Rechtspraak (1-10)	72,6	75,6	3,0	6,41	6,64	0,23**	0,11		
Tweede Kamer (1-10)	49,5	56,0	6,5**	5,04	5,37	0,33***	0,16		
Regering (1-10)	43,3	53,3	10,0***	4,73	5,24	0,51***	0,23		
Politiek cynisme									
De overheid doet onvoldoende voor mensen zoals ik (1-5)	38,1	32,2	-5,9**	3,20	3,00	-0,20***	-0,20		

Variabele	% LISS	% NIB	Δ NIB-LISS[a]	Gem. LISS	Gem. NIB	Δ NIB-LISS[b]	Coh. d	Multi-variaat (%)[c]	Multi-variaat (gem.)[c]
De meeste politici zijn bekwame mensen die weten wat ze doen (1-5)	32,9	32,3	-0,6	2,96	2,94	-0,02	-0,02		
Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet (1-5)	52,3	48,0	-4,3*	3,44	3,31	-0,13**	-0,13		0,560 (0,323) -0,073* (0,036)
Het zou goed zijn als landbestuur werd overgelaten aan paar krachtige leiders (1-5)	30,7	28,6	-2,1	2,84	2,67	-0,17***	-0,15		0,592 (0,359) -0,080* (0,040)
Kamerleden en ministers geven niet veel om wat mensen zoals ik denken (1-5)	46,7	43,4	-3,3	3,36	3,28	-0,08	-0,08		
Het zou goed zijn als burgers meer konden meebeslissen over belangrijke politiek (1-5)	50,5	59,2	8,7***	3,39	3,52	0,13**	0,12		
De politiek in Den Haag heeft te veel macht overgedragen aan de EU (1-5)	45,5	39,8	-5,7**	3,31	3,17	-0,14**	-0,13		
Nederland dreigt te veel van zijn eigenheid te verliezen (1-5)	51,5	44,3	-7,2***	3,38	3,14	-0,24***	-0,20		
Ik {ben bang / denk} dat toekomstige generaties het slechter zullen krijgen dan wij (1-5)[e]	71,6	48,1	23,5***	3,87	3,41	-0,47***	-0,52		
Gaat het over het algemeen de verkeerde of goede kant op in NL (1-5)[f]				2,46	2,59	0,13*	0,13		
% gaat verkeerde kant op	50,9	49,0	-1,9						
% gaat goede kant op	15,5	19,3	3,8						

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a Verschil in percentages getoetst met een logistische regressie met NIB/LISS als dummy-variabele. Ter controle is een Pearson chi-kwadraattoets uitgevoerd, waarbij is gecorrigeerd voor het design-effect met behulp van de tweedemachtcorrectie van Rao en Scott (1984). De resultaten van beide toetsingen kwamen overeen.

b Het verschil in gemiddelden getoetst met enkelvoudige lineaire regressie, met de betreffende inhoudelijke variabele als afhankelijke variabele en de dummy-variabele LISS vs. NIB als onafhankelijke variabele. Dit komt neer op een t-toets voor twee onafhankelijke steekproeven.

c Indien significant is het hoofdeffect van bron weergegeven en het interactie-effect op basis van een multivariate logistische of lineaire regressie (toetsing op percentage vs. rest of gemiddelden), waarbij is gecorrigeerd voor het effect van bron, maand, de interactie bron x maand en de achtergrondkenmerken geslacht, leeftijd, opleiding en partijvoorkeur. Tussen haakjes is de standaardfout (SE) weergegeven. Als de cel leeg is, is noch het hoofdeffect van bron, noch het interactie-effect significant.

d LISS Er zijn nog altijd veel mensen...: NIB: Er zijn veel mensen die...
e LISS: Ik ben bang dat toekomstige generaties..., NIB: Ik denk dat toekomstige generaties...
f Vanwege een split-runexperiment is dit item aan de helft van de LISS-steekproef voorgelegd.

Tabel 3.7 Vergelijking kernindicatoren LISS vs. NIB, ongewogen en gewogen data (gemiddelden)

(zonder correctie voor verschillen in steekproefomvang per maand)

Variabele	Ong. LISS	Ong. NIB	Δ NIB-LISS[a]	Ong. Coh. d	Gew. LISS	Gew. NIB	Δ NIB-LISS[a]	Gew. Coh. d
Eigen situatie								
Gelukkig mens (1-5)	3,85	3,93	0,07**	0,10	3,85	3,89	0,04	0,05
Uw gezondheid (1-10)	7,09	7,44	0,35***	0,19	7,12	7,43	0,31***	0,18
Financiële situatie van uw huishouden (1-10)	7,23	7,57	0,34***	0,21	7,06	7,38	0,32***	0,18
Verwachting financiële situatie (1-5)	3,00	3,04	0,04	0,06	3,11	3,10	-0,01	-0,02
Eerlijke en gelijke behandeling								
In het algemeen word ik eerlijk behandeld (1-5)	3,86	3,78	-0,08**	-0,11	3,84	3,76	-0,09***	-0,12
Ik heb het gevoel dat sommige groepen bevoordeeld worden ten koste van mensen zoals ik (1-5)	2,77	2,96	0,18***	0,17	2,81	2,98	0,17***	0,16
Nederlandse samenleving								
Tevr. Nederlandse samenleving (1-10)	6,26	6,50	0,23***	0,15	6,22	6,48	0,25***	0,16
Tevr. Nederlandse economie (1-10)	6,45	6,84	0,38***	0,25	6,38	6,78	0,40***	0,25
Tevr. bestuur gemeente (1-10)	6,10	6,39	0,29***	0,17	6,01	6,37	0,36***	0,21
Tevr. politiek Den Haag (1-10)	4,72	5,21	0,49***	0,24	4,70	5,20	0,49***	0,24
Tevr. Europese politiek (1-10)	4,81	5,09	0,28**	0,14	4,77	5,10	0,33***	0,16
Verwachting toekomst Nederlandse economie (1-5)	3,08	3,16	0,08**	0,09	3,09	3,15	0,06	0,07
Cultuur en omgangsvormen								
Over het algemeen zijn de meeste mensen wel te vertrouwen (1-5)	3,56	3,65	0,09**	0,11	3,49	3,58	0,09*	0,10
Je kunt niet voorzichtig genoeg zijn in de omgang met mensen (1-5)	3,17	2,99	-0,18***	-0,19	3,23	3,02	-0,21***	-0,22
Er zijn {nog altijd} veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen (1-5)[b]	4,01	3,54	-0,47***	-0,67	3,97	3,52	-0,46***	-0,63
In Nederland gaan de mensen met steeds minder respect met elkaar om (1-5)	3,73	3,72	-0,01	-0,02	3,75	3,69	-0,06	-0,07
Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen (1-5)	3,03	2,84	-0,19***	-0,16	3,04	2,79	-0,25***	-0,21

Variabele	Ong. LISS	Ong. NIB	Δ NIB-LISS[a]	Ong. Coh. d	Gew. LISS	Gew. NIB	Δ NIB-LISS[a]	Gew. Coh. d
De aanwezigheid van verschillende culturen is winst voor onze samenleving (1-5)	3,23	3,46	0,23***	0,22	3,24	3,53	0,29***	0,27
Lidmaatschap EU en inkomensverschillen								
Het is een goede zaak dat Nederland lid is van de EU (1-5)	3,49	3,84	0,34***	0,32	3,46	3,85	0,39***	0,37
Mensen zoals ik ondervinden vooral nadelen van het verdwijnen van de grenzen (1-5)	2,56	2,40	-0,17***	-0,17	2,63	2,40	-0,22***	-0,22
De inkomensverschillen in Nederland zijn te groot (1-5)	3,67	3,81	0,14***	0,15	3,63	3,81	0,18***	0,19
Institutioneel vertrouwen								
Grote ondernemingen (1-10)	5,29	5,38	0,09	0,05	5,32	5,34	0,03	0,02
Vakbonden (1-10)	5,78	6,15	0,37***	0,21	5,78	6,17	0,39***	0,22
Kranten (1-10)	5,84	6,26	0,42***	0,23	5,70	6,18	0,48***	0,26
Nieuws op tv (1-10)	6,04	6,44	0,41***	0,22	5,89	6,36	0,46***	0,25
Rechtspraak (1-10)	6,47	6,66	0,19**	0,09	6,41	6,64	0,23**	0,11
Tweede Kamer (1-10)	5,13	5,40	0,27***	0,13	5,04	5,37	0,33***	0,16
Regering (1-10)	4,77	5,26	0,50***	0,23	4,73	5,24	0,51***	0,23
Politiek cynisme								
De overheid doet onvoldoende voor mensen zoals ik (1-5)	3,16	2,96	-0,20***	-0,20	3,20	3,00	-0,20***	-0,20
De meeste politici zijn bekwame mensen die weten wat ze doen (1-5)	2,94	2,94	0,00	0,00	2,96	2,94	-0,02	-0,02
Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet (1-5)	3,41	3,29	-0,12***	-0,12	3,44	3,31	-0,13**	-0,13
Het zou goed zijn als landbestuur werd overgelaten aan paar krachtige leiders (1-5)	2,86	2,70	-0,16***	-0,13	2,84	2,67	-0,17***	-0,15
Kamerleden en ministers geven niet veel om wat mensen zoals ik denken (1-5)	3,33	3,26	-0,07*	-0,07	3,36	3,28	-0,08	-0,08
Het zou goed zijn als burgers meer konden meebeslissen over belangrijke politiek (1-5)	3,38	3,49	0,11**	0,10	3,39	3,52	0,13**	0,12
De politiek in Den Haag heeft te veel macht overgedragen aan de EU (1-5)	3,28	3,19	-0,09*	-0,08	3,31	3,17	-0,14**	-0,13

Variabele	Ong. LISS	Ong. NIB	Δ NIB-LISS[a]	Ong. Coh. d	Gew. LISS	Gew. NIB	Δ NIB-LISS[a]	Gew. Coh. d
Nederland dreigt te veel van zijn eigenheid te verliezen (1-5)	3,36	3,21	-0,15***	-0,13	3,38	3,14	-0,24***	-0,20
Ik {ben bang / denk} dat toekomstige generaties het slechter zullen krijgen dan wij (1-5)[c]	3,86	3,40	-0,46***	-0,52	3,87	3,41	-0,47***	-0,52
Gaat het over het algemeen de verkeerde of goede kant op in NL (1-5)[d]	2,43	2,58	0,15***	0,15	2,46	2,59	0,13*	0,13

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a Verschil in gemiddelden getoetst met enkelvoudige lineaire regressie, met de betreffende inhoudelijke variabele als afhankelijke variabele en de dummy-variabele LISS vs. NIB als onafhankelijke variabele. Dit komt neer op een t-toets voor twee onafhankelijke steekproeven.

b LISS Er zijn nog altijd veel mensen...: NIB: Er zijn veel mensen die...

c LISS: Ik ben bang dat toekomstige generaties..., NIB: Ik denk dat toekomstige generaties...

d Vanwege een split-runexperiment is dit item aan de helft van de LISS-steekproef voorgelegd.

Effectgrootte

De effectgrootte is bepaald aan de hand van Cohen's d. Dit is een veelgebruikte statistische maatstaf voor de sterkte van het effect. Daarbij wordt het verschil tussen twee gemiddelden gedeeld door de gemeenschappelijke (*pooled*) standaarddeviatie. Bij het interpreteren van (de absolute waarde van) Cohen's d worden de volgende vuistregels gehanteerd:[31]

- d<0,2: heel klein
- 0,2≤d<0,5: klein
- 0,5≤d<0,8: middelgroot
- 0,8≤d<1,3: groot
- d≥1,3: erg groot

Zoals tabel 3.6 reeds liet zien, zijn LISS-deelnemers in het algemeen negatiever over de samenleving en politiek dan NIB-deelnemers. In termen van Cohen's d zijn er twee middelgrote verschillen tussen LISS en NIB, zowel ongewogen als gewogen (tabel 3.8).

[31] *Zie Cohen (1992) en Ellis (2010).*

Tabel 3.8 Absolute waarde Cohen's d LISS vs. NIB, ongewogen en gewogen data[32]

Absolute waarde	Ongewogen aantal	Ongewogen %	Gewogen aantal	Gewogen %
d<0,2: heel klein	27	71,1	24	63,2
0,2≤d<0,5: klein	9	23,7	12	31,6
0,5≤d<0,8: middelgroot	2	5,3	2	5,3
0,8≤d<1,3: groot	0	0	0	0
d≥1,3: erg groot	0	0	0	0
Totaal	**38**	**100**	**38**	**100**

Het aantal kleine verschillen is bij de gewogen data iets groter dan in de ongewogen situatie. Er zijn geen grote of erg grote verschillen in termen van Cohen's d gevonden. Bij de middelgrote verschillen gaat het om de stellingen "Ik {ben bang / denk} dat toekomstige generaties het slechter zullen krijgen dan wij" en "Er zijn {nog altijd} veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen". In beide gevallen zijn er verschillen in de formulering van de stellingen tussen LISS en NIB.

In de eerste plaats zijn LISS-deelnemers pessimistischer over het toekomstbeeld voor volgende generaties in vergelijking met NIB-respondenten. Dit verschil hangt mogelijk samen met de afwijkende formulering van de stelling. In LISS is de aanloop van de stelling "Ik ben bang dat…", terwijl de stelling in NIB begint met "Ik denk dat…". In LISS heeft de stelling een sterkere emotionele lading, terwijl de NIB-formulering een sterker appel doet op de ratio.

Bij de tweede stelling waar een middelgroot verschil is aangetroffen, zien we eveneens een verschil in formulering, zij het wat subtieler dan bij de vraag naar het toekomstbeeld. In LISS wordt gesproken van "Er zijn nog altijd veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen", terwijl NIB spreekt van "Er zijn veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen". Per saldo zijn LISS-deelnemers positiever over de sociale hulpvaardigheid van mensen. Ook hier is niet uit te sluiten dat het verschil is toe te schrijven aan het verschil in vraagformulering.

In tabel 3.9 zijn de gewogen percentages en gemiddelden weergegeven, nu met een correctie voor verschillen in steekproefomvang per maand. De verschillen met de 'standaard' weging zijn beperkt (tabel 3.6): het verschil tussen LISS en NIB blijft nagenoeg gelijk (binnen een bandbreedte van -2,4 tot 1,8 procentpunt en -0,11 en 0,13 punt bij gemiddelden). Het grootste verschil tussen beide wegingen is zichtbaar bij de tevredenheid over de Europese politiek (het verschil tussen LISS en NIB gaat van 7,3% naar 4,9%).

[32] *Door afronding in tabel 3.7 telt de som van de diverse categorieën van Cohen's d niet exact op tot de aantallen weergegeven in tabel 3.8.*

Tabel 3.9 Vergelijking kernindicatoren LISS vs. NIB, gewogen data (percentages en gemiddelden)

(met correctie voor verschillen in steekproefomvang per maand; bij percentages gaat het om % voldoende [bij rapportcijfers] of % (helemaal) eens)[33]

Variabele	% LISS	% NIB	Δ NIB-LISS[a]	Gem. LISS	Gem. NIB	Δ NIB-LISS[a]
Eigen situatie						
Gelukkig mens (1-5)	75,8	78,5	2,7	3,83	3,87	0,04
Uw gezondheid (1-10)	83,9	88,2	4,3**	7,11	7,42	0,31***
Financiële situatie van uw huishouden (1-10)	85,5	88,6	3,1	7,10	7,35	0,25**
Verwachting financiële situatie (1-5), % beter	25,7	25,6	-0,1	3,14	3,10	-0,04
Eerlijke en gelijke behandeling						
In het algemeen word ik eerlijk behandeld (1-5)	76,1	75,6	-0,5	3,84	3,75	-0,09*
Ik heb het gevoel dat sommige groepen bevoordeeld worden ten koste van mensen zoals ik (1-5)	26,8	36,3	9,5***	2,79	3,00	0,21***
Nederlandse samenleving						
Tevr. Nederlandse samenleving (1-10)	75,4	78,2	2,8	6,24	6,48	0,24**
Tevr. Nederlandse economie (1-10)	77,3	83,9	6,6***	6,43	6,79	0,36***
Tevr. bestuur gemeente (1-10)	71,0	77,1	6,1**	6,07	6,35	0,28**
Tevr. politiek Den Haag (1-10)	43,2	53,5	10,3***	4,79	5,21	0,42***
Tevr. Europese politiek (1-10)	45,5	50,4	4,9*	4,86	5,08	0,22*
Verwachting toekomst Nederlandse economie (1-5), % beter	38,6	41,8	3,2	3,15	3,18	0,03
Cultuur en omgangsvormen						
Over het algemeen zijn de meeste mensen wel te vertrouwen (1-5)	58,8	63,6	4,8*	3,49	3,56	0,07
Je kunt niet voorzichtig genoeg zijn in de omgang met mensen (1-5)	41,5	35,2	-6,3**	3,24	3,03	-0,21***
Er zijn {nog altijd} veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen (1-5)[b]	83,4	58,4	25,0***	3,96	3,50	-0,46***
In Nederland gaan de mensen met steeds minder respect met elkaar om (1-5)	65,0	67,0	2,0	3,76	3,70	-0,06
Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen (1-5)	34,1	30,1	-4,0	3,02	2,80	-0,22***

[33] *Het aantal respondenten (n) per maand varieert, zowel in LISS als NIB. Om te corrigeren voor deze verschillen, is aan elke maand een gelijk gewicht toegekend (binnen het totale aantal waarnemingen van LISS respectievelijk NIB). Hierin is de bestaande weging verdisconteerd. Het nieuwe gewicht is als volgt berekend (voorbeeld LISS): oud gewicht*((totale n LISS/4)/({n LISS maand x}*{gemiddelde van bestaande gewichten in maand x}). Voor LISS maand juli: nieuw gewicht=oud gewicht*((2284/4)/(361*1.083796)).*

Variabele	% LISS	% NIB	Δ NIB-LISS[a]	Gem. LISS	Gem. NIB	Δ NIB-LISS[a]
De aanwezigheid van verschillende culturen is winst voor onze samenleving (1-5)	45,9	57,2	11,3***	3,25	3,52	0,27***
Lidmaatschap EU en inkomensverschillen						
Het is een goede zaak dat Nederland lid is van de EU (1-5)	54,5	71,3	16,8***	3,48	3,86	0,38***
Mensen zoals ik ondervinden vooral nadelen van het verdwijnen van de grenzen (1-5)	17,2	15,7	-1,5	2,61	2,41	-0,20***
De inkomensverschillen in Nederland zijn te groot (1-5)	59,0	68,6	9,6***	3,64	3,80	0,16***
Institutioneel vertrouwen						
Grote ondernemingen (1-10)	53,0	52,3	-0,7	5,33	5,32	-0,01
Vakbonden (1-10)	65,2	71,7	6,5**	5,82	6,16	0,34***
Kranten (1-10)	60,9	72,8	11,9***	5,76	6,20	0,44***
Nieuws op tv (1-10)	67,2	76,1	8,9***	5,99	6,40	0,41***
Rechtspraak (1-10)	73,3	75,9	2,6	6,46	6,64	0,18
Tweede Kamer (1-10)	50,5	56,3	5,8*	5,10	5,40	0,30**
Regering (1-10)	45,2	53,6	8,4***	4,81	5,27	0,46***
Politiek cynisme						
De overheid doet onvoldoende voor mensen zoals ik (1-5)	38,2	31,3	-6,9**	3,20	3,00	-0,20***
De meeste politici zijn bekwame mensen die weten wat ze doen (1-5)	33,5	31,9	-1,6	2,97	2,94	-0,03
Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet (1-5)	52,3	48,2	-4,1	3,44	3,32	-0,12*
Het zou goed zijn als landbestuur werd overgelaten aan paar krachtige leiders (1-5)	29,2	28,8	-0,4	2,80	2,68	-0,12*
Kamerleden en ministers geven niet veel om wat mensen zoals ik denken (1-5)	46,0	43,1	-2,9	3,24	3,29	0,05
Het zou goed zijn als burgers meer konden meebeslissen over belangrijke politiek (1-5)	51,0	59,6	8,6***	3,38	3,53	0,15**
De politiek in Den Haag heeft te veel macht overgedragen aan de EU (1-5)	45,4	39,1	-6,3**	3,29	3,15	-0,14*
Nederland dreigt te veel van zijn eigenheid te verliezen (1-5)	50,2	44,0	-6,2**	3,34	3,14	-0,20***
Ik {ben bang / denk} dat toekomstige generaties het slechter zullen krijgen dan wij (1-5)[c]	71,8	47,2	24,6***	3,87	3,38	-0,49***

Variabele	% LISS	% NIB	Δ NIB-LISS[a]	Gem. LISS	Gem. NIB	Δ NIB-LISS[a]
Gaat het over het algemeen de verkeerde of goede kant op in NL (1-5)[d]				2,46	2,59	0,13
% gaat verkeerde kant op	51,0	49,0	-2,0			
% gaat goede kant op	15,9	18,6	2,7			

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a Verschil in gemiddelden getoetst met enkelvoudige lineaire regressie, met de betreffende inhoudelijke variabele als afhankelijke variabele en de dummy-variabele LISS vs. NIB als onafhankelijke variabele. Dit komt neer op een t-toets voor twee onafhankelijke steekproeven.

b LISS Er zijn nog altijd veel mensen...: NIB: Er zijn veel mensen die...

c LISS: Ik ben bang dat toekomstige generaties..., NIB: Ik denk dat toekomstige generaties...

d Vanwege een split-runexperiment is dit item aan de helft van de LISS-steekproef voorgelegd.

In figuur 3.1 is het gemiddelde vertrouwen in instituties weergegeven, gesplitst naar bron en maand. Er zijn geen significante verschillen per maand als het gaat om vertrouwen in grote ondernemingen, rechtspraak en Tweede Kamer (alleen gewogen). Bij vertrouwen in vakbonden, kranten, nieuws op tv, de regering en Tweede Kamer (ongewogen) ontstaan er vanaf september significante verschillen tussen LISS en NIB. In de multivariate analyse toetsen we of de verschillen over tijd blijven bestaan, als we corrigeren voor het effect van andere achtergrondkenmerken (zie paragraaf 3.3).

Figuur 3.1 Gemiddeld vertrouwen in instituties

(LISS en NIB, per maand, ongewogen en gewogen, in rapportcijfers met 95% BI, univariaat)

Vertrouwen in grote ondernemingen (1-10)

Ongewogen

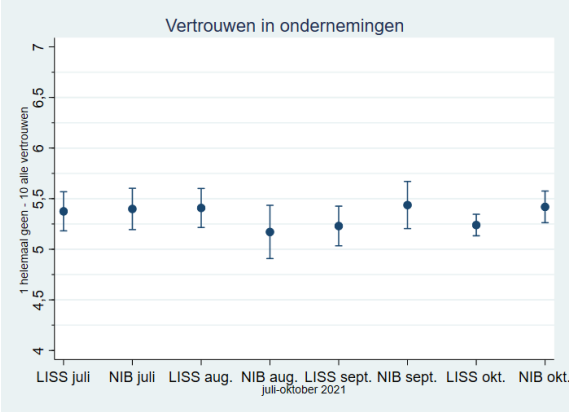

Gewogen

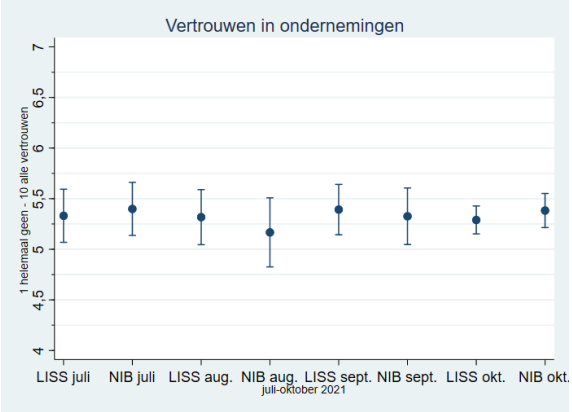

Vertrouwen in vakbonden (1-10)

Ongewogen

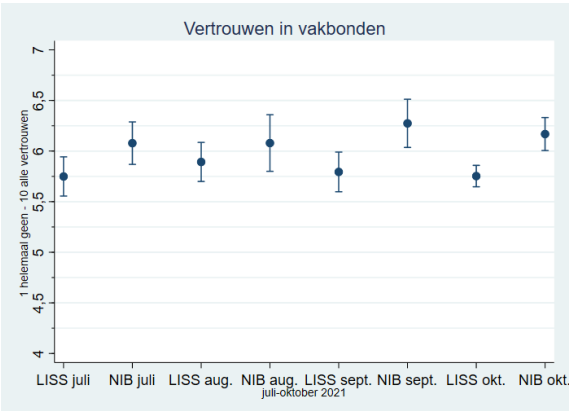

Gewogen

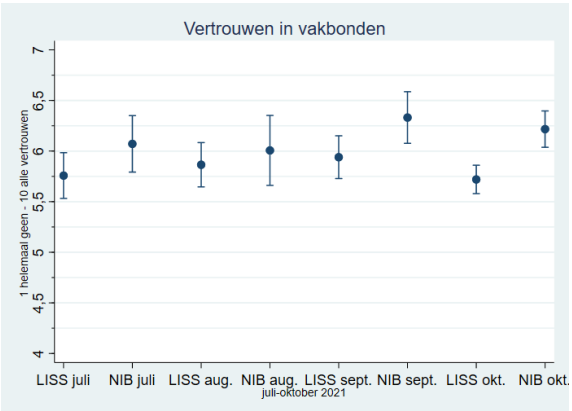

Vertrouwen in kranten (1-10)

Ongewogen

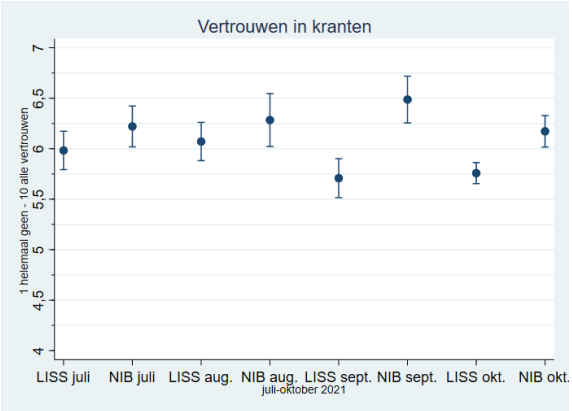

Gewogen

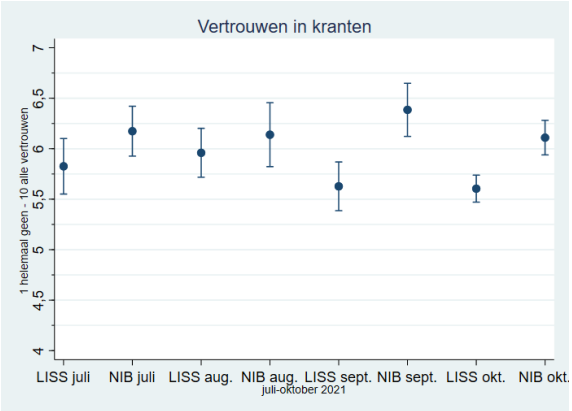

Vertrouwen in nieuws op tv (1-10)

Ongewogen

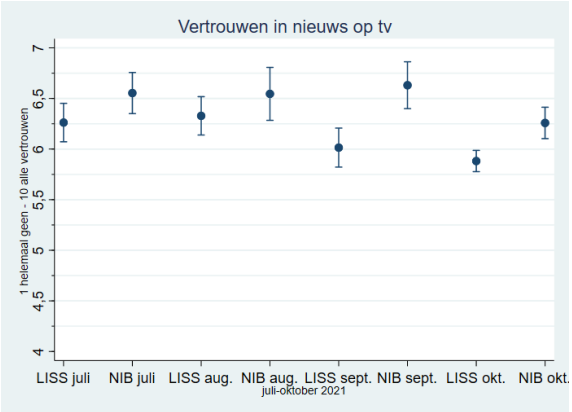

Gewogen

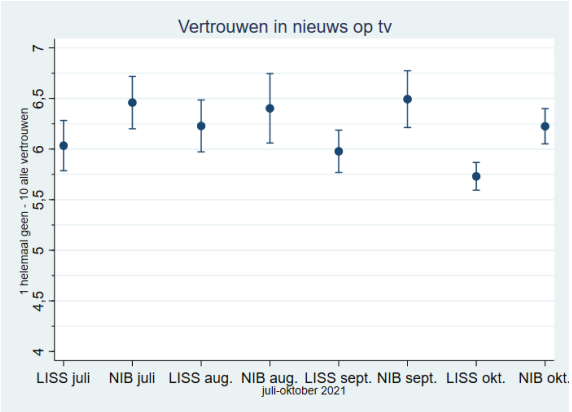

Vertrouwen in rechtspraak (1-10)

Ongewogen

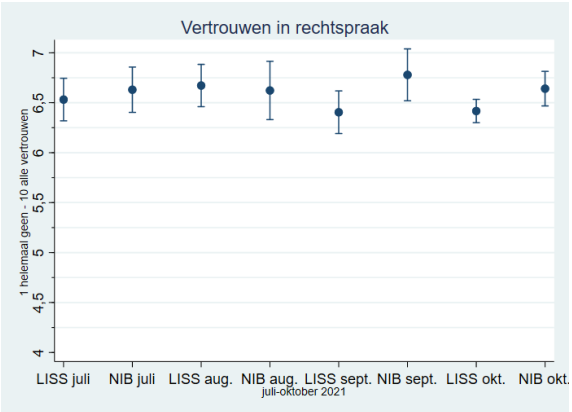

Gewogen

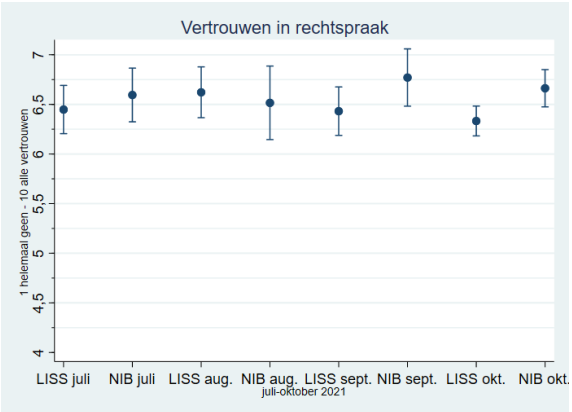

Vertrouwen in Tweede Kamer (1-10)

Ongewogen

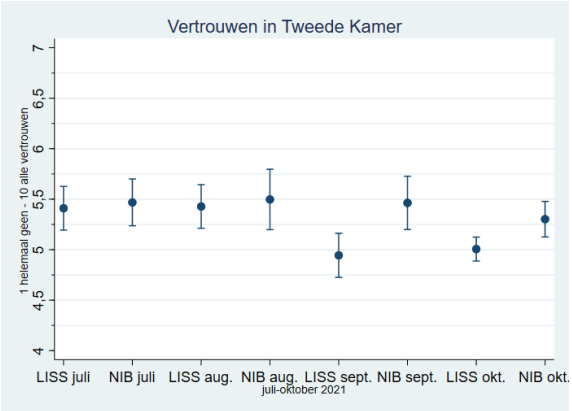

Gewogen

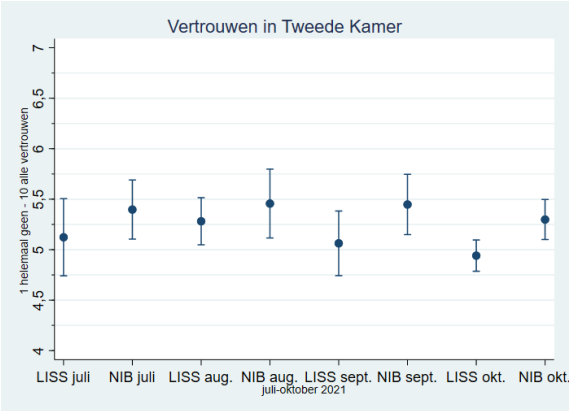

Vertrouwen in regering (1-10)

Ongewogen

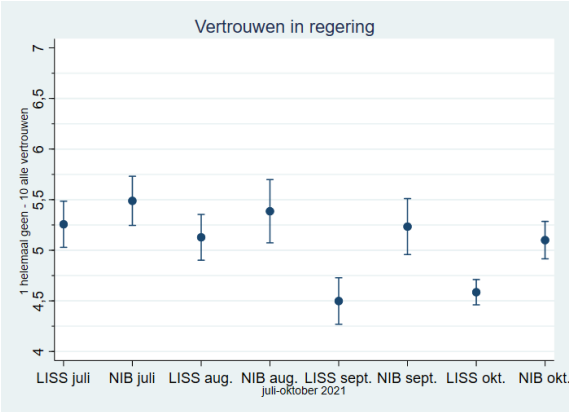

Gewogen

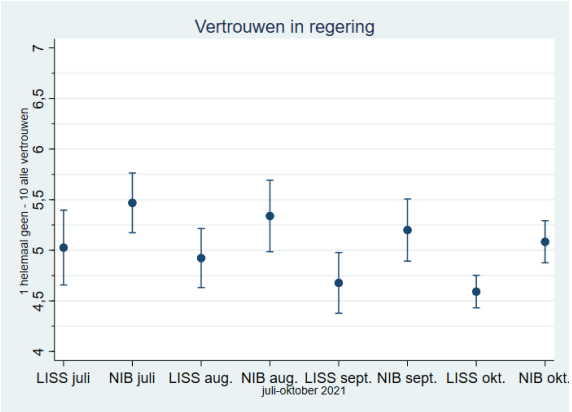

3.2.2 Vergelijking spreiding en vorm

In hoeverre hebben de variabelen in LISS en NIB een gelijke spreiding? Het verschil in ongewogen spreiding is getoetst door middel van de Levene's toets, onder de nulhypothese dat er gelijkheid in variantie bestaat tussen beide groepen. Bij twaalf van de 38 variabelen kunnen we de nulhypothese van gelijke varianties verwerpen (zie tabel 3.10). Bij deze variabelen is er een significant verschil in spreiding tussen de LISS- en NIB-data. Vanwege de gevoeligheid van de Levene's toets bij grote aantallen, hebben we ook de varianties door elkaar gedeeld om een effectgrootte voor het verschil te berekenen (variantie LISS/variantie NIB). Het minimum van deze variantieratio's is 0,68 (bereidheid tot helpen) en het maximum is 1,20 (lidmaatschap EU is goede zaak). Deze waarden blijven binnen acceptabele grenzen.[34]

Vervolgens is getoetst of de twee verdelingen statistisch van elkaar verschillen aan de hand van de Kolmogorov-Smirnovtoets.[35] De nulhypothese van deze toets is dat beide verdelingen vergelijkbaar zijn. Als significantiegrens hanteren we *P<0,001* vanwege de gevoeligheid van deze toets. Bij 20 van de 38 variabelen verwerpen we de nulhypothese. Deze variabelen zijn met een hoge mate van waarschijnlijkheid niet afkomstig uit dezelfde verdeling. Een deel van de LISS- en NIB-variabelen heeft dus een andere verdeling, waardoor ze op dit aspect niet één-op-één te vergelijken zijn.

[34] *Zoals Miltenburg en den Ridder (2020) reeds constateerden, is er geen duidelijke vuistregel wanneer een variantieratio groot is. Een ratio van 1,5 (of de inverse: 0,67) wordt wel eens als afkappunt gebruikt (Blanca et al., 2018).*
[35] *Siegel & Castellan (1988).*

Tabel 3.10 Waarden standaarddeviatie (SD), scheefheid (skewness) en gepiektheid (kurtosis) naar herkomst (LISS vs. NIB)

Variabele	SD LISS	SD NIB	Δ LISS-NIB[a]	Skew. LISS	Skew. NIB	Δ LISS-NIB	Kurt. LISS	Kurt. NIB	ΔLISS-NIB
Eigen situatie									
Gelukkig mens (1-5)	0,73	0,73	0,00**	-0,90	-1,03	0,13	5,08	5,35	-0,28
Uw gezondheid (1-10)	1,78	1,78	0,00	-1,12	-1,16	0,04	4,38	4,85	-0,47
Financiële situatie van uw huishouden (1-10)	1,69	1,61	0,08	-1,11	-1,37	0,26	4,91	6,24	-1,33
Verwachting financiële situatie (1-5)	0,66	0,73	-0,07***	0,13	0,02	0,11	4,01	3,41	0,60
Eerlijke en gelijke behandeling									
In het algemeen word ik eerlijk behandeld (1-5)	0,71	0,70	0,01	-0,93	-1,45	0,51	5,05	6,42	-1,36
Ik heb het gevoel dat sommige groepen bevoordeeld worden ten koste van mensen zoals ik (1-5)	1,04	1,09	-0,05*	0,26	0,17	0,09	2,41	2,09	0,32
Nederlandse samenleving									
Tevr. Nederlandse samenleving (1-10)	1,59	1,53	0,06	-0,93	-1,03	0,10	4,08	4,86	-0,78
Tevr. Nederlandse economie (1-10)	1,54	1,49	0,05***	-0,94	-1,15	0,22	4,09	5,47	-1,38
Tevr. bestuur gemeente (1-10)	1,66	1,66	0,00	-0,94	-1,12	0,18	3,94	4,83	-0,89
Tevr. politiek Den Haag (1-10)	1,98	2,00	-0,02	-0,37	-0,58	0,21	2,32	2,83	-0,51
Tevr. Europese politiek (1-10)	2,02	2,06	-0,04	-0,40	-0,54	0,14	2,27	2,57	-0,30
Verwachting toekomst Nederlandse economie (1-5)	0,84	0,83	0,01	-0,21	-0,40	0,19	2,19	2,24	-0,05
Cultuur en omgangsvormen									
Over het algemeen zijn de meeste mensen wel te vertrouwen (1-5)	0,81	0,84	-0,03	-0,93	-0,94	0,00	3,89	3,84	0,04
Je kunt niet voorzichtig genoeg zijn in de omgang met mensen (1-5)	0,94	0,97	-0,03	-0,02	0,07	-0,09	2,38	2,20	0,19
Er zijn {nog altijd} veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen (1-5)[b]	0,65	0,79	-0,14***	-0,76	-0,87	0,11	4,99	3,58	1,41
In Nederland gaan de mensen met steeds minder respect met elkaar om (1-5)	0,87	0,88	-0,01	-0,38	-0,59	0,20	2,80	2,88	-0,08
Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen (1-5)	1,17	1,19	-0,02*	0,08	0,17	-0,09	2,10	2,11	-0,01

Variabele	SD LISS	SD NIB	Δ LISS-NIB[a]	Skew. LISS	Skew. NIB	Δ LISS-NIB	Kurt. LISS	Kurt. NIB	ΔLISS-NIB
De aanwezigheid van verschillende culturen is winst voor onze samenleving (1-5)	1,05	1,04	0,01	-0,33	-0,51	0,18	2,45	2,75	-0,30
Lidmaatschap EU en inkomensverschillen									
Het is een goede zaak dat Nederland lid is van de EU (1-5)	1,10	1,00	0,10***	-0,53	-0,92	0,38	2,67	3,62	-0,95
Mensen zoals ik ondervinden vooral nadelen van het verdwijnen van de grenzen (1-5)	0,98	1,04	-0,06*	0,43	0,57	-0,14	2,93	2,82	0,11
De inkomensverschillen in Nederland zijn te groot (1-5)	0,93	0,98	-0,05	-0,43	-0,70	0,27	2,76	3,02	-0,26
Institutioneel vertrouwen									
Grote ondernemingen (1-10)	1,80	1,82	-0,02	-0,62	-0,60	-0,01	2,89	3,07	-0,18
Vakbonden (1-10)	1,71	1,82	-0,11	-0,72	-0,81	0,09	3,49	3,76	-0,26
Kranten (1-10)	1,82	1,80	0,02	-0,71	-0,95	0,24	3,26	4,06	-0,81
Nieuws op tv (1-10)	1,80	1,85	-0,05	-0,88	-1,02	0,14	3,60	4,13	-0,53
Rechtspraak (1-10)	1,99	2,05	-0,06	-0,85	-0,87	0,02	3,41	3,48	-0,06
Tweede Kamer (1-10)	2,05	2,07	-0,02	-0,48	-0,58	0,10	2,47	2,77	-0,31
Regering (1-10)	2,17	2,18	-0,01	-0,25	-0,49	0,24	2,13	2,53	-0,40
Politiek cynisme									
De overheid doet onvoldoende voor mensen zoals ik (1-5)	0,97	1,05	-0,08*	0,14	0,30	-0,16	2,35	2,29	0,06
De meeste politici zijn bekwame mensen die weten wat ze doen (1-5)	0,94	0,98	-0,04	-0,23	-0,32	0,09	2,34	2,38	-0,04
Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet (1-5)	1,02	1,09	-0,07***	-0,19	-0,09	-0,10	2,16	2,00	0,16
Het zou goed zijn als landbestuur werd overgelaten aan paar krachtige leiders (1-5)	1,16	1,20	-0,04**	0,13	0,24	-0,11	2,12	2,04	0,09
Kamerleden en ministers geven niet veel om wat mensen zoals ik denken (1-5)	1,01	1,05	-0,04	-0,08	0,01	-0,09	2,27	2,15	0,12
Het zou goed zijn als burgers meer konden meebeslissen over belangrijke politiek (1-5)	1,05	1,08	-0,03	-0,27	-0,48	0,21	2,38	2,44	-0,06

Variabele	SD LISS	SD NIB	Δ LISS-NIB[a]	Skew. LISS	Skew. NIB	Δ LISS-NIB	Kurt. LISS	Kurt. NIB	ΔLISS-NIB
De politiek in Den Haag heeft te veel macht overgedragen aan de EU (1-5)	1,11	1,08	0,03	-0,11	-0,02	-0,09	2,15	2,19	-0,04
Nederland dreigt te veel van zijn eigenheid te verliezen (1-5)	1,21	1,22	-0,01	-0,23	-0,14	-0,09	1,97	1,92	0,06
Ik {ben bang / denk} dat toekomstige generaties het slechter zullen krijgen dan wij (1-5)[c]	0,86	0,92	-0,06***	-0,60	-0,18	-0,42	3,20	2,53	0,67
Gaat het over het algemeen de verkeerde of goede kant op in NL (1-5)[d]	1,00	1,00	0,00	0,39	0,31	0,08	2,54	2,43	0,11

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. Uitkomsten van Levene's toets op ongewogen data.

3.2.3 Vergelijking normaliteit verdeling

Voor het gebruik van de 38 kernvariabelen in regressieanalyses is tevens onderzocht in hoeverre deze variabelen bij benadering een normale verdeling volgen. Daarvoor gebruiken we de Shapiro-Franciatoets[36] in combinatie met een grafische inspectie (aan de hand van histogrammen en q-q-plots) om de normaliteit van de verdelingen te onderzoeken.

Uit de Shapiro-Franciatoets komt naar voren dat de meeste variabelen, gesplitst naar bron en maand, niet normaal zijn verdeeld ($P<0,05$). Een nadere inspectie van de waarden van scheefheid (*skewness*) en gepiektheid (*kurtosis*) in tabel 3.10 laat zien dat de variabelen een hogere piek kennen dan in een normale verdeling het geval is. De scheefheid laat geen abnormale afwijkingen zien.

Bij vier variabelen is de waarde van *kurtosis* hoger dan 5. Het gaat om de variabelen gelukkig mens, tevredenheid financiële situatie huishouden, eerlijke behandeling en tevredenheid Nederlandse economie. In alle gevallen is de piek duidelijk hoger dan bij een normaal verdeelde variabele is te verwachten (figuur 3.2). Vanwege het relatief grote aantal waarnemingen per combinatie bron x maand (n>180) zijn de uit te voeren (regressie-)analyses relatief robuust, waardoor deze afwijkingen niet verontrustend hoeven te zijn.

[36] *De Shapiro-Franciatoets wordt aangeraden bij niet-geaggregeerde data en is geschikt voor grotere steekproeven (10≤n≤5.000) dan de Shapiro-Wilktoets (4≤n≤2.000) (Gould & Rogers, 1991; Gould, 1992). Bij grotere steekproeven benadert de Shapiro-Franciatoets de Shapiro-Wilktoets (Shapiro & Francia, 1972; Royston, 1983; Royston, 1993).*

Figuur 3.2 Histogrammen van variabelen met kurtosis>5

Gelukkig mens (1-5)

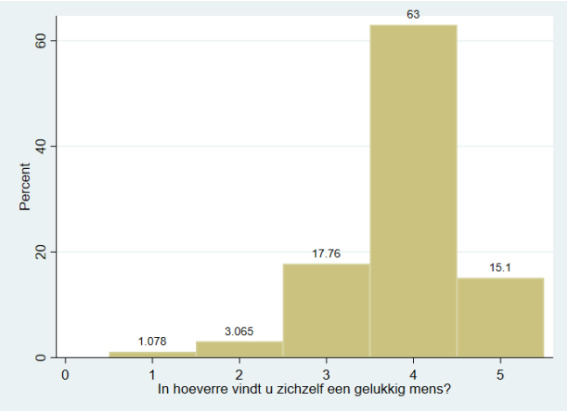

Tevredenheid financiële situatie huishouden (1-10)

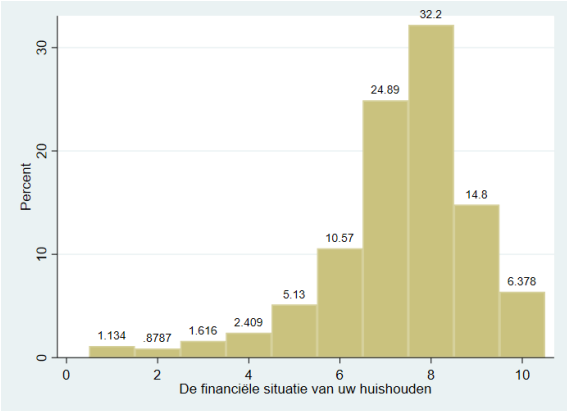

In het algemeen word ik eerlijk behandeld (1-5)

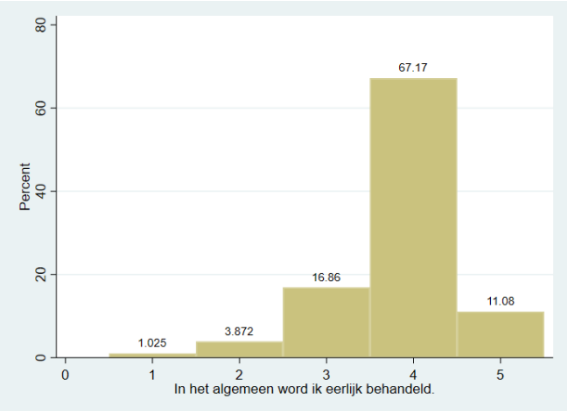

Tevredenheid Nederlandse economie (1-10)

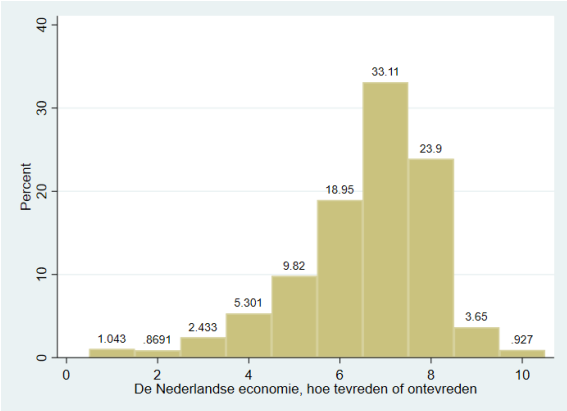

3.2.4 Vergelijking item non-respons

Voor alle 38 kernindicatoren is berekend wat het percentage ontbrekende waarden (missings) is in LISS en NIB. Als 'missing' zijn in deze analyse gedefinieerd: (1) weet niet, (2) geen antwoord en (3) system missings.[37] Zowel in LISS als NIB was het verplicht om elke vraag te beantwoorden. De 'escape'-categorie in LISS was 'weet niet' en in NIB 'geen antwoord'. Bij drie vragen was in NIB wel een weet niet-categorie opgenomen.[38]

In het algemeen is het percentage 'missings' in LISS hoger dan in NIB, met uitzondering van het vertrouwen in de vakbond. Bij 28 van de 38 variabelen is sprake van een significant verschil in het percentage missings. In absolute zin is het verschil het grootst bij een aantal stellingen over politiek cynisme, de wenselijkheid en gevolgen van het EU-lidmaatschap en het vertrouwen in ondernemingen (tabel 3.11). Als we de verschillen corrigeren voor achtergrondkenmerken (geslacht, leeftijd en opleiding) worden alle verschillen tussen LISS en NIB 'wegverklaard'. Met andere woorden: de verschillen zijn niet zozeer toe te schrijven aan de steekproefbron, maar aan verschillen in de responssamenstelling. De verschillen naar achtergrondkenmerken laten een consistent patroon zien: vrouwen kiezen vaker 'weet niet' of 'geen antwoord' dan mannen, jongeren doen dit vaker dan ouderen, en lager opgeleiden vaker dan hoger opgeleiden. Wel varieert het omslagpunt bij leeftijd en opleiding. Om een voorbeeld te geven: bij de toekomstige financiële situatie kiezen 45-plussers minder vaak 'weet niet' of 'geen antwoord' dan 35-44 jarigen (de referentiegroep), terwijl dit effect bij de stelling 'groepen bevoordeeld' pas optreedt vanaf 65-plus.

Tabel 3.11 Percentage missings LISS en NIB (ongewogen)[a]

Variabele	LISS	NIB	Δ NIB-LISS	Sig.	Geslacht (ref=man)	Leeftijd (ref=35-44)	Opleiding (ref=laag)
Eigen situatie							
Gelukkig als mens	0,8%	0,8%	0,0%				
Tevredenheid gezondheid	0,4%	0,4%	0,0%				
Tevreden financiële situatie	0,5%	1,0%	0,5%				
Toekomstige financiële situatie[b]	3,8%	3,2%	-0,6%			Vanaf 45: -	-
Eerlijke en gelijke behandeling							
Eerlijke behandeling	1,6%	0,2%	-1,4%	**			
Groepen bevoordeeld	5,6%	3,5%	-2,1%	**	+	65-plus: -	-
Nederlandse samenleving							
Tevredenheid samenleving	2,1%	1,5%	-0,6%		+		-
Tevredenheid economie	3,3%	1,9%	-1,4%	*	+		-
Tevredenheid gemeente	11,3%	7,5%	-3,8%	***	+	-	-
Tevredenheid politiek DH	4,1%	3,5%	-0,6%		+	Vanaf 55: -	-
Tevredenheid Europese politiek	9,4%	8,8%	-0,6%		+	-	-
Toekomst Ned. economie[b]	6,2%	7,8%	1,6%		+	Vanaf 55: -	Hoog: -

[37] *Bij system missings gaat het om een kleine groep LISS-respondenten (n=26) die de vragenlijst hebben afgebroken. Bij NIB komt dit niet voor.*
[38] *Namelijk bij de vragen 'Verwacht u dat uw eigen financiële situatie in de komende 12 maanden beter of slechter wordt?', 'Verwacht u dat het met de Nederlandse economie in de komende 12 maanden beter of slechter gaat?' en 'Gaat het over het algemeen de verkeerde of goede kant op in Nederland?'.*

Variabele	LISS	NIB	Δ NIB-LISS	Sig.	Geslacht (ref=man)	Leeftijd (ref=35-44)	Opleiding (ref=laag)
Cultuur en omgangsvormen							
Vertrouwen mensen	1,8%	0,2%	-1,6%	***		Vanaf 65: -	Hoog: -
Niet voorzichtig genoeg met mensen	1,9%	0,4%	-1,5%	***		Vanaf 55: -	
Mensen bereid te helpen	1,6%	0,9%	-0,7%			Vanaf 45: -	
Minder respect	2,8%	0,3%	-2,5%	***		Vanaf 55: -	
Prettiger land met minder immigranten	4,9%	1,5%	-3,4%	***		Vanaf 45: -	Hoog: -
Aanwezigheid culturen winst	3,5%	0,9%	-2,6%	***		Vanaf 55: -	Hoog: -
Lidmaatschap EU en inkomensverschillen							
Lidmaatschap EU goede zaak	6,3%	1,4%	-4,9%	***	+	Vanaf 65: -	-
Vooral nadelen open grenzen	9,9%	4,9%	-5,0%	***	+	Vanaf 65: -	Hoog: -
Inkomensverschillen	5,4%	2,2%	-3,2%	***	+	Vanaf 45: -	Hoog: -
Institutioneel vertrouwen							
Grote ondernemingen	7,6%	3,3%	-4,3%	***	+		-
Vakbonden	12,7%	15,5%	2,8%	*	+	-	-
Kranten	4,3%	2,1%	-2,2%	***	+	Vanaf 55: -	-
Nieuws op tv	3,8%	1,1%	-2,7%	***	+	Vanaf 55: -	Hoog: -
Rechtspraak	4,7%	2,4%	-2,3%	***	+	Vanaf 55: -	-
Tweede Kamer	4,4%	2,4%	-2,0%	**	+	Vanaf 55: -	-
Regering	4,2%	1,3%	-2,9%	***	+	Vanaf 55: -	Hoog: -
Politiek cynisme							
Overheid doet onvoldoende	6,5%	2,3%	-4,2%	***	+	Vanaf 55: -	Hoog: -
Politici bekwaam	6,2%	1,7%	-4,5%	***	+	Vanaf 55: -	-
Mensen zoals ik geen invloed	4,8%	1,8%	-3,0%	***	+	Vanaf 65: -	Hoog: -
Krachtige leiders	9,6%	3,3%	-6,3%	***	+	Vanaf 55: -	-
Kamerleden en ministers	6,7%	2,3%	-4,4%	***	+	Vanaf 45: -	-
Meebeslissen	6,9%	1,5%	-5,4%	***	+	Vanaf 55: -	-
Te veel macht overgedragen aan EU	11,3%	8,4%	-2,9%	**	+	-	-
NL te veel eigenheid verliezen	5,3%	2,4%	-2,9%	***	+	Vanaf 55: -	-
Toekomstige generaties slechter	6,7%	2,4%	-4,3%	***	+	Vanaf 65: -	Hoog: -
Toekomst NL goede of verkeerde kant[b]	7,6%	8,2%	0,6%		+		-

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. Uitkomsten van logistische regressieanalyse met als afhankelijke dichotome variabele: 1=missing en 0=niet-missing. Absolute verschillen groter dan 2,0% zijn lichtblauw gemarkeerd en absolute verschillen groter dan 4% donkerblauw.

b. Bij deze vragen was in NIB 'weet niet' opgenomen.

3.2.5 Vergelijking van middencategorie

Behalve de item non-respons is ook geanalyseerd in hoeverre LISS- en NIB-deelnemers verschillen in de mate waarin zij 'neutraal' antwoorden of – in het geval van een rapportcijfer – het cijfer 5 of 6 geven. Uit de analyse komt naar voren dat LISS-deelnemers bij achttien van de 38 variabelen vaker een middenpositie innemen dan NIB-deelnemers (tabel 3.12). In twee gevallen wordt in NIB significant vaker de neutraaloptie gekozen (bereidheid tot helpen en toekomstige generaties krijgen het slechter). In beide gevallen hadden we reeds vastgesteld dat hier een verschil in vraagformulering aan ten grondslag ligt (zie paragraaf 3.2.1).

Het is opvallend dat in LISS zowel het percentage 'missings' als het percentage 'neutraal' hoger is dan in NIB. Respondenten zouden door het aanbieden van de 'weet niet'-categorie in LISS wellicht minder vaak een neutraal antwoord geven (vanuit de gedachte dat 'weet niet' een gemakkelijkere escape is dan 'geen antwoord'), maar dat is dus niet het geval. Om het effect van het aanbieden van een 'weet niet'- of 'geen antwoord'-categorie op de antwoordpatronen te isoleren, zou een split-runexperiment uitgevoerd kunnen worden. Hierbij krijgt willekeurig de helft van de respondenten de optie 'weet niet' aangeboden en de andere helft 'geen antwoord'. Op deze wijze kan worden vastgesteld wat het effect is van de escape-categorie op de keuze voor de midden-/neutraalcategorie.

Als we de verschillen in het percentage dat een middencategorie kiest, corrigeren voor geslacht, leeftijd en opleiding worden de meeste verschillen tussen LISS en NIB verklaard door deze achtergrondkenmerken. De verschillen zijn dus vooral toe te schrijven aan verschillen in de responssamenstelling van beide groepen. In drie gevallen blijft er een significant verschil over (bereidheid tot helpen, vertrouwen vakbond en vertrouwen nieuws op tv). Bij één variabele is er bivariaat geen verschil, maar is er in het multivariate model wel een verschil (vertrouwen in Tweede Kamer).[39] Uit de analyse naar achtergrondkenmerken komt naar voren dat vrouwen vaker een middenpositie innemen dan mannen, uitgezonderd de stellingen 'bereidheid tot helpen' en 'toekomstige generaties krijgen het slechter dan wij'. Het beeld naar leeftijd en opleiding is wisselend.

[39] *LISS-deelnemers nemen op deze stelling vaker een middenpositie in (rapportcijfer 5 of 6) dan NIB-respondenten.*

Tabel 3.12 Percentage 'neutraal' of cijfer 5-6 LISS en NIB (ongewogen)[a]

Variabele	LISS	NIB	Δ NIB-LISS	Sig.	Geslacht (ref=man)	Leeftijd (ref=35-44)	Opleiding (ref=laag)
Eigen situatie							
Gelukkig als mens	18,9%	13,1%	-5,8%	***			Hoog: -
Tevredenheid gezondheid	16,0%	15,2%	-0,8%				Hoog: -
Tevreden financiële situatie	17,6%	12,1%	-5,5%	***		Vanaf 45: -	-
Toekomstige financiële situatie[b]	62,0%	55,6%	-6,4%	***	+	+	
Eerlijke en gelijke behandeling							
Eerlijke behandeling	17,0%	16,1%	-0,9%				-
Groepen bevoordeeld	28,9%	23,5%	-5,4%	***		18-24: -	Hoog: -
Nederlandse samenleving							
Tevredenheid samenleving	32,4%	31,2%	-1,2%		+	18-24, 65-plus: -	Hoog: -
Tevredenheid economie	30,2%	24,0%	-6,2%	***	+	18-24, 65-plus: -	Hoog: -
Tevredenheid gemeente	33,3%	29,9%	-3,4%	*		18-24: -	Hoog: -
Tevredenheid politiek DH	40,7%	41,2%	0,5%			65-plus: +	Hoog: +
Tevredenheid Europese politiek	37,3%	37,5%	0,2%		+	65-plus: +	Hoog: +
Toekomst Ned. economie[b]	35,7%	33,4%	-2,3%			65-plus: +	
Cultuur en omgangsvormen							
Vertrouwen mensen	25,9%	20,1%	-5,8%	***		55-64: -	-
Niet voorzichtig genoeg met mensen	35,4%	30,8%	-4,6%	**			
Mensen bereid te helpen	11,4%	26,4%	15,0%	***	-	65-plus: -	Hoog: -
Minder respect	27,2%	19,7%	-7,5%	***		18-24: +	+
Prettiger land met minder immigranten	26,6%	26,1%	-0,5%				Hoog: -
Aanwezigheid culturen winst	29,1%	27,8%	-1,3%				Hoog: -
Lidmaatschap EU en inkomensverschillen							
Lidmaatschap EU goede zaak	25,0%	18,7%	-6,3%	***		18-34, 65-plus: -	-
Vooral nadelen open grenzen	30,8%	24,0%	-6,8%	***	+	18-24: -, 55-64: +	-
Inkomensverschillen	26,0%	18,8%	-7,2%	***			Hoog: +
Institutioneel vertrouwen							
Grote ondernemingen	41,7%	44,8%	3,1%			65-plus: +	
Vakbonden	38,2%	31,3%	-6,9%	***		65-plus: +	
Kranten	36,9%	32,6%	-4,3%	**			Hoog: -
Nieuws tv	34,5%	29,6%	-4,9%	**			
Rechtspraak	25,1%	24,5%	-0,6%		+	18-24, 55-plus: -	-
Tweede Kamer	38,2%	38,5%	0,3%				
Regering	34,9%	36,6%	1,7%				Hoog: +
Politiek cynisme							
Overheid doet onvoldoende	34,6%	30,0%	-4,6%	**		65-plus: +	
Politici bekwaam	34,0%	35,9%	1,9%			25-34: -	
Mensen zoals ik geen invloed	25,0%	22,7%	-2,3%			18-24, 55-plus: +	Hoog: +

Variabele	LISS	NIB	Δ NIB-LISS	Sig.	Geslacht (ref=man)	Leeftijd (ref=35-44)	Opleiding (ref=laag)
Krachtige leiders	24,1%	20,7%	-3,4%	*			Hoog: -
Kamerleden en ministers	30,1%	30,0%	-0,1%			55-plus: +	Hoog: +
Burgers meebeslissen	26,8%	20,3%	-6,5%	***	+	25-34: -	Hoog: +
Te veel macht overgedragen aan EU	25,0%	27,4%	2,4%		+		
NL te veel eigenheid verliezen	19,5%	18,5%	-1,0%				Hoog: +
Toekomstige generaties slechter	20,0%	33,9%	13,9%	***	-	25-34: -	
Toekomst NL goede of verkeerde kant[b]	24,6%	25,6%	1,0%			18-24: +	

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. Uitkomsten van logistische regressieanalyse met als afhankelijke dichotome variabele: 1=neutraal (of cijfer: 5-6) en 0=anders. Absolute verschillen groter dan 2,0% zijn lichtoranje gemarkeerd en absolute verschillen groter dan 4% donkeroranje.

b. Bij deze vragen was in NIB 'weet niet' opgenomen.

3.2.6 Bootstrapping

In de voorgaande paragrafen is onderzocht in hoeverre er verschillen bestaan tussen LISS en NIB voor 38 variabelen. De vraag is nu of de geobserveerde verschillen het gevolg zijn van kans (steekproeffluctuaties) of systematisch van aard zijn.

De systematische verschillen kunnen het gevolg zijn van diverse factoren, zoals wijzigingen in het steekproefontwerp en steekproefkader, veranderingen in de vraagstelling, wijze van dataverzameling (mixed mode-effecten), benaderingsstrategie, verandering van uitvoerder en weegmethode (zie hiervoor tabel 2.7). Deze veranderingen kunnen allemaal in meer of mindere mate bijdragen aan de geobserveerde (systematische) verschillen.

Om meer inzicht te krijgen in de aard van de verschillen is een bootstrapping-strategie gevolgd. Er is uit de originele LISS- en NIB-data 200 keer een steekproef met teruglegging getrokken. Voor iedere steekproef uit het LISS- en NIB-bestand is het gemiddelde en de variantie van de variabelen berekend. Vervolgens is het verschil in het LISS- en NIB-gemiddelde bepaald en het verschil in variantie tussen beide steekproeven. Deze procedure is 200 keer uitgevoerd. Daarna is het (supra) gemiddelde berekend over deze 200 herhalingen. Dit betreft dus het gemiddelde van de 200 verschillen tussen LISS en NIB-gemiddelden. Er is op dezelfde manier een gemiddelde berekend van de 200 verschillen in varianties.

Ten slotte is een 95%-betrouwbaarheidsinterval (± 2 SD) geconstrueerd rond het supra-gemiddelde en de supra-variantie.[40] Als de waarde 0 in het interval zit, is dit een aanwijzing dat er geen systematisch verschil is tussen de LISS- en NIB-data. Als de waarde 0 niet in het interval zit, duidt dit op een systematisch verschil. Bij systematische verschillen is verder onderzocht of

[40] *Op basis van een enkele steekproeftrekking is 200 keer een verschil berekend (gesimuleerd) tussen 2 gemiddelden. Er is dus een verdeling van 200 gemiddelden van variabele x gebaseerd op het LISS-design en een verdeling van 200 gemiddelden van variabele x gebaseerd op het NIB-design. Dit is een goede benadering van de waarschijnlijkheid dat het verschil in gemiddelden tussen LISS en NIB statistisch significant is (en dus niet op toeval berust). Uitgaande van de normaalverdeling valt circa 95% van alle geobserveerde waarnemingen binnen +/- 2 standaarddeviaties van het gemiddelde.*

deze het gevolg zijn van veranderingen in de dataverzamelingsmethode (naast webrespons (CAWI) is er in NIB ook face-to-face respons (CAPI)).

De bootstrapanalyse bevestigt het beeld dat er systematische verschillen tussen zijn LISS en NIB. Bij 34 van de 38 variabelen is er een significant verschil in het (supra) gemiddelde (tabel 3.13).[41] De uitzonderingen zijn de items "toekomstige financiële situatie", "In Nederland gaan de mensen met steeds minder respect met elkaar om", "vertrouwen in grote ondernemingen / bedrijven" en "De meeste politici zijn bekwame mensen die weten wat ze doen".

Als we kijken naar de varianties (als maatstaf voor de spreiding rond het gemiddelde) zien we veel minder systematische verschillen als bij de gemiddeldes: bij 10 van de 38 variabelen is er sprake van een significant verschil in varianties.[42]

Vervolgens is gekeken of de wijzigingen samenhangen met veranderingen in de methode (van volledig CAWI naar een combinatie van CAWI en PAPI). Ook als het bootstrappen wordt herhaald met alleen de CAWI-respons blijft het aantal systematische verschillen tussen LISS en NIB nagenoeg gelijk, zowel wat betreft de gemiddelden (32) als de varianties (10). Verder is de analyse herhaald met de data van juli tot en met september, die volledig uit CAWI-respons bestaat. Deze analyse levert een kleiner aantal verschillen in gemiddelden op (23), maar het aantal significante verschillen in varianties verandert niet noemenswaardig (9). Daarbij moet worden aangetekend dat het weglaten van de maand oktober tot een sterke reductie in het aantal onderliggende waarnemingen leidt (respectievelijk -53% voor LISS en -42% voor NIB). Een lager aantal waarnemingen zorgt voor een grotere standaarddeviatie rond de gemiddelden en de varianties, wat het onderscheidend vermogen van de bootstrapanalyse vermindert.

Herhaling van de bootstrapanalyse op basis van gewogen data bevestigt het beeld dat er hoofzakelijk systematische verschillen zijn tussen LISS en NIB. Bij 31 variabelen is er een significant verschil in het (supra) gemiddelde. Als de analyse wordt beperkt tot alleen de CAWI-respons gaat het om 29 significante verschillen en bij de data van juli tot en met september betreft het 22 verschillen.

Concluderend kunnen we stellen dat de geobserveerde verschillen tussen LISS en NIB hoofdzakelijk systematisch van aard zijn en dus niet afhankelijk zijn van steekproeffluctuaties. De verschillen zijn niet te verklaren door de gewijzigde waarneemmethode (het toevoegen van CAPI), maar zijn terug te voeren op andere factoren, zoals veranderingen in de vraagstelling en verschillen in de samenstelling van de respons (zie paragraaf 3.3). De verschillen in responssamenstelling zijn op hun beurt voor een groot deel het gevolg van veranderingen in het steekproefkader, de steekproeftrekking, benaderingswijze en uitvoerder.

[41] *Bij 34 van de 38 variabelen zit de waarde o niet in het interval rond het supra-gemiddelde.*
[42] *Bij 10 van de 38 variabelen zit de waarde o niet in het interval rond de supra-variantie.*

Tabel 3.13 Vergelijking kernindicatoren LISS vs. NIB, ongewogen data (gemiddelden en varianties), met intervallen op basis van bootstrapping *(zonder correctie voor verschillen in steekproefomvang per maand)*

	Supra-gemiddelde	SD	Interval o.b.v. bootstrappen	Supra-variantie	SD	Interval o.b.v. bootstrappen
Eigen situatie						
Gelukkig mens (1-5)	0,072	0,022	(0,028; 0,116)*	0,006	0,034	(-0,062; 0,075)
Uw gezondheid (1-10)	0,340	0,056	(0,228; 0,452)*	0,007	0,214	(-0,42; 0,434)
Financiële situatie van uw huishouden (1-10)	0,346	0,059	(0,228; 0,464)*	-0,255	0,211	(-0,677; 0,167)
Verwachting financiële situatie (1-5)	0,038	0,027	(-0,015; 0,092)	0,097	0,030	(0,037; 0,156)*
Eerlijke en gelijke behandeling	-0,079	0,024	(-0,127; -0,03)*	-0,011	0,040	(-0,091; 0,069)
In het algemeen word ik eerlijk behandeld (1-5)	0,185	0,039	(0,106; 0,263)*	0,120	0,043	(0,033; 0,207)*
Ik heb het gevoel dat sommige groepen bevoordeeld worden ten koste van mensen zoals ik (1-5)	0,231	0,056	(0,119; 0,343)*	-0,192	0,154	(-0,501; 0,117)
De Nederlandse samenleving	0,387	0,058	(0,272; 0,502)*	-0,165	0,163	(-0,49; 0,161)
Tevr. Nederlandse samenleving (1-10)	0,286	0,061	(0,164; 0,408)*	-0,042	0,178	(-0,398; 0,315)
Tevr. Nederlandse economie (1-10)	0,484	0,066	(0,351; 0,616)*	0,059	0,182	(-0,304; 0,422)
Tevr. bestuur gemeente (1-10)	0,280	0,073	(0,133; 0,426)*	0,170	0,189	(-0,207; 0,548)
Tevr. politiek Den Haag (1-10)	0,078	0,028	(0,021; 0,135)*	-0,011	0,026	(-0,063; 0,04)
Tevr. Europese politiek (1-10)	0,087	0,030	(0,027; 0,147)*	0,052	0,042	(-0,031; 0,136)
Verwachting toekomst Nederlandse economie (1-5)	-0,181	0,034	(-0,248; -0,113)*	0,062	0,038	(-0,014; 0,138)
Cultuur en omgangsvormen	-0,474	0,026	(-0,526; -0,421)*	0,195	0,030	(0,135; 0,256)*
Over het algemeen zijn de meeste mensen wel te vertrouwen (1-5)	-0,015	0,032	(-0,078; 0,049)	0,022	0,035	(-0,048; 0,091)
Je kunt niet voorzichtig genoeg zijn in de omgang met mensen (1-5)	-0,186	0,042	(-0,269; -0,103)*	0,058	0,052	(-0,046; 0,161)
Er zijn {nog altijd} veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen (1-5)[a]	0,229	0,036	(0,158; 0,3)*	-0,015	0,049	(-0,112; 0,082)
In Nederland gaan de mensen met steeds minder respect met elkaar om (1-5)	0,343	0,039	(0,266; 0,42)*	-0,200	0,056	(-0,313; -0,087)*
Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen (1-5)	-0,169	0,036	(-0,24; -0,097)*	0,125	0,046	(0,034; 0,216)*

	Supra-gemiddelde	SD	Interval o.b.v. bootstrappen	Supra-variantie	SD	Interval o.b.v. bootstrappen
De aanwezigheid van verschillende culturen is winst voor onze samenleving (1-5)	0,137	0,038	(0,061; 0,213)*	0,101	0,047	(0,006; 0,196)*
Lidmaatschap EU en inkomensverschillen	0,087	0,061	(-0,036; 0,209)	0,090	0,166	(-0,241; 0,421)
Het is een goede zaak dat Nederland lid is van de EU (1-5)	0,369	0,065	(0,239; 0,499)*	0,351	0,199	(-0,047; 0,749)
Mensen zoals ik ondervinden vooral nadelen van het verdwijnen van de grenzen (1-5)	0,422	0,059	(0,305; 0,54)*	-0,075	0,188	(-0,451; 0,3)
De inkomensverschillen in Nederland zijn te groot (1-5)	0,408	0,061	(0,287; 0,53)*	0,181	0,205	(-0,23; 0,591)
Institutioneel vertrouwen	0,191	0,079	(0,034; 0,349)*	0,223	0,234	(-0,245; 0,692)
Grote ondernemingen (1-10)	0,274	0,072	(0,13; 0,418)*	0,059	0,185	(-0,311; 0,428)
Vakbonden (1-10)	0,495	0,071	(0,354; 0,636)*	0,025	0,190	(-0,355; 0,405)
Kranten (1-10)	-0,200	0,038	(-0,277; -0,123)*	0,153	0,043	(0,068; 0,239)*
Nieuws op tv (1-10)	0,003	0,036	(-0,069; 0,076)	0,072	0,039	(-0,006; 0,15)
Rechtspraak (1-10)	-0,127	0,038	(-0,204; -0,05)*	0,149	0,041	(0,066; 0,231)*
Tweede Kamer (1-10)	-0,161	0,040	(-0,241; -0,08)*	0,102	0,053	(-0,003; 0,207)
Regering (1-10)	-0,077	0,038	(-0,152; -0,001)*	0,081	0,039	(0,002; 0,16)*
Politiek cynisme	0,108	0,035	(0,038; 0,178)*	0,058	0,049	(-0,039; 0,155)
De overheid doet onvoldoende voor mensen zoals ik (1-5)	-0,092	0,038	(-0,169; -0,016)*	-0,056	0,043	(-0,142; 0,03)
De meeste politici zijn bekwame mensen die weten wat ze doen (1-5)	-0,156	0,043	(-0,243; -0,07)*	0,025	0,048	(-0,071; 0,122)
Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet (1-5)	-0,458	0,029	(-0,516; -0,399)*	0,122	0,038	(0,046; 0,197)*
Het zou goed zijn als landbestuur werd overgelaten aan paar krachtige leiders (1-5)	0,149	0,039	(0,07; 0,228)*	0,005	0,054	(-0,102; 0,113)
Kamerleden en ministers geven niet veel om wat mensen zoals ik denken (1-5)	0,072	0,022	(0,028; 0,116)*	0,006	0,034	(-0,062; 0,075)
Het zou goed zijn als burgers meer konden meebeslissen over belangrijke politiek (1-5)	0,340	0,056	(0,228; 0,452)*	0,007	0,214	(-0,42; 0,434)
De politiek in Den Haag heeft te veel macht overgedragen aan de EU (1-5)	0,346	0,059	(0,228; 0,464)*	-0,255	0,211	(-0,677; 0,167)

	Supra-gemiddelde	SD	Interval o.b.v. bootstrappen	Supra-variantie	SD	Interval o.b.v. bootstrappen
Nederland dreigt te veel van zijn eigenheid te verliezen (1-5)	0,038	0,027	(-0,015; 0,092)	0,097	0,030	(0,037; 0,156)*
Ik {ben bang / denk} dat toekomstige generaties het slechter zullen krijgen dan wij (1-5)[b]	-0,079	0,024	(-0,127; -0,03)*	-0,011	0,040	(-0,091; 0,069)
Gaat het over het algemeen de verkeerde of goede kant op in NL (1-5)[c]	0,185	0,039	(0,106; 0,263)*	0,120	0,043	(0,033; 0,207)*

* Systematisch verschil tussen LISS en NIB o.b.v. 95%-betrouwbaarheidsinterval.

a LISS Er zijn nog altijd veel mensen...: NIB: Er zijn veel mensen die...

b LISS: Ik ben bang dat toekomstige generaties..., NIB: Ik denk dat toekomstige generaties...

c Alleen in LISS oktober, beperkte steekproef (n=556) vanwege split-runexperiment.

3.3 Multivariate toetsen

Om te beoordelen in hoeverre de verschillen tussen LISS en NIB in stand blijven als er wordt gecorrigeerd voor verschillen in achtergrondkenmerken, zijn multivariate regressieanalyses uitgevoerd. Voor elke uitkomstvariabele is een model gebouwd waarbij naast geslacht, leeftijd, opleiding en partijvoorkeur de variabelen bron, maand en de interactie tussen bron en maand als voorspellers zijn opgenomen. In tabel 3.14 t/m tabel 3.21 zijn de uitkomsten van deze analyses weergegeven. Er is gekozen voor een analyse op gewogen data, omdat het SCP in de publieksrapporten ook gewogen cijfers laat zien. Tevens kunnen we op deze wijze toetsen of de weging het eventuele verschil tussen LISS en NIB goed kan maken en het verschil in achtergrondkenmerken het verschil kan verklaren.

3.3.1 Algemeen beeld

Uit de multivariate analyses komt naar voren dat een belangrijk deel van de verschillen tussen LISS en NIB worden verklaard door verschillen in de responssamenstelling van beide groepen. Na correctie voor de achtergrondkenmerken resteren er negen variabelen met significante verschillen, waarvan één is toe te schrijven aan een gewijzigde vraagstelling (zie paragraaf 3.2). Op basis van gewogen data zagen we twaalf kleine verschillen en twee middelgrote verschillen in termen van Cohen's d.

In paragraaf 3.1 zagen we dat kiezers aan de rechterflank van het politieke spectrum (PVV, Forum voor Democratie en JA21) minder goed vertegenwoordigd zijn in NIB dan LISS. Het is dus belangrijk om na te gaan in hoeverre de verschillen samenhangen met (verschillen in) de partijvoorkeur tussen LISS- en NIB-deelnemers. Het toevoegen van de variabele partijvoorkeur aan het model met demografische achtergrondkenmerken zorgt ervoor dat de verklaringskracht van de modellen (sterk) toeneemt. De verschillen tussen LISS en NIB blijven niettemin gedeeltelijk in stand. Er worden drie verschillen 'wegverklaard' ten opzichte van het multivariate model zonder partijvoorkeur, terwijl zeven verschillen in stand blijven. Er komen niettemin ook twee significante verschillen bij. Per saldo wordt één verschil dus 'wegverklaard'. De regressiemodellen zonder partijvoorkeur zijn opgenomen in bijlage A.2.

3.3.2 Uitleg interpretatie regressiecoëfficiënten

De regressiecoëfficiënten geven een indruk van de significante verschillen tussen LISS en NIB, waarbij is gecorrigeerd voor het effect van andere (achtergrond)kenmerken. Als er een significant verschil is op de dummy-variabele *bron* betekent dit dat er een significant verschil is tussen LISS- en NIB-deelnemers in de maand juli, gecontroleerd voor de achtergrondkenmerken maand, de interactie bron en maand, geslacht, leeftijd, opleiding en partijvoorkeur.[43] Bij de indicator 'tevredenheid over de Europese politiek' (tabel 3.16) zien we bijvoorbeeld dat NIB-deelnemers gemiddeld genomen 1,5-punt lager scoren (met een marge van +/- 0,7) – op een schaal van 1 tot 10 – dan LISS-deelnemers in juli, waarbij alle overige variabelen constant worden gehouden. Het hoofdeffect van maand is negatief, wat betekent dat de tevredenheid over de tijd afneemt.

[43] *Als er een interactie-effect is opgenomen, geeft de regressiecoëfficiënt van bron het effect van bron op de afhankelijke variabele weer in juli (maand=0). Omgekeerd geeft de regressiecoëfficiënt van maand het effect van maand op de afhankelijke variabele weer voor LISS (bron=0) (Jaccard & Turrisi, 2003).*

Tegelijk is hier ook sprake van een interactie-effect. Het interactie-effect geeft aan hoe het effect van NIB op de tevredenheid over de Europese politiek door de tijd heen verandert. Aangezien dit een positief effect betreft, betekent dit dat het negatieve verschil ten opzichte van LISS kleiner wordt. Omdat de waarde van de interactiecoëfficiënt groter is dan de absolute waarde van de regressiecoëfficiënt van maand, neemt de tevredenheid in NIB vanaf juli toe, terwijl de tevredenheid in LISS afneemt. Dit interactie-effect is weergegeven in de margin plot in figuur 3.3. In een margin plot wordt de voorspelde waarde op de uitkomstmaat weergegeven voor verschillende waarden van de achtergrondkenmerken op basis van de multivariate regressiemodellen.[44]

3.3.3 Interactie-effecten tussen bron en maand

Van de zeven variabelen met een significant interactie-effect tussen bron en maand is een margin plot weergeven (figuur 3.3). In twee gevallen (tevredenheid huidige financiële situatie huishouden en tevredenheid bestuur gemeenten) is sprake van ordinale interactie: de lijnen van LISS en NIB lopen uiteen, maar kruisen elkaar niet.[45] In beide gevallen is er in de maand juli geen significant verschil in tevredenheid tussen LISS en NIB-respondenten. Dit verschil neemt vanaf juli toe, waarbij NIB-deelnemers in oktober gemiddeld meer tevreden zijn dan LISS-deelnemers.

In de overige vijf gevallen (toekomstige financiële situatie, tevredenheid Europese politiek, Nederland zou een prettiger land zijn er als er minder immigranten zouden wonen, mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet en het zou goed zijn als het landbestuur werd overgelaten aan een paar krachtige leiders) is sprake van disordinale interactie: de regressielijnen met de voorspelde waarden kruisen elkaar. Zo zien we dat de tevredenheid over Europese politiek onder LISS-deelnemers door de tijd heen afneemt, terwijl deze in NIB licht toeneemt.

De zeven interactie-effecten laten zien dat het verschil tussen LISS en NIB door de tijd heen verandert, wat het doortrekken van bestaande trendlijnen kan bemoeilijken. De overige interactie-effecten tussen bron en maand zijn niet significant. Dat betekent dat de verschillen tussen LISS en NIB op deze variabelen niet significant toe- of afnemen over de tijd.

3.3.4 Interactie-effecten tussen bron en achtergrondkenmerken

Ten slotte zijn regressiemodellen geschat, waarbij interactie-effecten zijn opgenomen tussen bron (LISS/NIB) en de achtergrondvariabelen geslacht, leeftijd, opleiding en partijvoorkeur.[46] Als er interactie-effecten zouden optreden, maakt dat de resultaten van LISS en NIB minder goed vergelijkbaar. Het effect van geslacht, leeftijd, opleiding en partijvoorkeur op de uitkomsten is dan immers afhankelijk van de steekproefbron. Dit bemoeilijkt het uitsplitsen en interpreteren van resultaten naar subgroepen, en van veranderingen die daarin in de tijd zouden kunnen optreden.

---

[44] *We gebruiken de default bij margins, 'asobserved'. Dat betekent dat Stata de voorspelde waarde van een uitkomstmaat levert voor elke observatie in de dataset en pas daarna het gemiddelde neemt over al deze waarden.*
[45] *Jaccard & Turrisi (2003), pp. 78-81.*
[46] *Leeftijd is als continue variabele opgenomen om de interpretatie van de interactie-effecten te vergemakkelijken.*

Voor alle 38 uitkomstvariabelen zijn modellen geschat met 7 additionele interactietermen.[47] Van de 266 interactietermen zijn er 14 significant (zie bijlage A.3). Dat is iets meer dan op grond van toeval is te verwachten.[48] Het effect van de achtergrondvariabelen geslacht, leeftijd, opleiding en partijvoorkeur op de uitkomstvariabelen varieert dus nauwelijks naar het type steekproef. In die zin zijn de uitkomsten van LISS en NIB voor de analyse op subgroepen vergelijkbaar.

[47] *Er zijn zeven interactietermen: NIB x geslacht, NIB x middelbaar opgeleid, NIB x hoogopgeleid, NIB x leeftijd, NIB x radicaalrechts, NIB x centrumrecht en NIB x links.*
[48] *Het risico op een fout van de eerste soort (een foutpositieve uitslag, d.w.z. een significant interactie-effect dat in werkelijkheid niet bestaat) is gesteld op 5% (alfa). Bij 266 interactietermen is het aantal te verwachten foutpositieve uitslagen 266*0,05= 13,3.*

Tabel 3.14 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effect[a] (B en SE)

	Gelukkig als mens (1-5)	Uw gezondheid (1-10)	Finan. sit. hh. (1-10)	Toekomst fin. sit. (1-5)	Eerlijk behandeld (1-5)
Bron					
NIB (ref=LISS)	0,126	0,020	-0,961	-0,471*	-0,436
	(0,254)	(0,572)	(0,621)	(0,220)	(0,241)
Maand	0,039*	-0,015	-0,087	-0,040*	0,004
	(0,019)	(0,045)	(0,049)	(0,015)	(0,018)
Bron x maand	-0,008	0,036	0,142*	0,052*	0,038
	(0,028)	(0,064)	(0,068)	(0,024)	(0,027)
Geslacht					
Vrouw (ref=man)	-0,029	-0,247***	-0,079	-0,098***	0,008
	(0,032)	(0,0720)	(0,080)	(0,028)	(0,032)
Leeftijd					
18-24 (ref=35-44)	0,010	0,411*	-0,376	0,193*	0,129
	(0,087)	(0,190)	(0,248)	(0,078)	(0,078)
25-34	0,097	0,271*	0,112	0,229***	0,031
	(0,063)	(0,136)	(0,140)	(0,061)	(0,064)
45-54	0,076	-0,112	0,330**	-0,132*	0,048
	(0,056)	(0,123)	(0,124)	(0,055)	(0,055)
55-64	0,001	-0,052	0,341**	-0,264***	0,006
	(0,055)	(0,123)	(0,129)	(0,051)	(0,055)
65+	0,015	-0,131	0,692***	-0,442***	0,130*
	(0,054)	(0,117)	(0,120)	(0,050)	(0,052)
Opleiding					
Midden (ref=laag)	-0,036	0,263*	0,243	-0,004	0,134**
	(0,053)	(0,122)	(0,142)	(0,041)	(0,050)
Hoog	0,094	0,570***	0,692***	0,089*	0,324***
	(0,052)	(0,118)	(0,133)	(0,040)	(0,049)
Partijvoorkeur					
Radicaalrechts (ref=overig)	-0,040	-0,187	-0,086	-0,013	-0,235***
	(0,055)	(0,147)	(0,164)	(0,053)	(0,063)
Centrumrechts	0,137***	0,172	0,394***	0,124***	0,144***
	(0,038)	(0,090)	(0,086)	(0,036)	(0,036)
Links	-0,061	-0,078	-0,086	-0,023	-0,019
	(0,051)	(0,105)	(0,118)	(0,035)	(0,042)
Constante	3,470***	7,042***	7,302***	3,574***	3,598***
N	3059	3070	3060	2992	3053
Adjusted R^2	0,019	0,044	0,073	0,144	0,058

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand als continue variabele.

Tabel 3.15 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effect[a] (B en SE)

	Groepen bevoordeeld (1-5)	Tevr. Ned. samenl. (1-10)	Tevr. Ned. economie (1-10)	Tevr. bestuur gemeente (1-10)	Tevr. politiek Den Haag (1-10)
Bron					
NIB (ref=LISS)	0,546	-0,081	0,411	-0,892	-0,734
	(0,360)	(0,490)	(0,526)	(0,620)	(0,613)
Maand	0,014	-0,045	-0,030	-0,080	-0,192***
	(0,027)	(0,037)	(0,042)	(0,052)	(0,045)
Bron x maand	-0,038	0,027	-0,012	0,137*	0,125
	(0,040)	(0,055)	(0,058)	(0,068)	(0,068)
Geslacht					
Vrouw	-0,081	-0,125	-0,445***	0,022	-0,062
(ref=man)	(0,047)	(0,067)	(0,070)	(0,081)	(0,078)
Leeftijd					
18-24	-0,141	0,352*	0,350*	0,103	0,291
(ref=35-44)	(0,117)	(0,168)	(0,176)	(0,249)	(0,205)
25-34	-0,073	0,132	0,105	0,117	0,033
	(0,091)	(0,128)	(0,132)	(0,140)	(0,156)
45-54	0,039	-0,001	0,048	-0,172	-0,131
	(0,081)	(0,109)	(0,109)	(0,129)	(0,136)
55-64	-0,050	0,021	0,105	-0,231	-0,173
	(0,075)	(0,111)	(0,110)	(0,127)	(0,136)
65+	-0,053	0,197	0,241*	0,177	0,014
	(0,071)	(0,104)	(0,106)	(0,117)	(0,129)
Opleiding					
Midden	-0,172*	0,075	0,121	0,257*	0,235
(ref=laag)	(0,068)	(0,112)	(0,117)	(0,130)	(0,122)
Hoog	-0,514***	0,466***	0,529***	0,567***	0,641***
	(0,066)	(0,113)	(0,118)	(0,119)	(0,120)
Partijvoorkeur					
Radicaalrechts	0,550***	-0,850***	-0,794***	-0,890***	-1,649***
(ref=overig)	(0,084)	(0,126)	(0,136)	(0,163)	(0,143)
Centrumrechts	-0,119*	0,531***	0,643***	0,532***	1,283***
	(0,055)	(0,073)	(0,068)	(0,082)	(0,085)
Links	-0,065	0,111	0,081	0,123	-0,060
	(0,059)	(0,102)	(0,091)	(0,093)	(0,109)
Constante	2,953***	6,440***	6,566***	6,481***	6,223***
	(0,271)	(0,340)	(0,423)	(0,545)	(0,447)
N	2953	3041	3016	2797	2990
Adjusted R^2	0,087	0,087	0,124	0,096	0,206

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand als continue variabele.

Tabel 3.16 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effect[a] (B en SE)

	Tevr. Europese politiek (1-10)	Toekomst Ned. economie (1-5)	Vertrouwen mensen (1-5)	Voorzichtig mensen (1-5)	Bereid helpen (1-5)
Bron					
NIB (ref=LISS)	-1,523*	-0,361	-0,358	-0,093	-0,713**
	(0,680)	(0,300)	(0,271)	(0,296)	(0,258)
Maand	-0,151**	-0,058**	-0,003	-0,016	0,014
	(0,053)	(0,022)	(0,019)	(0,022)	(0,018)
Bron x maand	0,194**	0,045	0,046	-0,009	0,025
	(0,074)	(0,033)	(0,030)	(0,033)	(0,029)
Geslacht					
Vrouw	0,210*	-0,204***	-0,054	0,022	0,028
(ref=man)	(0,085)	(0,038)	(0,036)	(0,038)	(0,033)
Leeftijd					
18-24	0,594**	0,180	0,117	0,005	0,200*
(ref=35-44)	(0,230)	(0,098)	(0,090)	(0,094)	(0,086)
25-34	0,109	0,169*	-0,042	-0,023	0,089
	(0,156)	(0,071)	(0,071)	(0,075)	(0,064)
45-54	-0,285*	0,108	0,166**	-0,159*	0,155**
	(0,139)	(0,065)	(0,061)	(0,066)	(0,052)
55-64	-0,290*	0,147*	0,177**	-0,102	0,119*
	(0,137)	(0,061)	(0,060)	(0,063)	(0,052)
65+	-0,008	0,077	0,287***	-0,105	0,279***
	(0,129)	(0,058)	(0,056)	(0,059)	(0,051)
Opleiding					
Midden	0,149	0,004	0,150**	-0,239***	0,129*
(ref=laag)	(0,132)	(0,056)	(0,057)	(0,057)	(0,055)
Hoog	0,723***	0,163**	0,455***	-0,592***	0,257***
	(0,125)	(0,054)	(0,053)	(0,055)	(0,054)
Partijvoorkeur					
Radicaalrechts	-1,882***	-0,270***	-0,333***	0,409***	-0,121*
(ref=overig)	(0,146)	(0,065)	(0,069)	(0,066)	(0,055)
Centrumrechts	0,832***	0,206***	0,119**	-0,079	0,120**
	(0,095)	(0,044)	(0,042)	(0,049)	(0,037)
Links	0,348***	-0,026	-0,014	-0,117*	0,012
	(0,104)	(0,047)	(0,051)	(0,051)	(0,046)
Constante	5,850***	3,583***	3,250***	3,688***	3,559***
	(0,549)	(0,231)	(0,185)	(0,204)	(0,186)
N	2823	2906	3061	3059	3061
Adjusted R^2	0,214	0,055	0,084	0,109	0,124

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand als continue variabele.

Tabel 3.17 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effect[a] (B en SE)

	Minder respect (1-5)	Minder immigranten (1-5)	Winst versch. culturen (1-5)	EU-lid goede zaak (1-5)	Vooral nadelen grenzen (1-5)
Bron					
NIB (ref=LISS)	0,169	0,546	0,066	0,134	0,130
	(0,275)	(0,347)	(0,295)	(0,307)	(0,332)
Maand	-0,008	0,025	0,004	-0,006	0,007
	(0,019)	(0,027)	(0,022)	(0,023)	(0,025)
Bron x maand	-0,022	-0,077*	0,017	0,018	-0,031
	(0,031)	(0,038)	(0,033)	(0,034)	(0,037)
Geslacht					
Vrouw	-0,009	-0,165***	0,120**	-0,081*	0,105*
(ref=man)	(0,035)	(0,046)	(0,040)	(0,040)	(0,042)
Leeftijd					
18-24	-0,266**	-0,477***	0,314**	0,498***	-0,213*
(ref=35-44)	(0,086)	(0,103)	(0,098)	(0,091)	(0,100)
25-34	-0,136*	-0,057	0,049	0,177*	-0,063
	(0,069)	(0,092)	(0,075)	(0,076)	(0,081)
45-54	-0,029	-0,017	-0,020	-0,083	0,079
	(0,063)	(0,077)	(0,070)	(0,072)	(0,072)
55-64	-0,093	-0,005	-0,071	-0,073	0,049
	(0,060)	(0,074)	(0,067)	(0,069)	(0,068)
65+	-0,111	0,061	-0,129*	0,058	0,003
	(0,057)	(0,071)	(0,063)	(0,065)	(0,065)
Opleiding					
Midden	-0,191***	-0,257***	0,252***	0,187**	-0,351***
(ref=laag)	(0,050)	(0,068)	(0,059)	(0,062)	(0,065)
Hoog	-0,327***	-0,655***	0,606***	0,558***	-0,754***
	(0,050)	(0,067)	(0,057)	(0,060)	(0,063)
Partijvoorkeur					
Radicaalrechts	0,292***	1,146***	-1,009***	-1,038***	0,822***
(ref=overig)	(0,057)	(0,082)	(0,073)	(0,079)	(0,077)
Centrumrechts	-0,133**	0,261***	-0,153**	0,272***	-0,018
	(0,047)	(0,058)	(0,052)	(0,045)	(0,052)
Links	-0,108*	-0,429***	0,305***	0,285***	-0,178***
	(0,050)	(0,056)	(0,051)	(0,050)	(0,051)
Constante	4,127***	3,149***	2,932***	3,297***	2,813***
	(0,179)	(0,263)	(0,214)	(0,219)	(0,256)
N	3041	2994	3027	2974	2864
Adjusted R^2	0,048	0,246	0,236	0,250	0,207

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand als continue variabele.

Tabel 3.18 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effect[a] (B en SE)

	Versch. inkomen te groot (1-5)	Vert. grote ondern. (1-10)	Vertr. vakbonden (1-10)	Vertr. kranten (1-10)	Vertr. nieuws op tv (1-10)
Bron					
NIB (ref=LISS)	-0,082	-0,158	-0,265	0,089	0,430
	(0,302)	(0,630)	(0,593)	(0,603)	(0,578)
Maand	0,004	0,007	0,001	-0,058	-0,117**
	(0,022)	(0,048)	(0,041)	(0,046)	(0,044)
Bron x maand	0,033	0,017	0,066	0,039	-0,004
	(0,034)	(0,069)	(0,066)	(0,066)	(0,064)
Geslacht					
Vrouw	0,195***	-0,044	-0,076	-0,146	-0,087
(ref=man)	(0,039)	(0,082)	(0,075)	(0,078)	(0,076)
Leeftijd					
18-24	-0,257**	0,122	0,398*	0,389*	0,472*
(ref=35-44)	(0,094)	(0,222)	(0,189)	(0,193)	(0,184)
25-34	-0,019	-0,116	0,175	-0,026	-0,115
	(0,080)	(0,140)	(0,140)	(0,141)	(0,146)
45-54	-0,051	-0,200	-0,134	0,051	0,074
	(0,070)	(0,126)	(0,133)	(0,138)	(0,141)
55-64	0,004	-0,379**	-0,432***	0,212	0,212
	(0,066)	(0,128)	(0,129)	(0,133)	(0,133)
65+	0,144*	-0,175	-0,184	0,476***	0,466***
	(0,063)	(0,119)	(0,120)	(0,122)	(0,123)
Opleiding					
Midden	-0,097	-0,068	0,194	0,237*	0,068
(ref=laag)	(0,056)	(0,131)	(0,120)	(0,118)	(0,113)
Hoog	-0,363***	0,029	0,283*	0,608***	0,368***
	(0,057)	(0,123)	(0,113)	(0,114)	(0,109)
Partijvoorkeur					
Radicaalrechts	0,083	-0,153	-0,816***	-0,920***	-1,018***
(ref=overig)	(0,073)	(0,145)	(0,173)	(0,144)	(0,152)
Centrumrechts	-0,554***	0,993***	0,079	0,422***	0,507***
	(0,052)	(0,083)	(0,091)	(0,087)	(0,082)
Links	0,322***	-0,547***	0,480***	0,309**	0,267**
	(0,050)	(0,111)	(0,085)	(0,100)	(0,101)
Constante	3,677***	5,428***	5,795***	5,861***	6,727***
	(0,207)	(0,490)	(0,385)	(0,463)	(0,438)
N	2984	2940	2705	3014	3027
Adjusted R^2	0,139	0,072	0,075	0,093	0,100

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand als continue variabele.

Tabel 3.19 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effect[a] (B en SE)

	Vertr. rechtspraak (1-10)	Vertr. TK (1-10)	Vertr. regering (1-10)	Overheid doet onvoldoende (1-5)	Politici bekwaam (1-5)
Bron					
NIB (ref=LISS)	-0,562	-0,433	-0,340	0,125	-0,476
	(0,588)	(0,733)	(0,707)	(0,341)	(0,306)
Maand	-0,025	-0,087	-0,149**	0,026	-0,045*
	(0,043)	(0,058)	(0,057)	(0,026)	(0,021)
Bron x maand	0,076	0,071	0,077	-0,029	0,046
	(0,065)	(0,080)	(0,078)	(0,038)	(0,034)
Geslacht					
Vrouw	-0,360***	-0,172	-0,044	-0,036	-0,012
(ref=man)	(0,079)	(0,091)	(0,092)	(0,045)	(0,040)
Leeftijd					
18-24	0,778***	0,429	0,221	0,029	0,237*
(ref=35-44)	(0,191)	(0,238)	(0,241)	(0,113)	(0,100)
25-34	0,047	-0,071	-0,068	0,014	0,106
	(0,144)	(0,156)	(0,162)	(0,084)	(0,081)
45-54	0,022	-0,013	-0,139	0,012	-0,015
	(0,136)	(0,142)	(0,146)	(0,074)	(0,069)
55-64	-0,045	0,036	-0,132	0,036	-0,095
	(0,138)	(0,139)	(0,145)	(0,071)	(0,068)
65+	0,005	0,241	-0,028	0,032	-0,110
	(0,129)	(0,133)	(0,139)	(0,067)	(0,065)
Opleiding					
Midden	0,393**	0,534***	0,303*	-0,192**	-0,034
(ref=laag)	(0,122)	(0,143)	(0,142)	(0,068)	(0,061)
Hoog	1,053***	1,016***	0,783***	-0,493***	0,132*
	(0,117)	(0,133)	(0,136)	(0,067)	(0,059)
Partijvoorkeur					
Radicaalrechts	-1,333***	-1,598***	-1,693***	0,476***	-0,587***
(ref=overig)	(0,157)	(0,154)	(0,154)	(0,083)	(0,075)
Centrumrechts	0,482***	1,000***	1,471***	-0,423***	0,510***
	(0,091)	(0,096)	(0,095)	(0,051)	(0,046)
Links	0,361***	0,252*	-0,055	-0,043	0,110*
	(0,097)	(0,105)	(0,118)	(0,057)	(0,052)
Constante	6,346***	5,315***	5,792***	3,179***	3,329***
	(0,429)	(0,618)	(0,594)	(0,266)	(0,212)
N	3004	3008	3020	2981	2991
Adjusted R^2	0,153	0,172	0,197	0,113	0,110

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand als continue variabele.

Tabel 3.20 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effect[a] (B en SE)

	Geen invloed regering (1-5)	Krachtige leiders (1-5)	Geven weinig wat men denkt (1-5)	Burgers meer meebeslissen (1-5)
Bron				
NIB (ref=LISS)	0,560	0,592	0,418	0,254
	(0,323)	(0,359)	(0,358)	(0,333)
Maand	0,035	0,081**	0,030	0,008
	(0,024)	(0,027)	(0,029)	(0,024)
Bron x maand	-0,073*	-0,080*	-0,050	-0,010
	(0,036)	(0,040)	(0,039)	(0,037)
Geslacht				
Vrouw	0,035	-0,001	-0,053	0,006
(ref=man)	(0,042)	(0,047)	(0,048)	(0,045)
Leeftijd				
18-24	-0,274**	-0,418***	-0,183	0,057
(ref=35-44)	(0,104)	(0,112)	(0,119)	(0,100)
25-34	0,019	-0,114	-0,081	0,003
	(0,081)	(0,094)	(0,088)	(0,095)
45-54	-0,023	0,080	-0,014	0,052
	(0,075)	(0,083)	(0,071)	(0,078)
55-64	-0,006	-0,098	-0,027	0,048
	(0,071)	(0,079)	(0,068)	(0,072)
65+	0,067	0,251***	0,044	0,111
	(0,068)	(0,076)	(0,065)	(0,068)
Opleiding				
Midden	-0,206***	-0,393***	-0,266***	-0,134*
(ref=laag)	(0,061)	(0,071)	(0,076)	(0,065)
Hoog	-0,618***	-0,643***	-0,614***	-0,483***
	(0,061)	(0,070)	(0,072)	(0,066)
Partijvoorkeur				
Radicaalrechts	0,624***	0,544***	0,570***	0,484***
(ref=overig)	(0,068)	(0,087)	(0,090)	(0,090)
Centrumrechts	-0,355***	0,119	-0,467***	-0,520***
	(0,053)	(0,063)	(0,051)	(0,057)
Links	-0,115*	-0,303***	-0,075	-0,009
	(0,057)	(0,059)	(0,056)	(0,053)
Constante	3,363***	2,445***	3,439***	3,499***
	(0,231)	(0,254)	(0,304)	(0,222)
N	3015	2915	2982	2983
Adjusted R^2	0,147	0,137	0,147	0,116

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand als continue variabele.

Tabel 3.21 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effect[a] (B en SE)

	EU te veel macht (1-5)	Te veel eigenheid verloren (1-5)	Toek. gen. slechter (1-5)	Ned. goede kant (1-5)
Bron				
NIB (ref=LISS)	0,097	-0,093	-0,502	0,165*
	(0,342)	(0,371)	(0,307)	(0,065)
Maand	-0,007	0,012	0,021	-0,008
	(0,027)	(0,029)	(0,023)	(0,027)
Bron x maand	-0,016	-0,009	0,006	-[b]
	(0,037)	(0,041)	(0,034)	
Geslacht				
Vrouw	-0,105*	-0,088	0,056	-0,141**
(ref=man)	(0,045)	(0,048)	(0,039)	(0,054)
Leeftijd				
18-24	-0,603***	-0,510***	0,017	0,143
(ref=35-44)	(0,127)	(0,122)	(0,099)	(0,115)
25-34	-0,148	-0,140	0,044	0,020
	(0,078)	(0,090)	(0,075)	(0,101)
45-54	0,107	0,016	0,004	-0,072
	(0,075)	(0,080)	(0,064)	(0,092)
55-64	0,001	0,052	0,035	-0,161
	(0,072)	(0,076)	(0,062)	(0,094)
65+	0,040	0,053	0,001	-0,051
	(0,066)	(0,072)	(0,059)	(0,089)
Opleiding				
Midden	-0,283***	-0,328***	-0,103	-0,028
(ref=laag)	(0,066)	(0,069)	(0,058)	(0,076)
Hoog	-0,816***	-0,843***	-0,198***	0,130
	(0,065)	(0,066)	(0,057)	(0,076)
Partijvoorkeur				
Radicaalrechts	0,920***	1,140***	0,356***	-0,520***
(ref=overig)	(0,062)	(0,062)	(0,065)	(0,086)
Centrumrechts	-0,133*	0,209***	-0,358***	0,592***
	(0,053)	(0,059)	(0,051)	(0,074)
Links	-0,351***	-0,468***	0,005	0,080
	(0,057)	(0,061)	(0,051)	(0,069)
Constante	3,830***	3,700***	3,770***	2,510***
	(0,287)	(0,304)	(0,224)	(0,305)
N	2809	2987	2966	1513
Adjusted R^2	0,263	0,268	0,116	0,114

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand als continue variabele.

b De vijfpuntschaal is alleen in LISS oktober (n=556) gesteld in een split-runexperiment.

Figuur 3.3 Margin plots (voorspelde waarden), waarbij sprake is van een interactie-effect in een multivariaat model (gewogen data)

Financiële situatie huishouden (1-10)

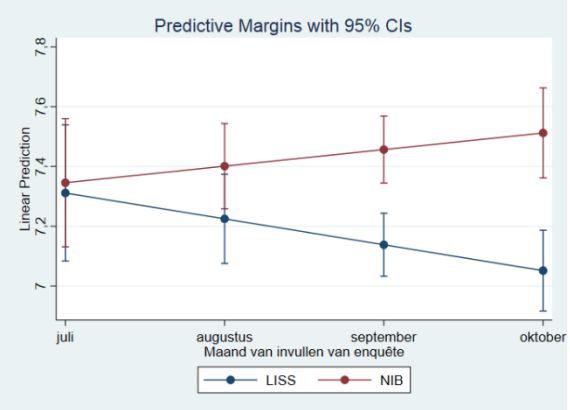

Toekomstige financiële situatie (1-10)

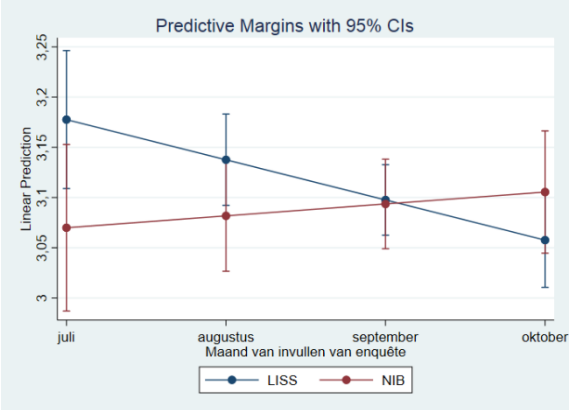

Tevredenheid bestuur gemeente (1-10)

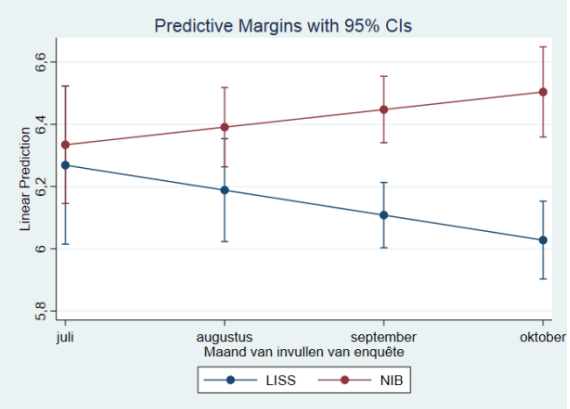

Tevredenheid Europese politiek (1-10)

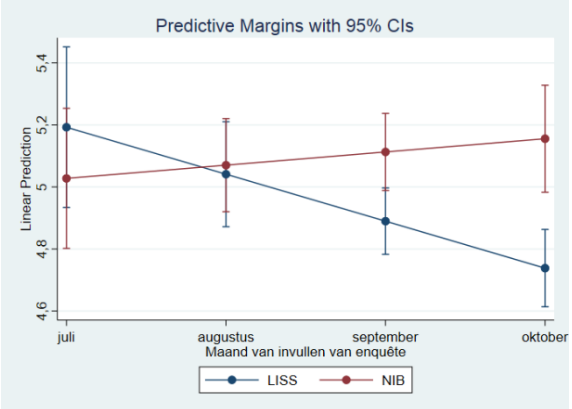

Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen (1-5)

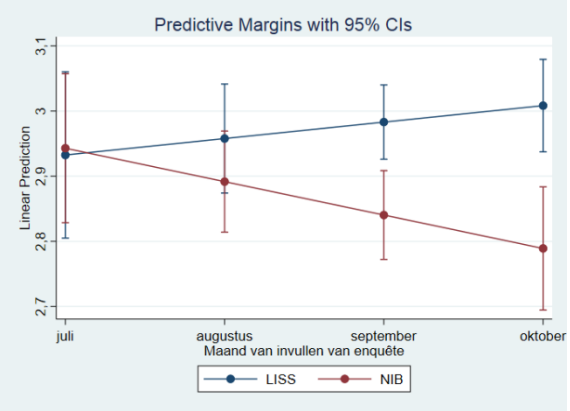

Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet (1-5)

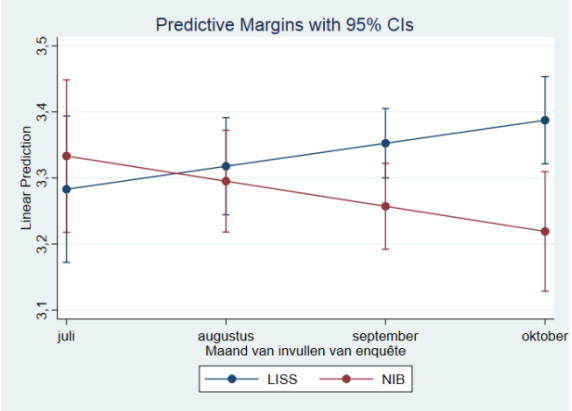

Het zou goed zijn als het bestuur van het land werd overgelaten aan enkele krachtige leiders (1-5)

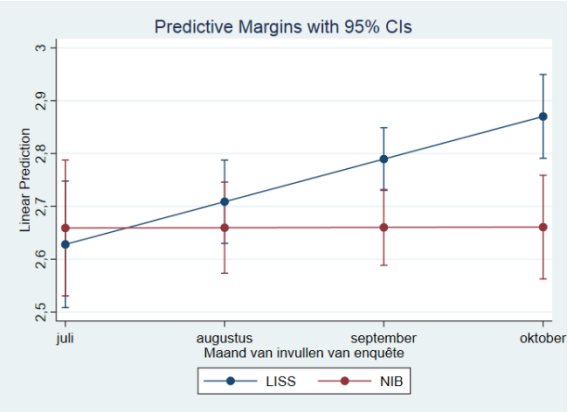

4 Conclusies

De centrale vraagstelling van deze methodologische verkenning is als volgt geformuleerd:

(Of, hoe en wanneer) kunnen we blijven rapporteren over ontwikkelingen in de publieke opinie door de tijd (in totalen, naar subgroepen) door de overgang van de COB-dataverzameling via het LISS panel naar dataverzameling door het CBS?

De centrale vraagstelling is uitgewerkt in drie deelvragen:

1 In hoeverre komen de uitkomsten van de onderzoeken in LISS en CBS met elkaar overeen voor de bevolking als geheel en voor relevante subgroepen?
2 Hoe kunnen eventuele verschillen tussen LISS en CBS worden verklaard?
3 In hoeverre is het met de overgang van LISS naar CBS mogelijk om te blijven rapporteren over ontwikkelingen in de publieke opinie sinds 2008 met het COB?

Op elk van deze deelvragen gaan we hieronder nader in.

4.1 Overeenkomsten en verschillen tussen LISS en CBS

In het kader van deze methodologische verkenning zijn vier dubbelmetingen van het COB uitgevoerd door Centerdata en het CBS in de periode juli-oktober 2021. Een vergelijking van de dataverzamelingsmethoden van beide uitvoerders brengt een aantal belangrijke verschillen aan het licht. In de eerste plaats is het LISS panel van Centerdata een internetpanel, terwijl het CBS werkt met een 'verse' steekproef uit het bevolkingsregister, waarbij een deel van de interviews (16%) aan huis of telefonisch is afgenomen. In de tweede plaats was het COB in LISS een standalone onderzoek. Bij het CBS liepen de COB-vragen mee in een groter onderzoek, namelijk Nederland in Beeld (NIB). Een derde verschil betreft de uitvoering en efficiëntie van de weging die is gebruikt om te corrigeren voor verschillen ten opzichte van de Nederlandse bevolking. Ten slotte zijn er op itemniveau verschillen in vraag- en antwoordformulering gevonden, alsook in de volgorde van vragen en antwoorden.

Samenstelling respons

Er is een aantal verschillen in de samenstelling van de (ongewogen) respons tussen LISS en NIB. LISS-deelnemers zijn gemiddeld vier jaar ouder dan NIB-deelnemers. Met name 65-plussers zijn sterk oververtegenwoordigd in het LISS panel. Daarnaast wonen LISS-deelnemers relatief vaak in niet stedelijke plaatsen. Er zijn geen significante verschillen naar geslacht en opleiding gevonden. Hoewel er geen verschillen in de ongewogen partijvoorkeur zijn tussen LISS- en NIB-deelnemers, zijn er wel significante verschillen op basis van de gewogen data. Kiezers van radicaal-rechtse partijen (volgens de indeling van het Nationaal Kiezersonderzoek) zijn in NIB minder goed vertegenwoordigd dan in LISS.

Uitkomstvariabelen

Voor 38 uitkomstvariabelen is een vergelijking gemaakt tussen LISS en NIB. Er is onderzocht in hoeverre de variabelen in beide onderzoeken overeenkomen wat betreft gemiddelden en percentages, de spreiding en vorm van de verdeling, item non-respons en antwoordpatronen (de keuze voor de middencategorie). In de eerste plaats is gekeken naar de ongewogen en gewogen

(bivariate) verschillen tussen LISS en NIB. In de tweede plaats is onderzocht in hoeverre deze verschillen in stand blijven, als er wordt gecorrigeerd voor verschillen in achtergrondvariabelen, zoals geslacht, leeftijd, opleiding en partijvoorkeur (als antwoord op deelvraag 2).
Tabel 4.1 biedt een samenvatting van deze analyses.

Tabel 4.1 Aantal verschillen tussen LISS en NIB op basis van 38 variabelen

Indicator	Aantal significante verschillen LISS-NIB	Aantal significante verschillen - multivariaat
Uitkomsten: gemiddelden	31	9
Uitkomsten: percentages	27	2
Spreiding	12	N.v.t.
Verdeling	20	N.v.t.
Item non-respons	28	0
Middencategorie	18	4

Uitkomsten op basis van gewogen data.

In het algemeen zijn er relatief veel verschillen tussen LISS en NIB op de verschillende indicatoren. Dat geldt met name voor de uitkomstvariabelen (gemiddelden en percentages) en de item non-respons en in mindere mate voor de spreiding en verdeling. Bij een aantal uitkomstvariabelen is sprake van een fors verschil in absolute zin, hoewel de verschillen in statistische zin (in termen van Cohen's d) doorgaans kleiner zijn. We gaan hieronder eerst dieper in op de aard en omvang van deze verschillen. In paragraaf 4.2 gaan we in op de vraag hoe deze verschillen kunnen worden verklaard en in paragraaf 4.3 op de consequenties voor de tijdreeks.

Gemiddelden en percentages

Bij 31 van de 38 variabelen zijn er significante verschillen in gemiddelden gevonden tussen LISS en NIB, waarbij NIB-deelnemers in het algemeen iets positiever zijn in hun oordeel en meer tevreden zijn dan LISS-deelnemers. In termen van Cohen's d, een statistische maat voor de effectgrootte, gaat het bij vijftien van de 31 variabelen om een heel klein verschil ($d<0,2$). Bij veertien variabelen betreft het een klein verschil ($d<0,5$) en bij twee variabelen gaat het om een middelgroot verschil ($d<0,8$). In absolute zin gaat het om verschillen van maximaal een 0,5-punt op een schaal van 1 tot 10.

Als er wordt gekeken naar de verschillen in de percentages '(helemaal) eens' of 'voldoende', zijn er bij 27 van de 38 variabelen significante verschillen tussen LISS en NIB. Bij acht items is er een absoluut verschil van 10 procentpunt of meer. Met name de verschillen die in absolute zin groot zijn, bemoeilijken het doortrekken van trendlijnen, omdat er een breuk of knik ontstaat op het punt dat er van uitvoerder is gewisseld (zie hierna in paragraaf 4.3).

Spreiding en verdeling

Als het gaat om de spreiding is bij twaalf van de 38 variabelen een significant verschil gevonden in variantie tussen de LISS- en NIB-data. Vanwege de gevoeligheid van de Levene's toets bij grote aantallen, is ook gekeken naar de effectgrootte van het verschil, waarbij de varianties van beide groepen door elkaar zijn gedeeld. Deze variantieratio's variëren van 0,68 (bereidheid tot helpen) en tot 1,20 (lidmaatschap EU is goede zaak). Deze waarden blijven binnen acceptabele grenzen.

Vervolgens is getoetst of de twee verdelingen statistisch van elkaar verschillen aan de hand van de Kolmogorov-Smirnovtoets. Twintig van de 38 variabelen zijn met een hoge mate van waarschijnlijkheid niet afkomstig uit dezelfde verdeling. Een deel van de LISS- en NIB-variabelen heeft dus een andere verdeling, waardoor ze op dit aspect niet één-op-één zijn te vergelijken.

Bij vier variabelen is vastgesteld dat zij een duidelijk hogere piek kennen dan in een normale verdeling het geval is (de waarde van kurtosis is groter dan vijf). Vanwege het relatief grote aantal waarnemingen voor de combinatie bron x maand (n>180) zijn de uit te voeren (regressie-)analyses relatief robuust, waardoor deze afwijkingen niet verontrustend hoeven te zijn.

Item non-respons

Bij 28 van de 38 variabelen is sprake van een significant verschil in het percentage 'missings', gedefinieerd als het percentage 'weet niet', 'geen antwoord' of 'system missing'. In het algemeen is het percentage 'missings' in LISS hoger dan in NIB, met uitzondering van het vertrouwen in de vakbond.

Middencategorie

Behalve de item non-respons is ook geanalyseerd in hoeverre LISS- en NIB-deelnemers verschillen in de mate waarin zij 'neutraal' antwoorden of – in het geval van een rapportcijfer – het cijfer 5 of 6 geven. Hieruit komt naar voren dat LISS-deelnemers bij achttien van de 38 variabelen vaker een middenpositie innemen dan NIB-deelnemers. In twee gevallen wordt in NIB significant vaker de neutraaloptie gekozen (bereidheid tot helpen en toekomstige generaties krijgen het slechter). In beide gevallen is dit te verklaren door een verschil in vraagformulering.

Het is opvallend dat in LISS zowel het percentage 'missings' als het percentage 'neutraal' hoger is dan in NIB. Respondenten zouden door het aanbieden van de 'weet niet'-categorie in LISS wellicht minder vaak een neutraal antwoord geven (vanuit de gedachte dat 'weet niet' een gemakkelijkere escape is dan 'geen antwoord'), maar dat is dus niet het geval. Om het effect van het aanbieden van een 'weet niet'- of 'geen antwoord'-categorie op de antwoordpatronen te isoleren, zou een split-runexperiment uitgevoerd kunnen worden. Hierbij krijgt willekeurig de helft van de respondenten de optie 'weet niet' aangeboden en de andere helft 'geen antwoord'. Op deze wijze kan worden vastgesteld wat het effect is van de escape-categorie op de keuze voor de midden-/neutraalcategorie.

4.2 Verklaring van verschillen tussen LISS en CBS

Gemiddelden en percentages

De vraag was in hoeverre de verschillen in uitkomsten tussen LISS en NIB in stand blijven, als er wordt gecorrigeerd voor verschillen in achtergrondkenmerken (geslacht, leeftijd, opleiding en partijvoorkeur) en de maand van afname. Van de 31 verschillen in gemiddelden worden 23 verschillen op deze wijze verklaard (zie tabel 4.1). Bij één variabele is er geen (bivariaat) verschil in gemiddelden, maar wel in het multivariate model (toekomstige financiële situatie). Per saldo resteert er bij negen variabelen een significant verschil tussen LISS en NIB. Dat betekent dat de gevonden verschillen tussen LISS en NIB op de uitkomstvariabelen voor een belangrijk deel zijn toe te schrijven aan verschillen in de samenstelling van de respons (ondanks de weging).

De verschillen in responssamenstelling zijn op hun beurt voor een groot deel het gevolg van veranderingen in het steekproefkader, de steekproeftrekking, benaderingswijze en uitvoerder. Een bootstrapanalyse bevestigt dat de geobserveerde verschillen tussen LISS en NIB hoofdzakelijk systematisch van aard zijn en dus niet afhankelijk zijn van steekproeffluctuaties.

Als we verder inzoomen op de negen variabelen met een significant verschil in gemiddelden is er geen duidelijk patroon te zien in het type vragen. De variabelen waarbij significante verschillen resteren, zijn nogal divers van aard, variërend van de tevredenheid over de eigen financiële situatie, tevredenheid over de gemeente en Europese politiek (maar bijvoorbeeld niet over de politiek in Den Haag) en politiek cynisme (mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet). Bij één vraag, de bereidheid tot helpen, is het verschil duidelijk toe te schrijven aan een gewijzigde vraagformulering.[49] Er zijn drie blokken waar alle significante verschillen worden verklaard door verschillen in de responssamenstelling, namelijk 'Eerlijke en gelijke behandeling', 'Lidmaatschap EU en inkomensverschillen' en 'Institutioneel vertrouwen'.

Als we kijken naar het verschil in percentages, blijven er van de 27 variabelen met een significant verschil in percentages (het percentage (helemaal) eens of voldoende) twee significante verschillen over in het multivariate model. Ook hier zien we dus dat de verschillen grotendeels zijn toe te schrijven aan verschillen in de responssamenstelling tussen LISS en NIB.

Bij zeven variabelen treedt een significant interactie-effect op tussen de steekproefbron (LISS/NIB) en de factor 'maand'. Dat betekent dat het verschil tussen LISS en NIB door de tijd heen verandert, wat het doortrekken van bestaande trendlijnen kan bemoeilijken. De overige interactie-effecten tussen bron en maand zijn niet significant. Dat betekent dat de verschillen tussen LISS en NIB op deze variabelen niet significant toe- of afnemen over de tijd.

Ten slotte is onderzocht of het effect van de achtergrondmerken (geslacht, leeftijd, opleiding en partijvoorkeur) op de uitkomstvariabelen afhankelijk is van de steekproefbron. Er zijn regressiemodellen geschat, waarbij interactie-effecten zijn opgenomen tussen de steekproefbron (LISS/NIB) en de vier genoemde achtergrondvariabelen. Voor alle 38 uitkomstvariabelen zijn modellen geschat met 7 additionele interactietermen. Van de 266 interactietermen zijn er 14 significant. Dat is iets meer dan op grond van toeval is te verwachten.[50] Het effect van de achtergrondvariabelen geslacht, leeftijd, opleiding en partijvoorkeur op de uitkomstvariabelen varieert dus nauwelijks naar het type steekproef. Dat betekent dat de verschillen tussen subgroepen, zoals naar leeftijd of opleidingsniveau, in LISS en NIB vergelijkbaar zijn.

---

[49] In LISS was de stelling: "Er zijn nog altijd veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen" (onderstreping door auteur), terwijl de stelling in NIB was: "Er zijn veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen". Per saldo zijn LISS-deelnemers positiever over de sociale hulpvaardigheid van mensen.

*[50] Het risico op een fout van de eerste soort (een foutpositieve uitslag, d.w.z. een significant interactie-effect dat in werkelijkheid niet bestaat) is gesteld op 5% (alfa). Bij 266 interactietermen is het aantal te verwachten foutpositieve uitslagen 266*0,05= 13,3.*

Item non-respons

De verschillen in het percentage 'missings' tussen LISS en NIB worden allemaal verklaard door verschillen in geslacht, leeftijd en opleiding. Met andere woorden: de verschillen zijn niet zozeer toe te schrijven aan de steekproefbron, maar aan verschillen in de responssamenstelling. De verschillen naar achtergrondkenmerken laten een consistent patroon zien: vrouwen kiezen vaker 'weet niet' of 'geen antwoord' dan mannen, jongeren doen dit vaker dan ouderen, en lager opgeleiden vaker dan hoger opgeleiden. Wel varieert het omslagpunt bij leeftijd en opleiding.

Middencategorie

De verschillen in het percentage dat een middencategorie kiest, worden eveneens voor een belangrijk deel verklaard door verschillen in geslacht, leeftijd en opleiding. De verschillen zijn dus vooral toe te schrijven aan verschillen in de responssamenstelling van beide groepen. In drie gevallen blijft er een significant verschil over (bereidheid tot helpen, vertrouwen vakbond en vertrouwen nieuws op tv). Bij één variabele is er bivariaat geen verschil, maar in het multivariate model wel (vertrouwen in Tweede Kamer).[51] Uit de analyse naar achtergrondkenmerken blijkt dat vrouwen vaker een middenpositie innemen dan mannen, uitgezonderd de stellingen 'bereidheid tot helpen' en 'toekomstige generaties krijgen het slechter dan wij'. Het beeld naar leeftijd en opleiding is wisselend.

4.3 Implicaties voor toekomstige COB-rapportages

De verschillen tussen LISS en CBS werpen de vraag op in hoeverre de overgang van LISS naar CBS het toelaat om te blijven rapporteren over ontwikkelingen in de publieke opinie met het COB. In de kern zijn er vier scenario's denkbaar:

1 Trendreeks voortzetten: blijven rapporteren zonder aandacht te schenken aan de gevolgen van de methodebreuk.
2 Trendreeks voorzetten met een modelmatige correctie. De uitkomsten van LISS en MarketResponse worden met terugwerkende kracht in een multivariaat model gecorrigeerd voor methode-effecten.
3 Trendreeks voortzetten, met een duidelijke visuele scheiding (bijvoorbeeld een verticale streep) in de grafieken om de methodebreuk te markeren.
4 Trendreeks niet voorzetten: de eerste meting van het CBS als nulmeting beschouwen en de uitkomsten van LISS en MarketResponse niet weergeven.

Om tot een afgewogen oordeel te komen over (de invulling van) deze scenario's hanteren we de volgende zes criteria:

- **Validiteit:** de oplossing moet in lijn zijn met de uitkomsten van deze methodologische verkenning.
- **Robuustheid:** vanwege het karakter van het COB als continu-onderzoek is het belangrijk dat de methode een duurzame oplossing biedt die langjarig is te gebruiken.
- **Transparantie:** de oplossing moet duidelijk en navolgbaar zijn voor collega-wetenschappers en het algemeen publiek.

[51] *LISS-deelnemers nemen op deze stelling vaker een middenpositie in (rapportcijfer 5 of 6) dan NIB-respondenten.*

- **Communiceerbaarheid:** de oplossing moet eenvoudig zijn uit te leggen richting collega-wetenschappers en het algemeen publiek.
- **Consistentie:** bij voorkeur één methode die voor alle variabelen in het COB-onderzoek is te gebruiken.
- **Eenvoud:** als verschillende oplossingen dezelfde voordelen bieden, kies dan de meest eenvoudige oplossing.

Tabel 4.2 Beoordeling scenario's aan de hand van zes criteria

	1 – Trendreeks voortzetten	2 – Trendreeks met modelcorrectie	3 – Trendreeks met visuele scheiding	4 – Trendreeks niet voortzetten
Validiteit	--	+	+	-
Robuustheid	+/-	+/-	+	+/-
Transparantie	+	+/-	+	+
Communiceerbaarheid	+	-	+	+
Consistentie	+	+	-	+
Eenvoud	+	-	+	+

Scenario 1 doet geen recht aan de geconstateerde verschillen tussen LISS en NIB en valt om die reden af (tabel 4.2). Scenario 4 heeft als nadeel dat de historische reeks sinds 2008 buiten beschouwing wordt gelaten. De meerwaarde van het COB is juist gelegen in het duiden van trends over (middel)lange termijn, dus vanuit dit oogpunt is dit scenario minder wenselijk.

Met betrekking tot scenario 2 kan het volgende worden opgemerkt. Hoewel de samenhang tussen achtergrondkenmerken en uitkomstvariabelen een belangrijke verklaring biedt voor de verschillen tussen LISS en NIB, zijn de praktische implicaties voor het rapporteren van veranderingen in de publieke opinie niet eenduidig. In de eerste plaats omdat het SCP de gewogen uitkomsten van de COB-metingen rapporteert, zonder correctie voor verschillen naar achtergrondkenmerken. In die zin ligt het niet voor de hand om vanaf nu modelschattingen in de COB-rapporten op te nemen. Dat zou betekenen dat uitkomsten van eerdere metingen met terugwerkende kracht moeten worden gecorrigeerd. Afgezien van het feit dat dit scenario arbeidsintensief is, roept deze werkwijze bij eindgebruikers mogelijk vragen op over de representativiteit en betrouwbaarheid van eerdere COB-metingen. In de tweede plaats moet bij de modelschattingen worden bedacht dat er ondanks deze correctie verschillen tussen LISS en NIB blijven bestaan die niet kunnen worden verklaard door verschillen in responssamenstelling. Een modelmatige correctie is dus geen 'one size fits all'-oplossing.

Dat brengt ons bij scenario 3: het voortzetten van de trendreeks, met een duidelijke visuele scheiding om de methodebreuk te markeren. Het voordeel van deze werkwijze is dat we enerzijds tegemoetkomen aan de wens om de trends zo veel mogelijk door te trekken, anderzijds geven we op een visuele, transparante manier duidelijk weer waar een eventueel methode-effect is te zien. Voor een aantal variabelen is bij wijze van voorbeeld weergegeven hoe dit er visueel uit gaat zien (figuur 4.1 t/m 4.3). Daarnaast is het mogelijk om per variabele of groep variabelen te besluiten of, en zo ja, hoe trends worden weergegeven. Met deze flexibiliteit scoort dit scenario echter ook

lager op consistentie. In dit scenario zou het SCP een ‘stoplichtmodel’ kunnen hanteren, gebaseerd op de statistische criteria in paragraaf 3.2:

1 Variabelen waarbij er geen significante bivariate verschillen tussen LISS en NIB zijn geconstateerd (en deze verschillen door de tijd heen niet zijn veranderd), kunnen zonder meer in een trendgrafiek worden weergegeven, zonder visuele scheiding.
2 Variabelen met een significant bivariaat verschil met een beperkte effectgrootte (Cohen’s d < 0,5) in een grafiek opnemen met een verticale lijn om de methodebreuk te accentueren.
3 Variabelen met een significant middelgroot verschil (of meer) in termen van Cohen’s d niet opnemen in een trendgrafiek.

Figuur 4.1 Vertrouwen in politiek (% voldoende)

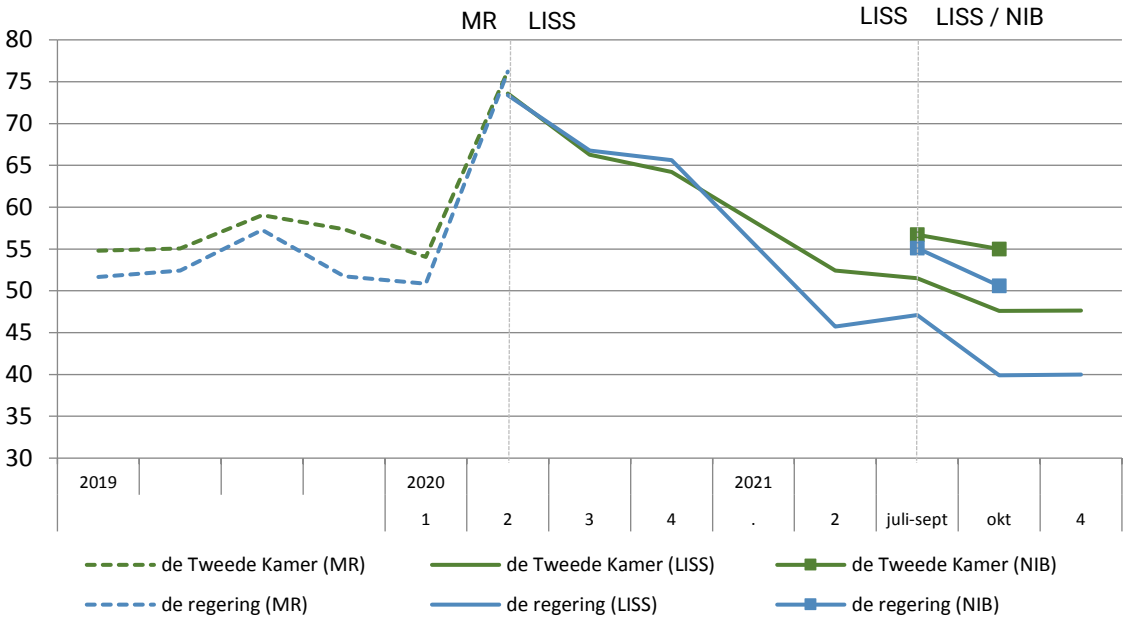

Figuur 4.2 Vertrouwen in andere instituties (% voldoende)

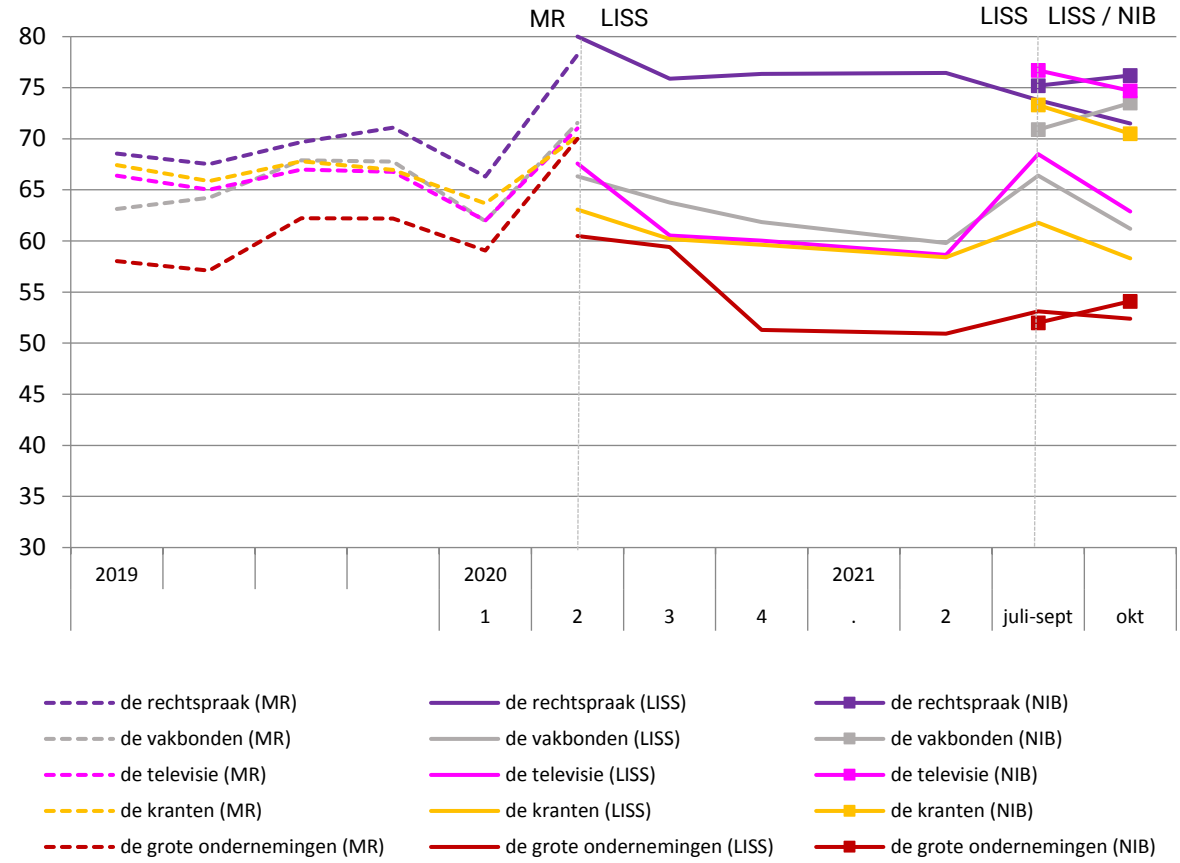

Figuur 4.3 Verwachtingen eigen financiële situatie en Nederlandse economie (netto scores)

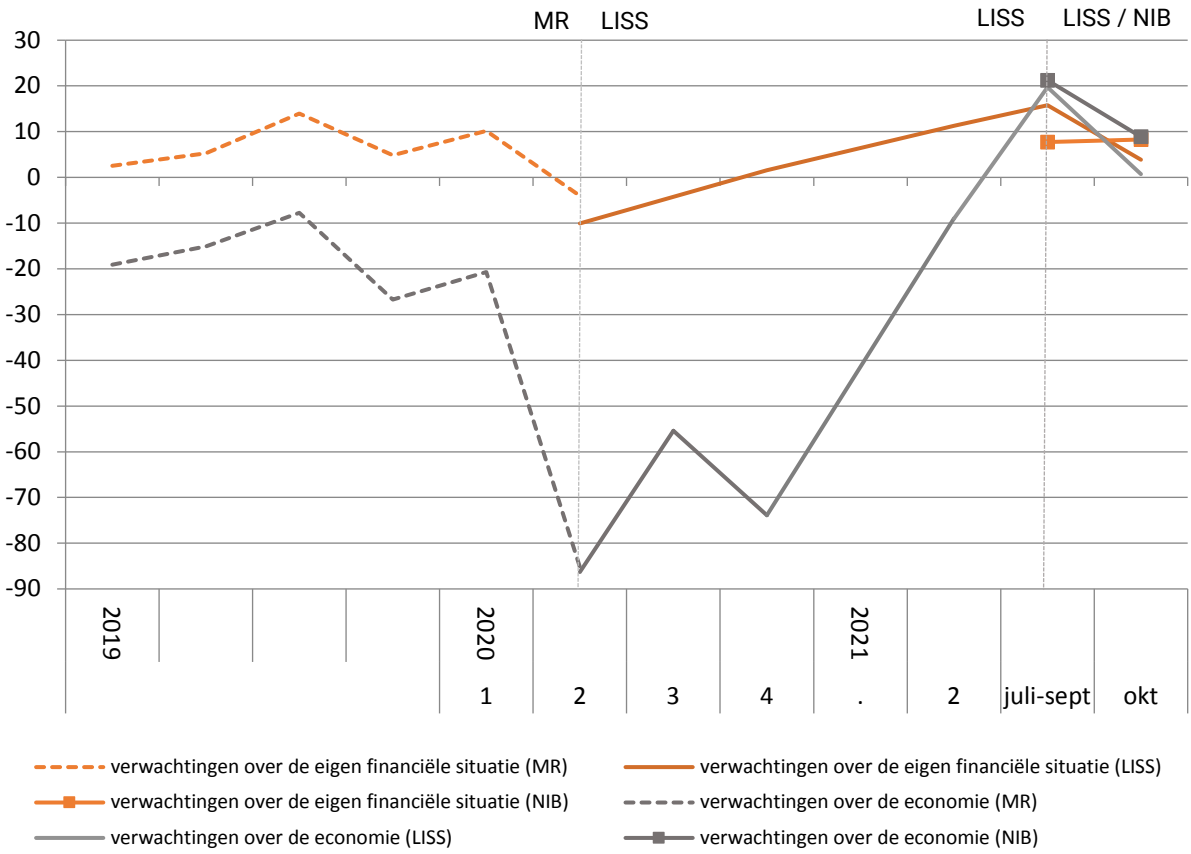

Literatuur

Blanca, M. J., Alarcón, R., Arnau, J., Bono, R., & Bendayan, R. (2018). Effect of variance ratio on ANOVA robustness: Might 1.5 be the limit? *Behavior Research Methods, 50*(3), 937-962.

Centerdata. (2022). LISS panel. Geraadpleegd 19 april 2022, via https://www.website.lisspanel.nl/

Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin, 112*(1), 155-159.

Ellis, P. D. (2010). Effect sizes and the interpretation of research results in international business. *Journal of International Business Studies, 41*(9), 1581-1588.

Gould, W. (1992). sg11.1: Quantile regression with bootstrapped standard errors. *Stata Technical Bulletin, 9*, 19-21.

Gould, W., & Rogers, W. (1991). sg3.4: Summary of tests of normality. *Stata Technical Bulletin, 3*, 20-23.

Hoevenagel, R. (2016). *Lessen in kwantitatief onderzoek*. Leiden: Leids OnderzoeksKollectief.

Jaccard, J., & Turrisi, R. (2003). *Interaction Effects in Multiple Regression* (2e druk). Thousand Oaks, CA: Sage.

Janssen, B. (2021). *Onderzoeksdesign Basis Survey Data Infrastructuur 2021-2022* (versie 1.2). Den Haag/Heerlen: CBS.

Kieruj, N. (2021a). *Aanvullend onderzoek COB - Vragenlijst afgenomen in het LISS panel*. Tilburg: Centerdata.

Kieruj, N. (2021b). *Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) Oktober wave 2021 - Vragenlijst afgenomen in het LISS panel*. Tilburg: Centerdata.

Miltenburg, E., & den Ridder, J. (2020). *Onderzoeksverantwoording COB overgang van MR naar LISS*. Den Haag: SCP.

Peck, J. (2015). *Rim Weighting with IBM® SPSS® Statistics: Theory and Practice*. IBM.

Rao, J. N. K., & Scott, A. J. (1984). On Chi-Squared Tests for Multiway Contingency Tables with Cell Proportions Estimated from Survey Data. *The Annals of Statistics, 12*(1), 46-60.

Royston, J. P. (1983). A Simple Method for Evaluating the Shapiro-Francia W' Test of Non-Normality. *The Statistician, 32*(3), 297-300.

Royston, P. (1993). A pocket-calculator algorithm for the shapiro-francia test for non-normality: An application to medicine. *Statistics in Medicine, 12*(2), 181-184.

Siegel, S., & Castellan, N. J. (1988). *Nonparametric Statistics for the Behavioral Sciences* (2e druk). New York: McGraw-Hill.

Shapiro, S. S., & Francia, R. S. (1972). An Approximate Analysis of Variance Test for Normality. *Journal of the American Statistical Association, 67*(337), 215-216.

Sipma, T., Lubbers, M., Van der Meer, T., Spierings, N., & Jacobs, K. (2021). *Versplinterde vertegenwoordiging: Nationaal Kiezersonderzoek 2021*. Leiden: Stichting Kiezersonderzoek Nederland (SKON).

Bijlagen

A.1 Lijst met variabelen en coderingen

Tabel B.1 Lijst met variabelen en coderingen

Variabele	Variabele-label NIB	Variabele-label LISS (indien afwijkend)	Schaal NIB (na hercodering)	Schaal LISS (indien afwijkend)
gelukmens_rec	In hoeverre vindt u zichzelf een gelukkig mens?	Hoe gelukkig of ongelukkig bent u? Ik ben...	1=ongelukkig, 2=niet zo gelukkig, 3=niet gelukkig, niet ongelukkig, 4=gelukkig 5=erg gelukkig	1=erg ongelukkig, 2=ongelukkig, 3=niet ongelukkig, niet gelukkig, 4=gelukkig, 5=erg gelukkig
tevr_gezo	Hoe tevreden of ontevreden bent u met uw gezondheid?		1=zeer ontevreden, 10=zeer tevreden	1=zeer ontevreden, 10=zeer tevreden
tevr_finansit	Hoe tevreden of ontevreden bent u met de financiële situatie van uw huishouden?	Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven hoe tevreden u bent met uw financiële situatie?	1=zeer ontevreden, 10=zeer tevreden	
toekfinansit_rec	Verwacht u dat uw eigen financiële situatie in de komende 12 maanden beter of slechter wordt?	Wat zijn uw verwachtingen voor de komende 12 maanden als het gaat om uw financiële situatie?	1=veel slechter, 2=slechter, 3=hetzelfde, 4=beter, 5=veel beter	
cob1_ikeer_rec	In het algemeen word ik eerlijk behandeld.		1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
cob1_bevoor_rec	Ik heb het gevoel dat sommige groepen bevoordeeld worden ten koste van mensen zoals ik.		1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
tevrsam_sam	Hoe tevreden of ontevreden bent u over de Nederlandse samenleving?		1=zeer ontevreden, 10=zeer tevreden	
tevrsam_econ	Hoe tevreden of ontevreden bent u over de Nederlandse economie?		1=zeer ontevreden, 10=zeer tevreden	
tevrsam_gem	Hoe tevreden of ontevreden bent u over het bestuur van uw gemeente?		1=zeer ontevreden, 10=zeer tevreden	
tevrsam_dhpol	Hoe tevreden of ontevreden bent u over de politiek in Den Haag?		1=zeer ontevreden, 10=zeer tevreden	

Variabele	Variabele-label NIB	Variabele-label LISS (indien afwijkend)	Schaal NIB (na hercodering)	Schaal LISS (indien afwijkend)
tevrsam_eupol	Hoe tevreden of ontevreden bent u over de Europese politiek?		1=zeer ontevreden, 10=zeer tevreden	
toeknedecon_rec	Verwacht u dat het met de Nederlandse economie in de komende 12 maanden beter of slechter gaat?	Wat zijn uw verwachtingen voor de komende 12 maanden als het gaat om de Nederlandse economie?	1=veel slechter, 2=slechter, 3=hetzelfde, 4=beter, 5=veel beter	
vertrmens_rec	Over het algemeen zijn de meeste mensen wel te vertrouwen.		1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
voorzmens_rec	Je kunt niet voorzichtig genoeg zijn in de omgang met mensen.		1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
cob1_help_rec	Er zijn veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen.	Er zijn nog altijd veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen	1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
cob1_respect_rec	In Nederland gaan de mensen met steeds minder respect met elkaar om.	In ons land gaan de mensen met steeds minder respect met elkaar om.	1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
migr1_rec	Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen.		1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
migr2_rec	De aanwezigheid van verschillende culturen is winst voor onze samenleving.		1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
eu1_rec	Het is een goede zaak dat Nederland lid is van de EU.	Het Nederlands lidmaatschap van de EU is een goede zaak.	1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
eu2_rec	Mensen zoals ik ondervinden vooral nadelen van het verdwijnen van de grenzen en het meer open worden van onze economie.		1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
inkom1_rec	De inkomensverschillen in Nederland zijn te groot.		1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
vertr_ondern	Hoeveel vertrouwen heeft u in de grote ondernemingen / bedrijven?		1=helemaal geen vertrouwen, 10=alle vertrouwen	
vertr_vakbond	Hoeveel vertrouwen heeft u in de vakbonden?		1=helemaal geen vertrouwen, 10=alle vertrouwen	

Variabele	Variabele-label NIB	Variabele-label LISS (indien afwijkend)	Schaal NIB (na hercodering)	Schaal LISS (indien afwijkend)
vertr_krant	Hoeveel vertrouwen heeft u in de kranten, zowel op papier als via websites / apps?		1=helemaal geen vertrouwen, 10=alle vertrouwen	
vertr_tv	Hoeveel vertrouwen heeft u in het nieuws op TV?		1=helemaal geen vertrouwen, 10=alle vertrouwen	
vertr_recht	Hoeveel vertrouwen heeft u in de rechtspraak?		1=helemaal geen vertrouwen, 10=alle vertrouwen	
vertr_twkamer	Hoeveel vertrouwen heeft u in de Tweede Kamer?		1=helemaal geen vertrouwen, 10=alle vertrouwen	
vertr_regering	Hoeveel vertrouwen heeft u in de regering?		1=helemaal geen vertrouwen, 10=alle vertrouwen	
polcyn_onvol_rec	De overheid doet onvoldoende voor mensen zoals ik.		1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
polcyn_pol_rec	De meeste politici zijn bekwame mensen die weten wat ze doen.		1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
polcyn_gninvl_rec	Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet.		1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
polcyn_krleid_rec	Het zou goed zijn als het bestuur van het land werd overgelaten aan enkele krachtige leiders.		1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
polcyn_minist_rec	Kamerleden en ministers geven niet veel om wat mensen zoals ik denken.		1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
polcyn_beslis_rec	Het zou goed zijn als burgers meer konden meebeslissen over belangrijke politieke kwesties.		1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
autonnl1_rec	De politiek in Den Haag heeft te veel macht overgedragen aan de EU.		1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
autonnl2_rec	Door immigratie en open grenzen dreigt Nederland te veel van zijn eigenheid te verliezen.		1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	

Variabele	Variabele-label NIB	Variabele-label LISS (indien afwijkend)	Schaal NIB (na hercodering)	Schaal LISS (indien afwijkend)
toekgen_rec	Ik denk dat toekomstige generaties het slechter zullen krijgen dan wij.	Ik ben bang dat toekomstige generaties het slechter krijgen dan wij.	1=helemaal oneens, 5=helemaal eens	
toeknl_rec	Gaat het over het algemeen de verkeerde of goede kant op in Nederland?		1=duidelijk de verkeerde kant op, 2=iets meer de verkeerde dan de goede kant op, 3=evenveel de goede als de verkeerde kant op, 4=iets meer de goede dan de verkeerde kant op, 5=duidelijk de goede kant op	1=duidelijk de verkeerde kant op, 2=iets meer de verkeerde dan de goede kant op, 3=iets meer de goede dan de verkeerde kant op, 4=duidelijk de goede kant op

A.2 Regressiemodellen zonder partijvoorkeur

Tabel B2.1 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effect[a] (B en SE), zonder partijvoorkeur

	Gelukkig als mens (1-5)	Uw gezondheid (1-10)	Finan. sit. hh. (1-10)	Toekomst fin. sit. (1-5)	Eerlijk behandeld (1-5)
Bron					
NIB (ref=LISS)	-0,021	0,209	-1,191*	-0,333	-0,547*
	(0,257)	(0,543)	(0,594)	(0,218)	(0,238)
Maand	0,036	0,000	-0,080	-0,037*	-0,000
	(0,019)	(0,043)	(0,045)	(0,015)	(0,018)
Bron x maand	0,007	0,013	0,162*	0,036	0,050
	(0,028)	(0,061)	(0,065)	(0,024)	(0,026)
Geslacht					
Vrouw	-0,013	-0,247***	-0,040	-0,089**	0,011
(ref=man)	(0,031)	(0,072)	(0,079)	(0,028)	(0,032)
Leeftijd					
18-24	-0,012	0,414*	-0,354	0,222**	0,180*
(ref=35-44)	(0,080)	(0,174)	(0,226)	(0,076)	(0,084)
25-34	0,049	0,191	-0,088	0,206***	0,060
	(0,059)	(0,131)	(0,135)	(0,057)	(0,063)
45-54	0,026	-0,132	0,235*	-0,160**	0,075
	(0,053)	(0,115)	(0,116)	(0,051)	(0,052)
55-64	-0,010	-0,083	0,310**	-0,296***	0,018
	(0,050)	(0,114)	(0,118)	(0,048)	(0,052)
65+	-0,005	-0,127	0,647***	-0,471***	0,153**
	(0,049)	(0,107)	(0,110)	(0,047)	(0,050)
Opleiding					
Midden	-0,015	0,206	0,289*	-0,029	0,098
(ref=laag)	(0,047)	(0,111)	(0,127)	(0,040)	(0,052)
Hoog	0,108*	0,541***	0,739***	0,069	0,311***
	(0,045)	(0,108)	(0,117)	(0,038)	(0,050)
Constante	3,497***	6,951***	7,277***	3,598***	3,624***
	(0,182)	(0,410)	(0,429)	(0,145)	(0,174)
N	3437	3448	3438	3344	3422
Adjusted R^2	0,009	0,036	0,059	0,144	0,033

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand als continue variabele.

Tabel B2.2 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effecten[a] (B en SE), zonder partijvoorkeur

	Groepen bevoordeeld (1-5)	Tevr. Ned. samen. (1-10)	Tevr. Ned. economie (1-10)	Tevr. bestuur gemeente (1-10)	Tevr. politiek Den Haag (1-10)
Bron					
NIB (ref=LISS)	0,710*	-0,108	0,255	-0,920	-0,741
	(0,349)	(0,513)	(0,532)	(0,626)	(0,664)
Maand	0,018	-0,042	-0,041	-0,086	-0,202***
	(0,026)	(0,037)	(0,042)	(0,050)	(0,047)
Bron x maand	-0,057	0,035	0,011	0,140*	0,129
	(0,039)	(0,057)	(0,059)	(0,068)	(0,073)
Geslacht					
Vrouw	-0,110*	-0,061	-0,369***	0,098	-0,002
(ref=man)	(0,044)	(0,067)	(0,069)	(0,081)	(0,084)
Leeftijd					
18-24	-0,215*	0,494**	0,468**	0,261	0,599**
(ref=35-44)	(0,108)	(0,165)	(0,180)	(0,245)	(0,217)
25-34	-0,007	0,057	0,036	0,0303	-0,032
	(0,087)	(0,129)	(0,133)	(0,141)	(0,163)
45-54	0,025	0,034	0,097	-0,103	-0,059
	(0,074)	(0,107)	(0,107)	(0,127)	(0,141)
55-64	-0,118	0,072	0,190	-0,152	-0,065
	(0,069)	(0,110)	(0,108)	(0,125)	(0,137)
65+	-0,117	0,335**	0,445***	0,356**	0,238
	(0,065)	(0,102)	(0,103)	(0,116)	(0,131)
Opleiding					
Midden	-0,202**	0,206	0,309**	0,377**	0,367**
(ref=laag)	(0,065)	(0,106)	(0,113)	(0,123)	(0,128)
Hoog	-0,585***	0,655***	0,800***	0,808***	0,965***
	(0,064)	(0,105)	(0,112)	(0,115)	(0,125)
Constante	3,048***	6,175***	6,332***	6,233***	5,954***
	(0,258)	(0,348)	(0,395)	(0,496)	(0,452)
N	3296	3397	3365	3117	3330
Adjusted R^2	0,052	0,032	0,064	0,047	0,056

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand als continue variabele.

Tabel B2.3 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effecten[a] (B en SE), zonder partijvoorkeur

	Tevr. Europese politiek (1-10)	Toekomst Ned. economie (1-5)	Vertrouwen mensen (1-5)	Voorzichtig mensen (1-5)	Bereid helpen (1-5)
Bron					
NIB (ref=LISS)	-1,483*	-0,266	-0,235	0,030	-0,593*
	(0,735)	(0,294)	(0,264)	(0,281)	(0,248)
Maand	-0,153**	-0,055*	-0,002	-0,013	0,008
	(0,054)	(0,022)	(0,019)	(0,020)	(0,017)
Bron x maand	0,194*	0,034	0,032	-0,023	0,014
	(0,081)	(0,032)	(0,029)	(0,031)	(0,027)
Geslacht					
Vrouw	0,316***	-0,194***	-0,022	0,001	0,033
(ref=man)	(0,091)	(0,036)	(0,035)	(0,037)	(0,031)
Leeftijd					
18-24	1,097***	0,245**	0,212*	-0,053	0,181*
(ref=35-44)	(0,259)	(0,094)	(0,085)	(0,087)	(0,078)
25-34	-0,014	0,111	-0,054	0,045	0,076
	(0,167)	(0,069)	(0,069)	(0,071)	(0,061)
45-54	-0,174	0,086	0,179**	-0,142*	0,142**
	(0,145)	(0,061)	(0,059)	(0,063)	(0,050)
55-64	-0,0708	0,144*	0,206***	-0,134*	0,121*
	(0,140)	(0,058)	(0,058)	(0,060)	(0,050)
65+	0,274*	0,105	0,324***	-0,132*	0,282***
	(0,134)	(0,056)	(0,055)	(0,056)	(0,048)
Opleiding					
Midden	0,368*	-0,009	0,163**	-0,271***	0,142**
(ref=laag)	(0,144)	(0,052)	(0,052)	(0,052)	(0,047)
Hoog	1,170***	0,197***	0,503***	-0,694***	0,287***
	(0,136)	(0,050)	(0,050)	(0,051)	(0,047)
Constante	5,310***	3,511***	3,136***	3,765***	3,599***
	(0,537)	(0,217)	(0,178)	(0,187)	(0,175)
N	3142	3232	3417	3413	3417
Adjusted R^2	0,078	0,031	0,061	0,090	0,109

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand als continue variabele.

Tabel B2.4 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effecten[a] (B en SE), zonder partijvoorkeur

	Minder respect (1-5)	Minder immigranten (1-5)	Winst versch. culturen (1-5)	EU-lid goede zaak (1-5)	Vooral nadelen grenzen (1-5)
Bron					
NIB (ref=LISS)	0,027	0,493	0,037	0,009	0,193
	(0,269)	(0,350)	(0,308)	(0,320)	(0,329)
Maand	-0,011	0,022	0,004	-0,010	0,010
	(0,019)	(0,027)	(0,023)	(0,024)	(0,025)
Bron x maand	-0,009	-0,080*	0,025	0,039	-0,043
	(0,030)	(0,039)	(0,034)	(0,035)	(0,036)
Geslacht					
Vrouw	-0,003	-0,230***	0,169***	0,003	0,049
(ref=man)	(0,035)	(0,046)	(0,043)	(0,041)	(0,041)
Leeftijd					
18-24	-0,332***	-0,658***	0,531***	0,659***	-0,284**
(ref=35-44)	(0,086)	(0,108)	(0,109)	(0,094)	(0,096)
25-34	-0,124	-0,054	0,031	0,175*	-0,056
	(0,066)	(0,088)	(0,076)	(0,080)	(0,081)
45-54	-0,035	-0,012	-0,021	-0,011	0,036
	(0,060)	(0,077)	(0,071)	(0,072)	(0,070)
55-64	-0,094	-0,100	-0,014	0,090	-0,047
	(0,056)	(0,074)	(0,068)	(0,071)	(0,067)
65+	-0,144**	-0,037	-0,073	0,227***	-0,104
	(0,053)	(0,070)	(0,065)	(0,066)	(0,064)
Opleiding					
Midden	-0,212***	-0,293***	0,247***	0,289***	-0,415***
(ref=laag)	(0,049)	(0,066)	(0,063)	(0,062)	(0,061)
Hoog	-0,388***	-0,830***	0,740***	0,797***	-0,924***
	(0,049)	(0,064)	(0,059)	(0,060)	(0,060)
Constante	4,191***	3,474***	2,717***	2,991***	3,064***
	(0,178)	(0,256)	(0,221)	(0,222)	(0,244)
N	3396	3336	3378	3307	3183
Adjusted R^2	0,032	0,110	0,119	0,125	0,130

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand als continue variabele.

Tabel B2.5 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effecten[a] (B en SE), zonder partijvoorkeur

	Versch. inkomen te groot (1-5)	Vert. grote ondern. (1-10)	Vertr. vakbonden (1-10)	Vertr. kranten (1-10)	Vertr. nieuws op tv (1-10)
Bron					
NIB (ref=LISS)	-0,427	-0,127	-0,353	-0,405	-0,068
	(0,301)	(0,636)	(0,614)	(0,618)	(0,610)
Maand	-0,007	-0,005	-0,022	-0,102*	-0,133**
	(0,021)	(0,047)	(0,041)	(0,046)	(0,044)
Bron x maand	0,070*	0,014	0,078	0,093	0,049
	(0,033)	(0,070)	(0,068)	(0,068)	(0,067)
Geslacht					
Vrouw	0,227***	-0,045	0,050	-0,022	0,076
(ref=man)	(0,038)	(0,081)	(0,078)	(0,077)	(0,077)
Leeftijd					
18-24	-0,286**	0,181	0,494*	0,479*	0,661***
(ref=35-44)	(0,090)	(0,222)	(0,203)	(0,195)	(0,190)
25-34	0,016	-0,178	0,104	-0,004	-0,162
	(0,078)	(0,139)	(0,140)	(0,147)	(0,151)
45-54	-0,054	-0,109	-0,078	0,191	0,213
	(0,067)	(0,124)	(0,130)	(0,134)	(0,137)
55-64	0,035	-0,380**	-0,261*	0,402**	0,422**
	(0,063)	(0,125)	(0,129)	(0,133)	(0,133)
65+	0,121*	-0,100	0,020	0,716***	0,743***
	(0,061)	(0,118)	(0,122)	(0,124)	(0,125)
Opleiding					
Midden	-0,122*	0,033	0,357**	0,424***	0,300**
(ref=laag)	(0,053)	(0,124)	(0,123)	(0,116)	(0,112)
Hoog	-0,396***	0,119	0,553***	0,846***	0,663***
	(0,054)	(0,116)	(0,119)	(0,113)	(0,110)
Constante	3,769***	5,462***	5,616***	5,867***	6,407***
	(0,206)	(0,462)	(0,383)	(0,451)	(0,420)
N	3317	3256	2992	3344	3366
Adjusted R^2	0,063	0,004	0,032	0,049	0,049

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand als continue variabele.

Tabel B2.6 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effecten[a] (B en SE), zonder partijvoorkeur

	Vertr. rechtspraak (1-10)	Vertr. TK (1-10)	Vertr. regering (1-10)	Overheid doet onvoldoende (1-5)	Politici bekwaam (1-5)
Bron					
NIB (ref=LISS)	-0,843	-0,313	0,182	0,119	-0,471
	(0,620)	(0,753)	(0,758)	(0,341)	(0,305)
Maand	-0,064	-0,094	-0,154**	0,037	-0,046*
	(0,044)	(0,059)	(0,059)	(0,026)	(0,022)
Bron x maand	0,113	0,062	0,025	-0,031	0,048
	(0,069)	(0,082)	(0,083)	(0,038)	(0,034)
Geslacht					
Vrouw	-0,176*	-0,105	-0,014	-0,047	0,007
(ref=man)	(0,081)	(0,092)	(0,095)	(0,043)	(0,040)
Leeftijd					
18-24	0,813***	0,778**	0,524*	-0,025	0,346***
(ref=35-44)	(0,199)	(0,243)	(0,246)	(0,110)	(0,095)
25-34	0,058	-0,125	-0,116	0,060	0,062
	(0,150)	(0,162)	(0,173)	(0,082)	(0,082)
45-54	0,121	0,081	-0,031	-0,015	0,008
	(0,135)	(0,144)	(0,151)	(0,071)	(0,068)
55-64	0,152	0,187	0,003	-0,004	-0,059
	(0,138)	(0,140)	(0,148)	(0,068)	(0,067)
65+	0,296*	0,494***	0,220	-0,034	-0,019
	(0,131)	(0,134)	(0,142)	(0,064)	(0,064)
Opleiding					
Midden	0,660***	0,607***	0,409**	-0,232***	-0,008
(ref=laag)	(0,123)	(0,143)	(0,143)	(0,064)	(0,059)
Hoog	1,432***	1,286***	1,074***	-0,591***	0,244***
	(0,120)	(0,134)	(0,136)	(0,063)	(0,059)
Constante	6,110***	5,037***	5,512***	3,180***	3,254***
	(0,423)	(0,588)	(0,577)	(0,258)	(0,208)
N	3331	3338	3353	3295	3308
Adjusted R^2	0,077	0,059	0,050	0,057	0,026

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand als continue variabele.

Tabel B2.7 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effecten[a] (B en SE), zonder partijvoorkeur

	Geen invloed regering (1-5)	Krachtige leiders (1-5)	Geven weinig wat men denkt (1-5)	Burgers meer meebeslissen (1-5)
Bron				
NIB (ref=LISS)	0,524	0,674*	0,378	0,183
	(0,319)	(0,333)	(0,360)	(0,342)
Maand	0,029	0,085***	0,038	0,007
	(0,023)	(0,024)	(0,029)	(0,025)
Bron x maand	-0,070*	-0,091*	-0,047	-0,003
	(0,035)	(0,037)	(0,040)	(0,038)
Geslacht				
Vrouw	-0,018	-0,046	-0,072	0,001
(ref=man)	(0,042)	(0,045)	(0,044)	(0,045)
Leeftijd				
18-24	-0,229*	-0,500***	-0,195	-0,044
(ref=35-44)	(0,104)	(0,112)	(0,111)	(0,104)
25-34	0,106	-0,110	-0,032	0,029
	(0,079)	(0,087)	(0,085)	(0,093)
45-54	-0,018	0,056	-0,058	0,034
	(0,073)	(0,079)	(0,069)	(0,076)
55-64	-0,048	-0,164*	-0,083	-0,005
	(0,069)	(0,077)	(0,067)	(0,070)
65+	-0,006	0,179*	-0,042	0,027
	(0,065)	(0,073)	(0,063)	(0,067)
Opleiding				
Midden	-0,277***	-0,412***	-0,296***	-0,169*
(ref=laag)	(0,060)	(0,067)	(0,069)	(0,067)
Hoog	-0,754***	-0,749***	-0,716***	-0,542***
	(0,059)	(0,064)	(0,068)	(0,069)
Constante	3,572***	2,566***	3,476***	3,567***
	(0,227)	(0,228)	(0,292)	(0,244)
N	3335	3213	3292	3295
Adjusted R^2	0,081	0,100	0,073	0,043

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand als continue variabele.

Tabel B2.8 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effecten[a] (B en SE), zonder partijvoorkeur

	EU te veel macht (1-5)	Te veel eigenheid verloren (1-5)	Toek. gen. slechter (1-5)	Ned. goede kant (1-5)
Bron				
NIB (ref=LISS)	0,0840	0,285	-0,478	0,127
	(0,351)	(0,393)	(0,302)	(0,067)
Maand	-0,001	0,025	0,019	-0,012
	(0,028)	(0,031)	(0,023)	(0,028)
Bron x maand	-0,022	-0,056	0,004	-[b]
	(0,039)	(0,043)	(0,033)	
Geslacht				
Vrouw	-0,152***	-0,152**	0,057	-0,110*
(ref=man)	(0,045)	(0,048)	(0,038)	(0,055)
Leeftijd				
18-24	-0,718***	-0,682***	-0,078	0,294*
(ref=35-44)	(0,123)	(0,118)	(0,097)	(0,121)
25-34	-0,077	-0,152	0,069	-0,004
	(0,083)	(0,094)	(0,073)	(0,099)
45-54	0,100	0,015	0,008	0,013
	(0,074)	(0,080)	(0,063)	(0,097)
55-64	-0,067	-0,064	0,028	-0,121
	(0,071)	(0,076)	(0,061)	(0,095)
65+	-0,039	-0,048	0,005	0,010
	(0,066)	(0,071)	(0,058)	(0,088)
Opleiding				
Midden	-0,326***	-0,356***	-0,119*	-0,057
(ref=laag)	(0,068)	(0,070)	(0,055)	(0,080)
Hoog	-0,958***	-0,984***	-0,263***	0,172*
	(0,065)	(0,067)	(0,053)	(0,078)
Constante	3,949***	3,840***	3,804***	2,561***
	(0,278)	(0,313)	(0,220)	(0,308)
N	3112	3317	3293	1669
Adjusted R^2	0,149	0,130	0,068	0,023

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand als continue variabele.

b De vijfpuntschaal is alleen in LISS oktober (n=556) gesteld in een split-runexperiment.

A.3 Regressiemodellen met interactie-effecten achtergrondkenmerken

Tabel B3.1 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effecten[a] (B en SE)

	Gelukkig als mens (1-5)	Uw gezondheid (1-10)	Finan. sit. hh. (1-10)	Toekomst fin. sit. (1-5)	Eerlijk behandeld (1-5)
Bron NIB	0,172	0,773	-0,271	-0,445	-0,267
(ref=LISS)	(0,322)	(0,690)	(0,807)	(0,273)	(0,305)
Maand	0,040*	-0,020	-0,085	-0,040*	0,003
	(0,019)	(0,045)	(0,049)	(0,015)	(0,018)
Bron x maand	-0,010	0,031	0,129	0,053*	0,039
	(0,028)	(0,064)	(0,069)	(0,024)	(0,027)
Geslacht vrouw	-0,019	-0,165	0,013	-0,113**	0,046
(ref=man)	(0,042)	(0,097)	(0,109)	(0,036)	(0,042)
NIB x vrouw	-0,032	-0,155	-0,167	0,028	-0,095
	(0,065)	(0,153)	(0,159)	(0,058)	(0,062)
Leeftijd	0,000	-0,006	0,018***	-0,012***	0,001
	(0,001)	(0,003)	(0,004)	(0,001)	(0,001)
NIB x leeftijd	-0,002	-0,012*	-0,006	-0,003	-0,001
	(0,002)	(0,005)	(0,005)	(0,002)	(0,002)
Opleiding midden	-0,029	0,198	0,357	-0,012	0,173**
(ref=laag)	(0,071)	(0,162)	(0,202)	(0,053)	(0,066)
NIB x midden	-0,014	-0,014	-0,290	-0,007	-0,162
	(0,105)	(0,241)	(0,274)	(0,082)	(0,098)
Hoog	0,084	0,557***	0,784***	0,073	0,307***
	(0,073)	(0,160)	(0,202)	(0,051)	(0,064)
NIB x hoog	0,055	-0,178	-0,152	0,077	-0,047
	(0,103)	(0,232)	(0,268)	(0,079)	(0,093)
Partijvoorkeur					
Radicaalrechts	-0,082	-0,200	-0,057	-0,028	-0,224**
(ref=overig)	(0,067)	(0,184)	(0,212)	(0,064)	(0,080)
NIB x radicaalrechts	0,156	-0,008	0,045	0,054	-0,073
	(0,113)	(0,286)	(0,280)	(0,112)	(0,129)
Centrumrechts	0,100*	0,212*	0,509***	0,095*	0,152**
	(0,048)	(0,106)	(0,101)	(0,046)	(0,048)
NIB x centrumrechts	0,107	-0,084	-0,327	0,105	-0,023
	(0,079)	(0,192)	(0,183)	(0,073)	(0,073)
Links	-0,140	-0,132	-0,135	-0,066	-0,051
	(0,075)	(0,145)	(0,171)	(0,046)	(0,056)
NIB x links	0,214*	0,204	0,131	0,114	0,087
	(0,094)	(0,207)	(0,227)	(0,071)	(0,082)
Constante	3,520***	7,421***	6,516***	4,100***	3,588***
	(0,224)	(0,477)	(0,583)	(0,170)	(0,202)
N	3059	3070	3060	2992	3053
Adjusted R^2	0,020	0,046	0,072	0,143	0,056

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand en leeftijd als continue variabelen.

Tabel B3.2 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effecten[a] (B en SE)

	Groepen bevoordeeld (1-5)	Tevr. Ned. samen. (1-10)	Tevr. Ned. economie (1-10)	Tevr. bestuur gemeente (1-10)	Tevr. politiek Den Haag (1-10)
Bron NIB	0,341	-0,189	0,508	-0,000	-0,625
(ref=LISS)	(0,440)	(0,612)	(0,672)	(0,869)	(0,779)
Maand	0,016	-0,049	-0,033	-0,090	-0,196***
	(0,027)	(0,037)	(0,042)	(0,052)	(0,046)
Bron x maand	-0,042	0,031	-0,008	0,144*	0,129
	(0,040)	(0,055)	(0,058)	(0,068)	(0,068)
Geslacht vrouw	-0,112	-0,081	-0,421***	0,103	-0,025
(ref=man)	(0,061)	(0,090)	(0,093)	(0,109)	(0,103)
NIB x vrouw	0,100	-0,135	-0,054	-0,206	-0,083
	(0,094)	(0,134)	(0,138)	(0,154)	(0,158)
Leeftijd	-0,001	0,000	0,003	0,007	-0,004
	(0,002)	(0,003)	(0,003)	(0,004)	(0,003)
NIB x leeftijd	0,005	-0,001	-0,005	-0,014**	0,002
	(0,003)	(0,004)	(0,004)	(0,005)	(0,005)
Opleiding midden	-0,197*	-0,039	0,068	0,273	0,272
(ref=laag)	(0,092)	(0,147)	(0,156)	(0,190)	(0,164)
NIB x midden	0,141	0,231	0,020	-0,167	-0,208
	(0,133)	(0,218)	(0,230)	(0,258)	(0,253)
Hoog	-0,430***	0,296*	0,397*	0,615**	0,628***
	(0,091)	(0,149)	(0,157)	(0,190)	(0,166)
NIB x hoog	-0,130	0,286	0,152	-0,221	-0,136
	(0,129)	(0,215)	(0,230)	(0,254)	(0,245)
Partijvoorkeur					
Radicaalrechts	0,512***	-0,775***	-0,893***	-0,855***	-1,586***
(ref=overig)	(0,108)	(0,157)	(0,164)	(0,206)	(0,177)
NIB x radicaalrechts	0,207	-0,393	0,239	-0,123	-0,292
	(0,161)	(0,252)	(0,291)	(0,316)	(0,299)
Centrumrechts	-0,167	0,470***	0,559***	0,470***	1,294***
	(0,114)	(0,098)	(0,091)	(0,111)	(0,113)
NIB x centrumrechts	0,107	0,146	0,188	0,107	-0,036
	(0,079)	(0,148)	(0,136)	(0,164)	(0,173)
Links	-0,003	0,097	0,104	0,158	-0,017
	(0,075)	(0,148)	(0,127)	(0,120)	(0,146)
NIB x links	-0,185	0,068	-0,037	-0,090	-0,113
	(0,120)	(0,188)	(0,174)	(0,187)	(0,213)
Constante	2,902***	6,665***	6,670***	6,173***	6,393***
	(0,319)	(0,380)	(0,505)	(0,715)	(0,546)
N	2953	3041	3016	2797	2990
Adjusted R^2	0,092	0,085	0,121	0,092	0,203

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand en leeftijd als continue variabelen.

Tabel B3.3 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effecten[a] (B en SE)

	Tevr. Europese politiek (1-10)	Toekomst Ned. economie (1-5)	Vertrouwen mensen (1-5)	Voorzichtig mensen (1-5)	Bereid helpen (1-5)
Bron NIB	-1,282	-0,472	-0,480	0,010	-0,793*
(ref=LISS)	(0,931)	(0,385)	(0,315)	(0,351)	(0,348)
Maand	-0,160**	-0,059**	-0,004	-0,018	0,014
	(0,053)	(0,022)	(0,019)	(0,022)	(0,019)
Bron x maand	0,204**	0,044	0,049	-0,008	0,024
	(0,075)	(0,033)	(0,030)	(0,033)	(0,029)
Geslacht vrouw	0,262*	-0,228***	-0,041	0,004	0,015
(ref=man)	(0,111)	(0,049)	(0,046)	(0,049)	(0,043)
NIB x vrouw	-0,124	0,074	-0,018	0,043	0,042
	(0,168)	(0,076)	(0,072)	(0,078)	(0,069)
Leeftijd	-0,007	-0,002	0,005**	-0,003	0,003
	(0,004)	(0,002)	(0,002)	(0,002)	(0,002)
NIB x leeftijd	-0,003	0,002	0,002	0,000	0,000
	(0,005)	(0,002)	(0,002)	(0,002)	(0,002)
Opleiding midden	0,127	0,035	0,171*	-0,250**	0,110
(ref=laag)	(0,184)	(0,078)	(0,076)	(0,076)	(0,075)
NIB x midden	-0,167	-0,098	-0,091	0,001	-0,004
	(0,277)	(0,114)	(0,113)	(0,114)	(0,113)
Hoog	0,637***	0,189*	0,395***	-0,533***	0,163*
	(0,184)	(0,078)	(0,074)	(0,075)	(0,077)
NIB x hoog	-0,110	-0,103	0,059	-0,183	0,141
	(0,268)	(0,110)	(0,106)	(0,109)	(0,113)
Partijvoorkeur					
Radicaalrechts	-1,848***	-0,312***	-0,409***	0,491***	-0,108
(ref=overig)	(0,184)	(0,079)	(0,090)	(0,084)	(0,069)
NIB x radicaalrechts	-0,264	0,147	0,211	-0,279*	-0,107
	(0,304)	(0,142)	(0,140)	(0,133)	(0,118)
Centrumrechts	0,762***	0,180**	0,072	-0,074	0,092*
	(0,125)	(0,057)	(0,054)	(0,062)	(0,045)
NIB x centrumrechts	0,168	0,058	0,103	-0,018	0,054
	(0,192)	(0,091)	(0,088)	(0,102)	(0,078)
Links	0,435**	-0,038	-0,010	-0,041	-0,006
	(0,134)	(0,062)	(0,066)	(0,066)	(0,059)
NIB x links	-0,182	0,042	-0,007	-0,197	0,055
	(0,211)	(0,096)	(0,100)	(0,102)	(0,092)
Constante	6,247***	3,792***	3,158***	3,720***	3,626***
	(0,727)	(0,282)	(0,209)	(0,228)	(0,244)
N	2823	2906	3061	3059	3061
Adjusted R^2	0,203	0,052	0,084	0,111	0,119

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand en leeftijd als continue variabelen.

Tabel B3.4 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effecten[a] (B en SE)

	Minder respect (1-5)	Minder immigranten (1-5)	Winst versch. culturen (1-5)	EU-lid goede zaak (1-5)	Vooral nadelen grenzen (1-5)
Bron NIB	0,225	0,683	0,055	0,205	-0,206
(ref=LISS)	(0,312)	(0,424)	(0,378)	(0,354)	(0,415)
Maand	-0,007	0,028	0,002	-0,011	0,010
	(0,019)	(0,027)	(0,022)	(0,023)	(0,025)
Bron x maand	-0,025	-0,084*	0,020	0,019	-0,033
	(0,031)	(0,038)	(0,033)	(0,035)	(0,036)
Geslacht vrouw	-0,005	-0,174**	0,135*	-0,033	0,080
(ref=man)	(0,044)	(0,060)	(0,053)	(0,054)	(0,053)
NIB x vrouw	-0,004	0,027	-0,033	-0,099	0,066
	(0,073)	(0,091)	(0,079)	(0,080)	(0,083)
Leeftijd	0,001	0,005**	-0,006***	-0,006***	0,001
	(0,001)	(0,002)	(0,002)	(0,002)	(0,002)
NIB x leeftijd	0,001	0,003	-0,002	0,000	0,007*
	(0,002)	(0,003)	(0,003)	(0,002)	(0,003)
Opleiding midden	-0,147*	-0,170*	0,206**	0,140	-0,367***
(ref=laag)	(0,063)	(0,086)	(0,077)	(0,084)	(0,081)
NIB x midden	-0,043	-0,122	0,025	-0,036	0,174
	(0,099)	(0,138)	(0,125)	(0,127)	(0,132)
Hoog	-0,235***	-0,431***	0,513***	0,477***	-0,675***
	(0,063)	(0,086)	(0,077)	(0,082)	(0,079)
NIB x hoog	-0,120	-0,373**	0,091	-0,044	-0,058
	(0,099)	(0,135)	(0,121)	(0,119)	(0,126)
Partijvoorkeur					
Radicaalrechts	0,306***	1,150***	-1,076***	-1,102***	0,852***
(ref=overig)	(0,072)	(0,102)	(0,087)	(0,095)	(0,095)
NIB x radicaalrechts	0,025	0,150	0,147	0,103	-0,039
	(0,112)	(0,152)	(0,152)	(0,181)	(0,162)
Centrumrechts	-0,019	0,338***	-0,173*	0,300***	0,010
	(0,058)	(0,078)	(0,069)	(0,062)	(0,068)
NIB x centrumrechts	-0,285**	-0,205	0,076	-0,070	-0,068
	(0,096)	(0,118)	(0,105)	(0,091)	(0,106)
Links	-0,141*	-0,410***	0,283***	0,292***	-0,152*
	(0,065)	(0,075)	(0,069)	(0,069)	(0,063)
NIB x links	0,052	-0,083	0,081	0,013	-0,088
	(0,100)	(0,113)	(0,101)	(0,097)	(0,102)
Constante	3,912***	2,684***	3,307***	3,715***	2,701***
	(0,189)	(0,305)	(0,247)	(0,239)	(0,298)
N	3041	2994	3027	2974	2864
Adjusted R^2	0,047	0,244	0,236	0,233	0,208

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand en leeftijd als continue variabelen.

Tabel B3.5 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effecten[a] (B en SE)

	Versch. inkomen te groot (1-5)	Vert. grote ondern. (1-10)	Vertr. vakbonden (1-10)	Vertr. kranten (1-10)	Vertr. nieuws op tv (1-10)
Bron NIB	0,012	-0,301	-0,121	0,135	0,860
(ref=LISS)	(0,362)	(0,823)	(0,697)	(0,722)	(0,673)
Maand	0,005	0,002	-0,005	-0,062	-0,123**
	(0,022)	(0,048)	(0,041)	(0,044)	(0,043)
Bron x maand	0,033	0,025	0,073	0,047	0,007
	(0,034)	(0,069)	(0,066)	(0,065)	(0,063)
Geslacht vrouw	0,199***	-0,117	-0,070	-0,034	0,032
(ref=man)	(0,051)	(0,108)	(0,095)	(0,100)	(0,097)
NIB x vrouw	-0,026	0,185	-0,002	-0,280	-0,305*
	(0,080)	(0,161)	(0,152)	(0,156)	(0,153)
Leeftijd	0,005***	-0,004	-0,010**	0,006*	0,007*
	(0,002)	(0,004)	(0,003)	(0,003)	(0,003)
NIB x leeftijd	-0,000	-0,001	-0,002	0,001	-0,003
	(0,002)	(0,005)	(0,005)	(0,005)	(0,004)
Opleiding midden	-0,060	-0,089	0,242	0,216	0,080
(ref=laag)	(0,073)	(0,182)	(0,152)	(0,154)	(0,146)
NIB x midden	-0,067	0,005	-0,273	-0,091	-0,247
	(0,114)	(0,259)	(0,250)	(0,236)	(0,231)
Hoog	-0,334***	0,034	0,196	0,497**	0,292*
	(0,074)	(0,183)	(0,142)	(0,153)	(0,141)
NIB x hoog	0,006	-0,088	0,091	-0,018	-0,208
	(0,112)	(0,254)	(0,234)	(0,230)	(0,220)
Partijvoorkeur					
Radicaalrechts	0,177*	-0,078	-0,742***	-0,969***	-0,975***
(ref=overig)	(0,088)	(0,183)	(0,204)	(0,175)	(0,184)
NIB x radicaalrechts	-0,273	-0,334	-0,338	0,009	-0,338
	(0,156)	(0,298)	(0,343)	(0,324)	(0,340)
Centrumrechts	-0,559***	0,852***	0,082	0,334**	0,423***
	(0,067)	(0,104)	(0,113)	(0,117)	(0,109)
NIB x centrumrechts	0,000	0,349*	0,011	0,203	0,181
	(0,106)	(0,173)	(0,191)	(0,172)	(0,163)
Links	0,356***	-0,638***	0,467***	0,398**	0,360**
	(0,066)	(0,147)	(0,108)	(0,130)	(0,137)
NIB x links	-0,096	0,195	0,010	-0,185	-0,201
	(0,100)	(0,220)	(0,172)	(0,202)	(0,201)
Constante	3,361***	5,608***	6,250***	5,791***	6,594***
	(0,232)	(0,605)	(0,406)	(0,520)	(0,470)
N	2984	2940	2705	3014	3027
Adjusted R^2	0,137	0,070	0,069	0,088	0,093

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand en leeftijd als continue variabelen.

Tabel B3.6 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effecten[a] (B en SE)

	Vertr. rechtspraak (1-10)	Vertr. TK (1-10)	Vertr. regering (1-10)	Overheid doet onvoldoende (1-5)	Politici bekwaam (1-5)
Bron NIB	-0,505	-0,266	-0,208	0,137	-0,395
(ref=LISS)	(0,693)	(0,942)	(0,927)	(0,436)	(0,371)
Maand	-0,031	-0,092	-0,153**	0,026	-0,047*
	(0,043)	(0,055)	(0,056)	(0,026)	(0,022)
Bron x maand	0,089	0,083	0,087	-0,034	0,046
	(0,065)	(0,078)	(0,077)	(0,038)	(0,034)
Geslacht vrouw	-0,235*	-0,081	0,011	-0,049	-0,041
(ref=man)	(0,102)	(0,119)	(0,121)	(0,058)	(0,052)
NIB x vrouw	-0,331*	-0,218	-0,127	0,042	0,089
	(0,159)	(0,174)	(0,177)	(0,089)	(0,083)
Leeftijd	-0,007*	0,001	-0,002	-0,000	-0,005***
	(0,003)	(0,004)	(0,004)	(0,002)	(0,002)
NIB x leeftijd	-0,001	0,001	0,001	0,001	-0,001
	(0,005)	(0,005)	(0,006)	(0,003)	(0,002)
Opleiding midden	0,339*	0,576**	0,393*	-0,233*	-0,032
(ref=laag)	(0,161)	(0,193)	(0,196)	(0,092)	(0,080)
NIB x midden	-0,054	-0,273	-0,335	0,096	-0,078
	(0,248)	(0,278)	(0,280)	(0,134)	(0,121)
Hoog	0,796***	0,911***	0,782***	-0,481***	0,123
	(0,156)	(0,193)	(0,198)	(0,092)	(0,079)
NIB x hoog	0,284	-0,030	-0,153	-0,058	-0,065
	(0,232)	(0,266)	(0,273)	(0,132)	(0,116)
Partijvoorkeur					
Radicaalrechts	-1,271***	-1,547***	-1,679***	0,487***	-0,569***
(ref=overig)	(0,194)	(0,198)	(0,193)	(0,107)	(0,093)
NIB x radicaalrechts	-0,481	-0,336	-0,134	-0,027	-0,086
	(0,328)	(0,325)	(0,321)	(0,163)	(0,154)
Centrumrechts	0,448***	0,967***	1,450***	-0,338***	0,505***
	(0,116)	(0,123)	(0,130)	(0,068)	(0,059)
NIB x centrumrechts	0,090	0,050	0,039	-0,214*	0,011
	(0,186)	(0,199)	(0,186)	(0,102)	(0,096)
Links	0,371**	0,392**	-0,014	-0,035	0,125
	(0,130)	(0,132)	(0,156)	(0,070)	(0,066)
NIB x links	0,012	-0,366	-0,121	-0,012	-0,039
	(0,195)	(0,209)	(0,233)	(0,116)	(0,106)
Constante	6,907***	5,334***	5,842***	3,224***	3,625***
	(0,475)	(0,746)	(0,730)	(0,328)	(0,246)
N	3004	3008	3020	2981	2991
Adjusted R^2	0,148	0,169	0,196	0,114	0,109

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand en leeftijd als continue variabelen.

Tabel B3.7 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effecten[a] (B en SE)

	Geen invloed regering (1-5)	Krachtige leiders (1-5)	Geven weinig wat men denkt (1-5)	Burgers meer meebeslissen (1-5)
Bron NIB	0,715	0,190	0,385	0,174
(ref=LISS)	(0,402)	(0,423)	(0,480)	(0,383)
Maand	0,036	0,084**	0,031	0,008
	(0,024)	(0,026)	(0,030)	(0,024)
Bron x maand	-0,079*	-0,079*	-0,052	-0,009
	(0,036)	(0,040)	(0,040)	(0,037)
Geslacht vrouw	0,032	-0,013	-0,057	-0,002
(ref=man)	(0,054)	(0,061)	(0,064)	(0,059)
NIB x vrouw	0,008	0,029	0,007	0,023
	(0,086)	(0,095)	(0,091)	(0,089)
Leeftijd	0,004*	0,006**	0,003	0,001
	(0,002)	(0,002)	(0,002)	(0,002)
NIB x leeftijd	-0,001	0,008**	0,000	0,001
	(0,003)	(0,003)	(0,003)	(0,003)
Opleiding midden	-0,210**	-0,392***	-0,299**	-0,167*
(ref=laag)	(0,081)	(0,092)	(0,108)	(0,084)
NIB x midden	0,063	0,102	0,125	0,070
	(0,126)	(0,143)	(0,139)	(0,124)
Hoog	-0,542***	-0,598***	-0,590***	-0,492***
	(0,081)	(0,092)	(0,107)	(0,081)
NIB x hoog	-0,079	0,034	-0,004	-0,021
	(0,124)	(0,140)	(0,136)	(0,120)
Partijvoorkeur				
Radicaalrechts	0,616***	0,557***	0,570***	0,491***
(ref=overig)	(0,085)	(0,104)	(0,122)	(0,117)
NIB x radicaalrechts	0,130	0,035	0,029	-0,041
	(0,139)	(0,179)	(0,165)	(0,168)
Centrumrechts	-0,269***	0,132	-0,446***	-0,562***
	(0,069)	(0,083)	(0,068)	(0,075)
NIB x centrumrechts	-0,224*	-0,033	-0,052	0,103
	(0,110)	(0,128)	(0,104)	(0,117)
Links	-0,056	-0,237**	-0,086	0,037
	(0,116)	(0,079)	(0,073)	(0,066)
NIB x links	-0,056	-0,211	0,019	-0,109
	(0,116)	(0,120)	(0,112)	(0,110)
Constante	3,097***	2,073***	3,255***	3,514***
	(0,267)	(0,283)	(0,394)	(0,230)
N	3015	2915	2982	2983
Adjusted R^2	0,145	0,131	0,146	0,115

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand en leeftijd als continue variabelen.

Tabel B3.8 Gewogen meervoudige lineaire regressies, inclusief interactie-effecten[a] (B en SE)

	EU te veel macht (1-5)	Te veel eigenheid verloren (1-5)	Toek. gen. slechter (1-5)	Ned. goede kant (1-5)
Bron NIB	0,220	-0,230	-0,424	-0,812
(ref=LISS)	(0,459)	(0,470)	(0,379)	(0,769)
Maand	-0,003	0,016	0,021	-0,089
	(0,027)	(0,029)	(0,023)	(0,046)
Bron x maand	-0,023	-0,017	0,006	0,082
	(0,038)	(0,040)	(0,034)	(0,054)
Geslacht vrouw	-0,153**	-0,145*	0,079	-0,226*
(ref=man)	(0,059)	(0,063)	(0,051)	(0,101)
NIB x vrouw	0,110	0,150	-0,065	0,106
	(0,088)	(0,093)	(0,079)	(0,120)
Leeftijd	0,008***	0,006**	-0,001	-0,002
	(0,002)	(0,002)	(0,002)	(0,003)
NIB x leeftijd	-0,001	0,005	0,001	-0,001
	(0,003)	(0,003)	(0,002)	(0,004)
Opleiding midden	-0,223*	-0,277**	-0,028	-0,106
(ref=laag)	(0,094)	(0,094)	(0,078)	(0,175)
NIB x midden	-0,010	0,042	-0,205	0,105
	(0,130)	(0,137)	(0,118)	(0,201)
Hoog	-0,646***	-0,645***	-0,166*	0,041
	(0,100)	(0,097)	(0,079)	(0,183)
NIB x hoog	-0,180	-0,262	-0,085	0,118
	(0,133)	(0,136)	(0,114)	(0,206)
Partijvoorkeur				
Radicaalrechts	0,974***	1,163***	0,386***	-0,695***
(ref=overig)	(0,084)	(0,079)	(0,081)	(0,132)
NIB x radicaalrechts	-0,036	0,077	-0,101	0,110
	(0,140)	(0,127)	(0,143)	(0,167)
Centrumrechts	-0,136*	0,268***	-0,345***	0,403***
	(0,068)	(0,076)	(0,066)	(0,103)
NIB x centrumrechts	0,004	-0,167	-0,027	0,142
	(0,108)	(0,118)	(0,105)	(0,140)
Links	-0,376***	-0,471***	-0,028	-0,075
	(0,079)	(0,083)	(0,066)	(0,114)
NIB x links	0,004	-0,031	0,090	0,245
	(0,114)	(0,121)	(0,102)	(0,137)
Constante	3,284***	3,229***	3,790***	3,555***
	(0,364)	(0,360)	(0,265)	(0,713)
N	2809	2987	2966	1939
Adjusted R^2	0,247	0,267	0,118	0,117

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

a. OLS, met ongestandaardiseerde regressiecoefficiënten b en standaardfout (SE). Maand en leeftijd als continue variabelen.

Contactgegevens

I&O Research Enschede
Zuiderval 70
Postbus 563
7500 AN Enschede
053 - 200 52 00
KVK-nummer 08198802
info@ioresearch.nl
www.ioresearch.nl

I&O Research Amsterdam
Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam
020 – 308 48 00
info@ioresearch.nl
www.ioresearch.nl

i&o research